

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

FAHRUDDİN-İ ‘İRÂQÎ’NİN ‘UŞŞÂKNÂME ADLI ESERİ
(TERCÜME VE İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gökhan ÇETİNKAYA

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Yusuf ÖZ

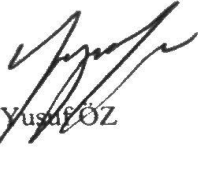
KIRIKKALE – 2014

ONAY

Gökhan ÇETİNKAYA tarafından hazırlanan “*Fahrüddîn- İrâkî'nin Uşşâknâme Adlı Eseri (Tercüme ve İnceleme)*” başlıklı bu çalışma, 04.09.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı* 'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Adnan KARASAMAYLOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Yusuf ÖZ

Doç. Dr. Ahmet KARADOĞAN

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım "*Fahruddin-i İrâkî'nin 'Uşşâknâme Adlı Eseri (Tercüme ve İnceleme)*" başlıklı çalışmamı, ilmî ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir. bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

04.09.2014

Gökhan ÇETİNKAYA

ÖNSÖZ

Aşk, insanın etrafını saran, dikkatini cezbeden ve merak ettiği konuların başında gelir. İnsanlık tarihi boyunca aşka dair pek çok söz söylenmiş, aşk ile ilgili pek çok soru sorulmuş ve bu sorulara bir cevap arayışı olmuştur. Her ne kadar insanlar aşkı bir kalıba, bir tanıma sığdırmaya çalışmış olsa da aşk kendine bu tanımlamaların, kalıpların ötesinde bir yer bulmuştur. Aşk için söylenen sözler bir nebze olsun onu bize tanıtmış olsa da eksik kalmıştır.

Sûfî bir şair olan Faḥruddîn-i ‘Irâkî, ‘Uşşâknâme adlı eserinde aşk ile ilgili sorulan sorulara cevap bulmaya, âşıklar ve maşukların hallerini izah etmeye çalışmıştır. ‘Irâkî’nin ‘Uşşâknâme adlı mesnevisi on bölüm olarak yazılmıştır. Eser dehnâme ya da dehbâb olarak bilinen türde yazılan eserlerin en güzel örnekleri arasında gösterilmiştir. Bu eser daha sonra bu konuda ve bu türde yazan şairlere güzel bir örnek olmuştur. Eser “insanın arınması ve cevheri” konulu bir girişle başlayıp daha sonra Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn’in övgüsünden sonra eserin ithaf edildiği vezir Şemseddîn-i Cûveynî’ye yazılan övgü ile devam eder. Daha sonra şair giriş bölümünün son kısmında eserin on bölüme ayrıldığını söyleyerek birinci bölüme başlar ve kitabın sonu olan onuncu bölüm ile eserini bitirir. Bu bölümler içerisinde çeşitli hikâye ve nasihatler, gazeller ile aşk, âşık, maşuk gibi konular işlenir.

Çalışmamızın giriş kısmında İran ve Türk Edebiyatı’nda Dehnâme türüne değindikten sonra birinci bölümde Faḥruddîn-i ‘Irâkî’nin hayatı ve eserleri tanıtılmış; ikinci bölümde ‘Uşşâknâme hakkında genel bilgi verildikten sonra inceleme ve tercüme kısmı sunulmuştur.

Çalışmamızda kaynak olarak Nesrîn Muhteşem tarafından tashih edilerek neşredilen Mecmû‘â-i Âsâr-i Faḥruddîn-i ‘Irâkî (Kulliyât-i ‘Irâkî) adlı eserinde yer alan ‘Uşşâknâme metni ele alınmıştır.

Tezin hazırlanma sürecinde kıymetli emeğini ve vaktini esirgemeyen tez danışmanım saygıdeğer Prof. Dr. Yusuf ÖZ’e, değerli bilgileri ile yol gösteren sayın

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'na ve maddi manevi destekte bulunan diğer tüm hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ÇETİNKAYA, Gökhan, Faḥruddīn-i‘Irāqī’nin ‘Uşşāknāme Adlı Eseri (Tercüme ve İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Çalışmanın amacı, 13. yüzyılda yaşamış olan mutasavvıf şairlerden Faḥruddīn-i ‘Irāqī’nin, Fars Edebiyatı’nda Dehnāme türünün önemli örnekleri arasında gösterilen ‘Uşşāknāme adlı eserin tercüme ve incelemesinin yapılmasıdır.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında İran ve Türk Edebiyatı’nda Dehnāme konusu ele alınmış, birinci bölümde Faḥruddīn-i ‘Irāqī’nin hayatı ve eserleri tanıtılmış; ikinci bölümde ‘Uşşāknāme hakkında genel bilgi verildikten sonra inceleme ve tercüme kısmı sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

1. Faḥruddīn-i ‘Irāqī
2. ‘Uşşāknāme
3. Dehnāme

ABSTRACT

ÇETİNKAYA, Gökhan, Faḥruddīn-i ‘Irākī’s work called as ‘Uṣṣāknāme (Translation and Analysis), Master Thesis, 2014.

The aim of this study is to translate and analyse the mystic poet living in 13.century Faḥruddīn-i ‘Irākī’s work called as ‘Uṣṣāknāme which is shown among the significant examples of Dehnāme in Persian Literature.

In this study which consists of one introduction and two chapters, after Dehnāme as a subject in Persian and Turkish Literature was discussed in the introduction part, Faḥruddīn-i ‘Irākī’s life and Works was introduced in the first chapter. After general information about ‘Uṣṣāknāme was given, translation and analysis which is the main aim of our study was submitted in the second chapter.

Key Words

1. Faḥruddīn-i ‘Irākī
2. ‘Uṣṣāknāme
3. Dehnāme

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
doğ.	: Doğum
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
hş.	: Hicrî şemsî
hk.	: Hicrî kâmerî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
M.	: Milâdî
muk.	: Mukaddime
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden (Tahkik eden)
öl.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Ş.	: Şemsî
tsh.	: Tashih
vr.	: Varak
Yay.	: Yayın
yy.	: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Ünlüler:

آ, ا, ى, َ: ā

ی, ِ: ī

و, ُ: ū

اَ: a;

ی: i

و: u

Ünsüzler:

ء: ʾ

ب: b

پ: p

ت: t

ث: ṡ

ج: c

چ: ç

ح: ḥ

خ: ḫ

د: d

ذ: ḏ

ر: r

ز: z

ژ: j

س: s

ش: š

ص: ṡ

ض: ḏ

ط: ṭ

ظ: ṣ

ع: ʿ

غ: ğ

ف: f

ق: q

ک: k

گ: g

ل: l

م: m

ن: n

و: v

ه: h

ی: y

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	V
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII

GİRİŞ	1
İran Edebiyatında Dehnâme	2
Türk Edebiyatında Dehnâme	6

BİRİNCİ BÖLÜM FAHRUDDİN-İ ‘İRÂKÎ

1.1. HAYATI

1.1.1. Adı, Mahlası ve Künyesi	9
1.1.2. Doğumu ve Doğum Yeri	10
1.1.3. Çocukluk Dönemi ve Eğitimi	11
1.1.4. Seyahatleri.....	13
1.1.4.1. Irâk-ı Acem ve Hindistan.....	13
1.1.4.2. Anadolu	15
1.1.4.3. Mısır ve Şam	17
1.1.5. Vefatı.....	17

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....18

1.3. ESERLERİ

1.3.1. Divân.....	23
1.3.2. Lema‘ât	23
1.3.3. ‘Uşşaknâme.....	24
1.3.4. İştlâhât-ı Şûfiyye.....	24
1.3.5. Mektubât.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.‘UŞŞAKNĀME	26
2.2.‘UŞŞAKNĀME İNCELEME	
2.2.1.Dil ve Üslup Özellikleri	32
2.2.2.Arapça İbareler	38
2.2.3.Edebî Sanatlar	44
2.2.4.Dinî ve Tasavvufî Terimler	51
2.2.5.Eserde Yer Alan Şahsiyetler.....	70
2.3.‘UŞŞAKNĀME’NİN TÜRKÇE TERCÜMESİ	
2.3.1.Kitabın Başlangıcı	74
2.3.2.Birinci Fasil: Âşıkların Vasfı Hakkında	96
2.3.3.İkinci Fasil: Aşığın ve Maşûkun Durumu Hakkında	102
2.3.4.Üçüncü Fasil: Âşıkların Sıfatları Hakkında	111
2.3.5.Dördüncü Fasil: Aşkın Beyanı Hakkında	119
2.3.6.Beşinci Fasil: Aşkta İnsanın Kemal Olması Hakkında	125
2.3.7.Altıncı Fasil: Sevgilinin Şevkinin Beyanı Hakkında	138
2.3.8.Yedinci Fasil: Aşkın Üstünlükleri Hakkında	146
2.3.9.Sekizinci Fasil: Maşuk ile Sohbet Hakkında	153
2.3.10. Dokuzuncu Fasil: Aşkın Hakikatinin Beyanı Hakkında	164
2.3.11. Onuncu Fasil: Kitabın Sonu.....	181
 SONUÇ	185
 KAYNAKÇA	186

GİRİŞ

Dehnâme, âşık ve maşûkun hallerinin ve aynı zamanda onların aşk durumlarının birbirlerine gönderdikleri mektuplar aracılığı ile beyan edildiği âşıkane bir manzum türüdür. Dehnâmeler genellikle mesnevi kalıbındadır fakat onların bir kısmında âşık ve maşûkun diliyle söylenen gazeller de vardır.¹ Bu manzume türü hicrî VIII. asırda revaç bulmuş olup, özel bir üslup ve plana sahiptir. Şair genellikle mesnevisini yazma gayesini, eserin manzum mukaddimesinde veya bazen de hâtimesinde belirtir.²

Dehnâmelerin çoğu hezec bahrinde yazılmıştır. Dehnâmeler diğer mesnevilerde olduğu gibi genellikle tevhit, na't ve eserin telif sebebi ve bazen bunlara ilave olarak na't-i hulefâ-i râşidîn, dönemin hükümdarı ve diğer devlet adamlarından bahseden bir girişle başlar. Bu girişten sonra manzumenin esas metnini teşkil eden ve âşıkla maşuk arasındaki aşkı, ayrılığı ve her ikisinin durumlarını dile getiren mektuplar ile devam eder. Bu mektupların içerisinde aynı vezinle yazılmış gazeller de yer almaktadır. Genel olarak bu onlu mektuplardan beş tanesi âşık tarafından maşuka, diğer beşi de maşukun ağzından âşığa cevap vermek amacıyla yazılmıştır. Bu mektuplar rûzgâr, güneş, ay, ayna, tarak gibi haberciler aracılığıyla maşuka gönderilir.³

Dehnâmelerdeki mektuplarda geleneksel olarak başlıca özlem ve ayrılık derdi, sevgiliyi hatırd tutmak ve onun hayalini rüyada görmek, gönülde sevgiliyi aramak, vuslata erme ümidi, sevgiliden dolayı cefa çekmek, sevgilinin gönlünü almak ve onu davet etmek, ayrılık ve yalnızlıktan dolayı ağlayıp inlemek, sevgiliden haber arayıp sormak, inim inim inlemek, dua etmek ve sevgiliyi görmeyi arzulamak, temaları işlenmiştir.⁴

¹ Hesen Enüşe, "Dehnâme", *Ferhengnâme-i Edebî Fârsî*, C.II, Ketâbhâne-i Melli-i İrân, Tehrân 1381, s. 597.

² Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler ve Kâtibî'nin Dehbâb'ı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1987, s. 9.

³ Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s. 9; Mehmet Vanlıoğlu, "Dehnâme" *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s. 106.

⁴Hesen Enüşe, "Dehnâme", s.598.

Genelde tasavvufî aşk mektuplarından meydana gelen bu manzumeler “Dehnâme, dehfaşl, dehbâb” olarak isimlendirildiği gibi, bazı şairler ise de aynı konudaki eserlerine “Rûhu’l-‘aşikân, ravzatu’l-‘aşikân, mantıku’l-‘uşşâk, ‘uşşâknâme” gibi adlar vermişlerdir.⁵

Dehnâmelerdeki mektup sayısı adından da anlaşılacağı üzere ondur. Ancak dehnâmelerden daha fazla mektup içeren ve genellikle ismini içerdiği mektup sayısından alan, otuz mektuptan oluşan sînâmeler de vardır. Bu sebeple sînâmeler ve onun gibi olan manzumeler dehnâmelerden bir tür olarak sayılabilir.⁶

İran Edebiyatında Dehnâme

Dehnâmelerin ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Reşid-i ‘İvâzî Fars edebiyatında dehnâmeciliğin seyri konusunda yazdığı makalesinde şöyle demektedir; “*Dehnâmelerin kaynağının 446 (1054) yılı civarında ölen Faḥruddîn-i Gurgānî’nin “Vîs u Ramîn” adlı manzumesinde söylemiş olduğu onlu mektupların olması mümkündür şeklindeki görüşüyle bu türün ilk örneği olarak Vîs u Ramîn’e işaret etmiştir.*”⁷ Aynı şekilde Hesên Enûşe de Fars edebiyatında yazılmış ilk dehnâmenin, Faḥruddîn-i Gurgānî’nin Vîs u Ramîn adlı mesnevisi olduğunu söylemektedir.⁸

İran edebiyatında dehnâme türünün ilk örnekleri arasında gösterilen bir diğer eser Faḥruddîn-i ‘İrâkî’nin (610-688) ‘Uşşâknâme’sidir. ‘Uşşâknâme veya Dehfaşl adıyla bilinen bu eser, kusursuz bir dehnâme değildir fakat sonraki dehnâmelerin olgunlaşması ve tekâmülünde oldukça etkili olmuştur.⁹ ‘İrâkî on fasılda, mecazdan hakikate doğru yol alan âşıklığı şerh eder. Bu hususta meşhur olan cemelperest birtakım mutasavvıfların hikâyelerini de kullanmıştır. ‘İrâkî’nin gazelleri mesnevilerle özel bir tertip içinde kullanması onun ‘Uşşâknâme’sini seçkin kılmıştır. Kendisinden sonra bu türde eser kaleme alan şairler onu takip etmişlerdir. Faḥruddîn-i Gurgānî ve Faḥruddîn-i ‘İrâkî’den sonra birçok şair, özellikle Moğol döneminde âşık ile maşuk arasında gidip gelen mektuplardan oluşan fakat şairin çoğunlukla

⁵ Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.9.

⁶ Hesên Enûşe, “Dehnâme”, s.598.

⁷ Reşid ‘İvâzî, “Dehnâme güyî der edebiyât-i Fârsî,” Neşriyya-i Dânişkede-i Edebiyât ve ‘Ulûm-i İnsânî, seri 116, s. 525-544.

⁸ Hesên Enûşe, “Dehnâme”, s.598.

⁹ Hesên Enûşe, “Dehnâme”, s.598.

irfanî aşkı ve onun merhalelerini anlatmak istediği müstakil dehnâmeler yazmışlardır. İran edebiyatında bu tarzda yazılmış örnekler şunlardır:

- 1- **‘İşkânâme:** Bu manzume hicrî VI. asrın en önemli şairlerinden Gazneli Hâkîm Senâî’nin (öl.525/1130) mesnevîsidir. Şair eserini Behrâmşâh-ı Ġaznâvî adına, 524 (1129) yılında yazmaya başlamış bir yıl içinde, yani 525 (1130) yılında bitirmiştir. Bu eser Tahran’da 1347 hş. yılında basılmıştır ve Tahran Milli Kütüphanesi’nde 2353 numarada tek yazma nüshası mevcuttur.¹⁰
- 2- **Şoḥbetnâme:** Moğol İlhanlıları devrinde yaşamış İran’ın meşhur şairleri arasında gösterilen Humâm-i Tebrîzî’nin (636-714/1238-1314) eseridir. 380 beyitten oluşan bu eser hezec bahrinde yazılmıştır. Şair mesnevisini Sâhib-Divân olan Şemseddîn’in b. Hâce Hârûn adına söylemiştir. Bu manzumenin tek yazma nüshası, Paris Milli Kütüphanesi 2/1531 numarada bulunmaktadır.¹¹
- 3- **Manṭıku’l-‘uṣṣâk:** Emîr Ḥusrev-i Dihlavî’nin (doğ.651/1253) eseridir.¹²
- 4- **Dehbâb:** Bu eser Nakîb-i Şîrâzî (1238-1302) tarafından kaleme alınmıştır ve onun devlet adamı ve sanat erbabı ile ilgili görüşlerini konu almaktadır. Eserin yazma nüshaları; Meşhet Abdulḥamîd Kütüphanesi Ş.9/552; Tahran, Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi 209 numarada yer almaktadır.¹³
- 5- **Manṭıku’l-‘uṣṣâk:** Evḥaduddîn b. Evḥad-i Merâğ-i İşfehânî’nin (673-738/1274-1337) eseridir. Şair eserin isminin manṭıku’l-‘uṣṣâk olduğunu ve eserini 704 (1304) yılında bitirdiğini mesnevinin hâtimesinde söylemiştir. Eserin yazma nüshaları; Nuruosmaniye Kütüphanesi no. 4195; Topkapı Sarayı Kütüphanesi no. R.1004; Britanya Müzesi no. Or.20/5321’de bulunmaktadır.¹⁴

¹⁰ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.13.

¹¹ Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.21; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s. 209; Zebihullâh-i Şafâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, C. III/II, s. 720; Meḥbube Ḥorâsânî, “Taṭbîkî Dehnâmehâ-yi Edeb-i Fârsî”, *Pejûhişhâyi Edebî*, S.28, 1389, s. 20.

¹² Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.17.

¹³ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.12.

¹⁴ Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.14-16; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.252; Zebihullâh-i Şafâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, C. III/II, s. 834-835; Hesen Enûşe, “Dehnâme”, s.598; Meḥbube Ḥorâsânî, “Taṭbîkî Dehnâmehâ-yi Edeb-i Fârsî”, s. 21-22.

- 6- **Tuḥfetu'l-‘uṣṣāk:** Hicrî VIII. yüzyıl şairlerinden Rukneddîn Şâyîn-i Herevî (öl.765 hş.)'ye aittir. Hezec bahri ile yazılan bu eser 751 (1350) yılında tamamlanmıştır ve 500 beyitten oluşmaktadır. Eserin yazma nüshaları; Kahire, Dârul-Kutup no. 156; Tahran, Melik Kütüphanesi no.6/4751'de yer almaktadır.¹⁵
- 7- **‘Uṣṣāk-nâme:** ‘Ubeyd-i Zākānî'nin (öl.771/1369) eseridir. 700 beyit olan eser 751 (1350) yılında telif edilmiştir. Şair eserini Şah Ebû İshâk adına ithaf etmiştir. Bu eser 1314 hş. ve 1343 hş. olmak üzere iki defa Tahran'da basılmıştır. Eserin yazma nüshaları; İstanbul Üniversite Kütüphanesi no. FY.123; Nuruosmaniye Kütüphanesi no.3856; Tire, Necippaşa Kütüphanesi no.396; Kahire Dârul-Kutup no.93 ve Tahran, Asgar Mehdûyi Kütüphanesi no.76'da bulunmaktadır.¹⁶
- 8- **Dehnâme:** Hicrî VIII. yüzyılın büyük şairlerinden sayılan ‘İmâduddîn Fakîh-i Kirmânî'nin (öl.773/1371) eseridir. Eser hezec (mefâ'ilun mefâ'iun fâ'ilun) bahrinde Şâh Şucâ'ya, bazı şeyhlere ve şairin dostları adına yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. 752 beyitten oluşur. Eserin yazma nüshaları; İstanbul Üniversite Kütüphanesi no. FY. 275; Ayasofya Kütüphanesi no. 1/4131 ve 4216; Tahran, Üstat Minovî Kütüphanesi no. 6/683; Pakistan, Pencap Üniversitesi Kütüphanesi no. 301 Pİ/VI 206'da yer almaktadır.¹⁷
- 9- **Rûḥ'ul-‘Aşîkîn:** Bu manzume Muzaffer oğullarından olup ve 760-786/ 1358-1384 yılları arasında hükümdar olan Celâleddîn Şâh Şucâ' b. Emîr Mubarrizuddîn Muḥammed'nin eseridir. Bu eserin tek yazma nüshası Dublin Çester Beytî Kütüphanesi 324 numarada bulunan mecmuanın 247-283 sayfaları arasında yer almaktadır. Eser 768 (1366) yılında telif edilmiştir.¹⁸
- 10- **Maḥbûb'ul-Ḳulûb:** Şeyh Ḥarîrî'nin eseridir ve hezec bahrinde yazılmıştır. Ḥarîrî, eserini (774-821/1382-1418) yılları arasında hükümdar olan Şîrvân

¹⁵Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.21; Hesen Enüşe, “Dehnâme”, s.598; Meḥbube Ḥorâsânî, “Taṭbîkî Dehnâmehâ-yi Edeb-i Fârsî”, s. 26-28

¹⁶Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.23-24; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s. 272; Zebîhullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât der İrân*, C. III/II, s. 975; Hesen Enüşe, “Dehnâme”, s.599; Meḥbube Ḥorâsânî, “Taṭbîkî Dehnâmehâ-yi Edeb-i Fârsî”, s. 25-26.

¹⁷ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.12-13; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.278.

¹⁸Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.19-20; Meḥbube Ḥorâsânî, “Taṭbîkî Dehnâmehâ-yi Edeb-i Fârsî”, s. 28-29.

şahlarından Şāh İbrāhīm'e sunmuş ve onu bu esrinde methetmiştir. Eserin tek yazma nüshası Paris Milli Kütüphanesi Sup.1531 numaradaki mecmuada yer almaktadır.¹⁹

11- **Muḥabbetnāme:** VIII. asır kaside ve gazel şairi Hâce Fazlullāh b. Nasūh-i Şirāzī (öl.793 hş.)'nin eseridir. Bu manzume âşık ve maşûkun hallerini konu edinir. Şair eserini 736 (1336) yılında öldürülen vezir Ğiyāseddīn Muḥammed b. Raşīduddīn Fazlullāh adına yazmıştır. Eserin yazma nüshaları; Nuruosmaniye Kütüphanesi no.3783/2; Tahran Sina Kütüphanesi no.14/4925; Kahire, Dāru'l-Kutup no.6/1156'da yer almaktadır.²⁰

12- **Dehnāme:** Mevlānā Maḥmūd 'Ārif-i Herevī'nin (792-853/1389-1449) eseridir. Bu mesnevi, Hâce Pīr Aḥmed b. İshāḳ adına yazılmıştır. Yazma nüshası yoktur.²¹

13- **Ravzāt'ul-Muḥibbīn:** VIII. asır şairlerinden 'Imād-i Horasanī'nin hezec bahrinde yazdığı ve 760 beyitten oluşan eseridir. Şair eserini 794 (1391) yılında tamamlamıştır. Eser, Sa'id-i Nefisī tarafından 1314 hş. yılında Tahran'da basılmıştır. Yazma nüshaları; İstanbul Üniversite Kütüphanesi no. FY.439; Bodlein ve India Office; Tahran Mahdi-yi Bayāni Kütüphanesi no. 3; Kahire Dāru'l-Kutup no.56'da yer almaktadır.²²

14- **Dehfaşl:** Hicrī VIII. asır şairlerinden Şeref Rāmī'nin eseridir. Şair remel bahrinde söylediği bu mesneviyi Celayir hükümdarlarından birinin adına yazmıştır. Eserin tek yazma nüshası, Tahran, Abdulhuseyin Bayat Kütüphanesi 834 numarada bulunmaktadır.²³

15- **Ravzāt'ul-Āşīḳīn:** Hicri IX. yüzyıl şairlerinden 'Azīz-i Buḥārī'nin eseridir. Âşık ile maşukun haberleşmesini ve hallerini konu edinen bu eser 1080 beyitten

¹⁹ Daha fazla bilgi için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnāmeler*, s.13-14; Meḥbube Ḥorāsānī, "Taṭbīḳi Dehnāmehā-yi Edeb-i Fārsī", s. 31-33.

²⁰ Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnāmeler*, s.17; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s. 261; Hesen Enūşe, "Dehnāme", s. 599; Meḥbube Ḥorāsānī, "Taṭbīḳi Dehnāmehā-yi Edeb-i Fārsī", s. 23-24.

²¹ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnāmeler*, s.24; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.353; Zebihullāh-i Şafā, *Tārīḥ-i Edebiyāt der İran*, C. IV, s. 457.

²² Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnāmeler*, s.18-19; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.304; Meḥbube Ḥorāsānī, "Taṭbīḳi Dehnāmehā-yi Edeb-i Fārsī", s. 29-31.

²³ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnāmeler*, s.12.

oluşmaktadır. Eserin yazma nüshaları; İstanbul Üniversite Kütüphanesi no.748; Rieu. Suppl. s. 182; Britanya Müzesi or. 2997 numaralarında yer almaktadır.²⁴

16- **Dehbâb:** Mevlânâ Şemseddin Muhammed b. ‘Abdullâh Kâtibi’nin eseridir. Şairin oğlu için yazdığı öğüt ve hikâyeleri içeren bir eserdir. Eserin yazma nüshaları; İstanbul Üniversite Kütüphanesi no. FY.504; Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih Bölümü) no.3863; Topkapı Sarayı Kütüphanesi no. R.990, 991; Britanya Müzesi no.7769; Tahran Meclis Kütüphanesi no.2615 ve Bodleyn no. I, 639’da yer almaktadır.²⁵

17- **Dehnâme:** Bu manzume hicrî IX. asrın önemli şairlerinden Mevlânâ Yahyâ Sîbak Fettâhî-i Nîşâbüri’nin (öl.852/1448) eseridir. Kaynaklarda adı geçen bu eserin yazma nüshası bugüne kadar tespit edilememiştir.²⁶

18- **‘İşretnâme:** Hicrî IX. asrın sonu ve X. asrın ilk döneminde yaşamış olan ‘İşî Şîrâzî’nin eseridir. Hezec bahrinde kaleme alınmıştır. Sultan Hâil b. Miratşâh b. Timur’a ithaf edilmiştir. Eserin yazma nüshası mevcut değildir.²⁷

Türk Edebiyatında Dehnâme

İlk olarak İran edebiyatında ortaya çıkan ve pek çok İranlı şair tarafından kaleme alınan dehnâme türünde Türk divan şairlerimiz de eserler kaleme almışlardır. Türk edebiyatında yazılan dehnâme örnekleri şunlardır:

1- **Muhabbetnâme:** Bu manzume 754/1353 yılında Harezmî tarafından hezec bahrinde kaleme alınmıştır. Altın ordu devletinin Sıgnak valisi olan Muhammed Hoca Beg’e ithaf edilmiştir. Bu eser on mektup olarak kaleme alınmış daha sonra

²⁴ Bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.18; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.325; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, C. IV, s. 460-461.

²⁵ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s. 38-45; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s. 342.

²⁶ Eser ve nüshaları için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s.24; Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler I*, s.352; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, C. IV, İntişârât-i Firdevs, Tehrân 1373/1994, s. 459.

²⁷ Eser ve nüshaları hakkında bilgi için bk: Mehmet Vanlıoğlu, *İran Edebiyatında Dehnâmeler*, s. 24; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, C. IV, s. 461.

bir mektup ilavesi ile genişletilmiştir. Bu mektuplardan üçü (4,8,11) Farsça olarak yazılmıştır. Türkçe mektuplarda mısra sayısı 24 ve 26 arasında, Farsça mektuplarda ise 37 ve 41 arasında değişmektedir.²⁸

2- Letafetnâme: Hocandî tarafından 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında yazılan bu eser hezec veznindedir ve 313 mısradan oluşmaktadır. Maḥmūd Tarḥān’a ithaf edilmiştir.²⁹

3- Dehnâme: Yûsuf Emirî tarafından 833/1429 yılında kaleme alınmış ve Baysungur Mirza’ya sunulmuştur.906 beyitten oluşan bu mesnevi aruzun hezec bahrinde yazılmıştır. Eserin tek yazma nüshası, Londra British Museum’da Add.7914 numarada kayıtlı bulunan bir mecmuanın 228b-272a yaprakları arasında yer almaktadır.³⁰

4- Ta’aşşuknâme: Seydi Aḥmed Mirānşāh tarafından 1435-1436 yılında yazılıp Şāhruh’a sunulan bu eser hezec bahrindedir ve 308 mısradan oluşmaktadır.³¹

5- Dehnâme: Şah İsmail Hatâî tarafından telif edilen tasavvufî-sembolik bir mesnevidir. 1505 beyitten oluşmaktadır. Azeri Türkçesi ile kaleme alınan ilk mesneviler arasında yer alan bu eser âşık ile maşukun arasında geçen hadiseleri konu alır. Bu eser müstakil olarak (Hamit Araslı, Bakü, 1948) ve divan neşirleri içerisinde (Şah İsmail Hatâî Kulliyât, İstanbul,2006 s.507-646) basılmıştır.³²

6- Dehnâme: Kaynaklarda kendisi hakkında yeterli bilgi mevcut olmayan Fethî mahlaslı bir şaire ait bir mesnevidir. Âzerî Türkçesi olarak yazılmış bir eserdir. Hezec bahrinde kaleme alınmıştır. Bu eser, Milli Kütüphane’de Yz. A. 8307/1

²⁸ Turhan Gencevî, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme ‘On Aşk Mektubu’”, çev. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmi Araştırmalar*, 11, s. 171.

²⁹ Turhan Gencevî, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi” s. 171.

³⁰ Eser ve nüshaları hakkında daha fazla bilgi için bk: Yûsuf Emirî, *Dehnâme*, haz. Kazım Köktekin, TDK Yayınları, Ankara, 2013, s.19-21; Turhan Gencevî, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi” s. 172.

³¹ Turhan Gencevî, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi” s. 172.

³² Adile Yılmaz Anıl, “Şah İsmail”, *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s.256.

numarada kayıtlı olan mecmuanın içerisinde yer alır. 797 beyittir. Şairin, eseri kime sunduğu bilinmemektedir.³³

³³Daha fazla bilgi için bk: Abdülbaki Çetin, "Bilinmeyen Bir Türkçe Dehnâme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.3 S.4 (Aralık 2006), s. 91-110.

FAHRUDDİN-İ ‘İRÂKÎ

1.1.Hayatı

Faḥruddîn-i ‘Irâkî’nin hayatına dair bilgiler sunan tezkire ve tarih kitaplarının neredeyse hepsinin ana kaynağı, onun ölümünden sonra toplanan divanına yazılan mukaddimedir. Bu mukaddimenin yazarı ve yaşadığı dönem tam olarak bilinmemektedir. Sa’id-i Nefîsî’ye göre, ‘Abdurrahmân Câmî’nin (öl.898/1492) Nefehât adlı eserinde ve Ḥandmîr’in (öl.942/1535) Ḥabîbu’s-Siyer’inde yer alan ‘Irâkî hakkındaki bilgilerin kaynağının mezkûr mukaddimenin olması, bu metnin ‘Irâkî’ye yakın bir dönemde yazılmış olduğunu göstermektedir.³⁴

1.1.1.Adı, Mahlası ve Künyesi

Faḥruddîn-i ‘Irâkî, külliyyâtı içinde bulunan mektuplar arasında kardeşi Kadı Ahmed’e yazdığı mektubun sonundaki imza kısmında adını *İbrâhîm bin Buzurcmihr bin ‘Abdulḡaffâr el-‘Irâkî* diye yazmıştır.³⁵ ‘Irâkî’nin vefatından kısa bir süre sonra toplanan divanına yazılan ve yazarı belli olmayan önsöz kısmında ise onun ismi, *Faḥruddîn İbrahim bin Buzurcmihr el-muştehir be ‘Irâkî* olarak zikredilmiştir.³⁶ Tarih-i Güzide adlı tezkirede Ḥamdullâh-i Mustevfî onun adını *Faḥruddîn bin Buzurcmihr bin ‘Abdulḡaffâr Cevâlikî* olarak nakletmiştir.³⁷ Mollâ Câmî ise Nefehâtı’l-uns adlı eserinde onun ismini ve künyesini divanın mukaddimesinde geçtiği gibi zikretmiştir.³⁸ Ama Devletşâh, Tezkiretu’ş-şu‘arâ adlı tezkiresinde onun adını *İbrâhîm bin Şehriyârü’l-‘Irâkî* olarak yazmıştır.³⁹ Yukarda çeşitli kaynaklarda ‘Irâkî’nin tam ismi ve künyesi hakkında zikredilen bilgilerden yola çıkarak; adı İbrâhîm, mahlası Faḥruddîn, babasının ismi Buzurcmihr ve büyük dedesinin isminin ise ‘Abdulḡaffâr olduğu söylenebilir.

Daha çok ‘Irâkî mahlası ile tanınan şair Faḥruddîn İbrâhîm; Hemedânî, Cevâlikî, Ferâhânî, Kumcânî nisbeleriyle de anılmaktadır.

³⁴ Faḥruddîn-i ‘Irâkî, *Kulliyât-ı Şeyḥ Faḥruddîn b. İbrâhîm Hemedânî Muteḡalliş be ‘Irâkî*, önsöz, tsh. ve muk. Sa’id-i Nefîsî, İntişârât-i Ketabhâne-yi Senâi, Tahrân, 1370 hş. “önsöz” s. 1-2.

³⁵ Faḥruddîn-i ‘Irâkî, *Mecmû‘â-i Âsâr-i Faḥruddîn-i ‘Irâkî (Kulliyât-ı ‘Irâkî)*, nşr. ve tsh. Nesrin Muḥteşem, İntişârât-i Zevvâr, Tahrân, 1372/1993 s. 538.

³⁶ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, muk s. 46.

³⁷ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, önsöz s. 4.

³⁸ Nureddîn ‘Abdurrahmân Câmî, *Nefehât’ul-uns Min Ḥaẓeret’ul-ḡuds*, tsh. ve muk. Maḥmud-i ‘Âbidî, İntişârât-i İttilâ‘ât, Tahran, 1375 hş. s. 599-600.

³⁹ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şu‘arâ*, tsh. ve muk. Fâtîme ‘Âlâke, Pejûhişgâh-i ‘Ülüm-i İnsânî ve Muṭâl‘ât-i Ferhengî, Tehrân, 1385 hş. s.372.

1.1.2. Doğumu ve Doğum Yeri

Divanının mukaddimesinde onun 8 Zilkade 688 hş. yılında ve 78 yaşında iken vefat ettiği yazılmıştır.⁴⁰ Bu bilgidен hareketle ‘İrākī’nin 610/1213 yılında doğduğu kabul edilmektedir. Onun doğum tarihi diğer kaynaklarda da bu şekilde kabul edilmektedir.

Onun doğum yeri, Hemedān vilâyetinin 84 kilometre doğusunda ve Erāk vilâyetinin 84 kilometre kuzeyinde yer alan Kumcān köyüdür. Bu köyün ismi bazı kaynaklarda Kumīcān, Kuncān diye de geçmektedir ve şu anda Erāk vilâyeti sınırları içerisinde yer alır.⁴¹

‘İrākī, divânında yer alan bir şiirde kavuşmayı dilediği ve özlemini çektiği yer olarak Kumcān’ı işaret etmektedir ve zaten onun divanına yazılan mukaddimede de doğum yerinin açıkça Kumcān olduğu ifade edilmektedir:

جز عراقی که نیست امیدش تا بیند وصال کمجان را

یا صبا بوی سر زلف نگاری آورد یا خود این بوی ز خاک خوش کمجان آید

*‘İrākī’den başka Kumcān’a kavuşmayı görme ümidi olan kimse yoktur.*⁴²

*Sabah yeli ya sevgilinin zülfünün kokusunu getir ya da kendin bu kokuyu Kumcān’ın toprağından getir.*⁴³

‘İrākī’nin divanına yazılmış olan mukaddimede ilginç bir olay rivayet edilmektedir. Bu olay özetle mukaddimede şöyle geçmektedir: ‘İrākī’nin doğumundan birkaç ay önce babası rüyasında Hz. Ali’yi görür. Rüyada Hz. Ali bir velî topluluğu ile bir bahçede toplanmış ve ‘İrākī’nin babası da orada oturmuştu. Ansızın bir adam kucagında bir çocukla oraya gelir ve Hz. Ali’nin karşısında onu yere bırakır. Hz. Ali o çocuğu yerden alır babasının kucagina bırakıp şöyle buyurur: ‘İrākī’mizi al ve bizim için iyi muhafaza et çünkü ilerde cihangir olacak.’⁴⁴

⁴⁰ Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘İrākī*, muk. s. 46.

⁴¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākī*, önsöz. s. 8.

⁴² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākī*, s. 69.

⁴³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākī*, s. 273.

⁴⁴ Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘İrākī*, muk. s. 48..

1.1.3. Çocukluk Dönemi ve Eğitimi

İyi bir aileye mensup olan ‘İrākī, çok küçük yaşta öğrenim görmeye başlamış Hemedân şehrinin önemli âlim ve üstatlarından tefsir, hikmet, tıp, mantık ve nucum gibi dönemin revaçta olan derslerini almıştır. ‘İrākī’nin medresedeki derslerde okuduğu kitaplar şunlardır: Tefsir alanında; Faḥruddîn-i Râzî’nin *Tefsîr-i Kebîr*’i, hikmet alanında; İbn-i Sînâ’nın *İşârât*’ı, tıp alanında; Ebû Bekr Muḥammed bin Zekerîyyâ er-Râzî’nin *el-Hâvî*’si, nucum alanında; Şehmerdân b.Ebû’l-Ḥeyr Râzî’nin *Ravzatu’l-muneccimîn*’i, mantık alanında; Necmeddîn Ebû Hasan ‘Alî b. ‘Omer Kâtibî’nin *Câmiu’d-Deḳâik fî Keşfu’l-Haḳâik*’idir.⁴⁵

Yaklaşık beş yaşında medrese eğitimine başlayan ‘İrākī’nin dokuz ay gibi kısa bir sürede *Ḳurân-ı Kerîm*’i ezberlediği, çok güzel bir *Ḳurân* tilavetine sahip olduğu için kısa zamanda Hemedân’da meşhur olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁶

‘İrākī’nin, her gün ikindi namazından sonra bir camide *Ḳurân* okuduğu söyleniyor. Bir rivayete göre yine ikindi namazından sonra *Ḳurân* okuduğu sırada oradan geçen gayr-i müslim bir grup, onun tilavet ettiği “*Haddi aşan ve Rabbi’nin âyetlerine inanmayanları...*” (*Tâhâ Suresi, 20/127*)⁴⁷ ayetini duymuş ve onların arasından üç kişi ‘İrākī’nin önünde Müslüman olmuşlardır.⁴⁸

Genç yaşta dönemin bütün ilimlerini öğrenen ‘İrākī, 17 yaşındayken Hemedân’da bulunan “Şehristân” medresesinde ders vermeye başlamıştır. ‘İrākī, bir gün medresede ders verdiği sırada şöyle bir olay meydana gelmiştir: Bir grup Kalenderî dervişi şehre gelmişti. Bu dervişler aşağıdaki gazeli okuyarak semâ yapmaya başlamışlardı:⁴⁹

مارخت ز مسجد بخرابات کشیدیم خط برورق زهد و کرامت کشیدیم
در کوی مغان در صف عشاق نشستیم جام از کف رندان خرابات کشیدیم

⁴⁵ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 50

⁴⁶ Nureddîn ‘Âbdurrahmân Câmî, *Nefehât’ul-uns*. s. 599-600; Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, s. 20; ; Zebihullâh-i Şafâ, *Târih-i Edebiyât der İrân*, C. III/I, İntişârât-i Firdevs, Tehrân 1373/1994, s.570.

⁴⁷ “*Haddi aşan ve Rabbi’nin âyetlerine inanmayanları işte biz böyle cezalandırırız. Âhiret azâbı ise daha şiddetli ve daha kalıcıdır*”*Ḳurân-ı Kerîm, Tâhâ Suresi, 20/127.*

⁴⁸ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 48-49.

⁴⁹ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 48-49.

گر دل بزند کوس شرف شاید ازین پس چون رایت دولت بسماوات کشیدیم
از زهد و مقامات گذشتیم, که بسیار کاس تعب از زهد و مقامات کشیدیم

“Pulumızı pirtumızı toplayıp mescitten meyhaneye vardık. Züht ve keramet sayfaları üstüne bir çizgi çektik.

Meyhanede âşıkların safında oturduk. Harabatta rintlerin elinden bir kadeh şarap içtik.

Gönül belki bundan sonra şeref davuluna vurur da, biz de o vakit devlet sancağını gökyüzüne çekeriz.

Takva ve makamlardan geçtik, zirâ biz çok meşakkat kadehini, takva ve makamlardan içtik.”⁵⁰

Bu gürûhu dikkatli bir şekilde süzen ve okudukları gazele kulak veren ‘İrâkî, bu durumdan çok etkilenmiştir. Bu olay ‘İrâkî’nin hayatında bir dönüm noktası olmuştur. O güne kadar kendisini ilim öğrenmeye ve medresedeki derslere vakfeden ‘İrâkî’de bir takım manevi haller zuhur etmiştir. Sarığını ve cübbesini çıkarıp şu şiiri söyleyerek dervişlerin arasına katılmıştır.⁵¹

چه خوش باشد که دلدارم تو باشی ندیم و مونس و یارم تو باشی
ز شادی در همه عالم نگنجم اگر یک لحظه غم خوارم تو باشی

“Sevgilim sen olsan ne hoş olur, nedîmim, sevdiğim, yârim sen olsan.

*Mutluluktan âleme sığmam, eğer bir an gam çekenim sen olsan”.*⁵²

Kalenderîler ile birlikte Hemedân’dan ayrılan ‘İrâkî tıpkı kalenderîler gibi giyinip saçını, sakalını ve kaşlarını kazıtıp Kalenderî meşrep bir hale büründü. ‘İrâkî, kalenderî dervişleri ile birlikte Hemedân’dan çıktıktan sonra ömrünün sonuna kadar sürecektir olan bir yolculuğa çıkmış oldu. Önce ‘İrâk-ı ‘Acem ve daha sonra Hindistan topraklarına seyahat etti. Bir süre Hindistan’da ikamet ettikten sonra ‘İrâkî’nin yolu

⁵⁰ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrâkî*, muk. s. 49.

⁵¹ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrâkî*, muk. s. 49.

⁵² Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrâkî*, muk. s. 49.

sırasıyla Hicaz, Anadolu, Mısır ve son olarak Şam'a düştü ve Şam'da vefat edene kadar bir yolculuk silsilesi içerisinde hayatını idame ettirdi.

1.1.4. Seyahatleri

1.1.4.1. 'İrākî-ı 'Acem ve Hindistan

Fars bölgesinde uzun bir yolculuk yapan 'İrākî ve Kalenderî dervişleri, Şihâbeddîn-i Suhreverdî'nin (öl. 632/1234) Hindistan'ın Mûltân şehrindeki halifesi olan Bahâeddîn Zekerîyyâ-ı Mûltânî'nin (öl. 661/1262 veya 666/1267) dergâhına uğradılar ve orada konaklayıp şeyhle görüştüler.

Devletşâh Tezkiresi'nde ise Faḥruddîn-i 'İrākî'nin Mûltân şehrine daha önce kendine şeyh olarak kabul ettiği Şihâbeddîn-i Suhreverdî tarafından gönderildiği rivayet edilmektedir.⁵³ Fakat bu rivayete, 'İrākî'nin yaşadığı döneme yakın bir zamanda yazıldığını tahmin ettiğimiz divanının mukaddimesinde ve diğer kaynaklarda rastlamamaktayız. Ayrıca Şihâbeddîn-i Suhreverdî'nin vefat ettiği tarih (632/1234) ile 'İrākî'nin Mûltân şehrine giderek Bahâeddîn Zekerîyyâ-ı Mûltânî'nin hizmetine girdiği tarih (649/1251) arasındaki fark sebebiyle bu bilginin doğru olma ihtimali yoktur.

Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ, 'İrākî'nin de aralarında bulunduğu kalenderî dervişler ile sohbet ettiği sırada 'İrākî'ye nazar etti ve onunla arasında bir aşinalık hissi ortaya çıktı. Yakın dostu ve müridi olan Şeyh 'İmâduddîn'e: "Bu gençte tam bir istidat mevcut, o gencin burada kalması gerekir" demiştir. Durumu fark eden 'İrākî yanındaki dervişlere: "Şeyh beni mıknaatısın çektiği gibi çekiyor. Hemen buradan ayrılmalıyız." demiştir. Kalenderî dervişler ile 'İrākî dergahtan ayrılarak Delhî'ye gitmişler. Bir süre orada kaldıktan sonra Sūmenât'a gitmek için yola çıkmışlar ama yolun ortasında şiddetli bir kum fırtınasına yakalanmışlardır. Faḥruddîn-i 'İrākî yakalandıkları bu fırtına neticesinde yanındaki arkadaşlarını kaybetmiştir.

Faḥruddîn-i 'İrākî, Mûltân'dan ayrıldıktan sonra oraya geri dönme arzusunda olduğunu divanında yer alan şu şiirden yola çıkarak söylemek çok da yanlış olmaz diye düşünüyoruz:

⁵³ Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretu's-su'ârâ*, s. 373.

گرچه یماری ای نسیم صبا خبر من به مولتان برسان
اشتیاقم به خدمتش چندانک نتوان داد شرح آن برسان
سوختم ز آتش جدایی او دود سوزم به آسمان برسان

“Ey sabah rüzgârı! Hasta olsan da haberimi Mûltân’a ulaştır.

Onun hizmetine öyle arzuluyum ki bunu izah etmem mümkün değil.

Onun ayrılık ateşi ile yandım. Ateşimin dumanını gökyüzüne ulaştır.”⁵⁴

Yolda arkadaşlarını kaybeden ‘Irâkî, Delhî’de bir süre kalıp arkadaşlarından haber alamayınca 649/1251 yılında tekrar Mûltân’a giderek Şeyh Bahâeddîn Zekerîyyâ’nın hizmetine girmiş, şeyhin müridi olmuş ve onun isteği ile halvete girmiştir.

Şeyhinin rızası ile halvete giren ‘Irâkî ibadet etmek yerine şiirler söylemeye başlamış ve yüksek sesle şu gazeli söylediği rivayet edilmektedir:

نخستین باده کاندِر جام کردند ز چشم مست خوبان وام کردند

“Kadehe konulan ilk şarabı güzellerin sarhoş gözünden ödünç aldılar.”⁵⁵

‘Irâkî’nin halvette iken yüksek sesle söylediği şiirleri duyan ve bu durumu yadırgayan dergâhtaki diğer müritler şeyhi bu durumdan haberdar etmişlerdir. Bu olay üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Şeyh ‘Îmâduddîn pazarda gezerken ‘Irâkî’nin halvette iken söylediği gazelin halkın diline pelesenk olduğu ve terane halinde söylendiği Şeyh Bahâeddîn’e nakletmiştir. Bunun üzerine Şeyh, ‘Îmâduddîn’e “Ne duydun? Söyle” diye buyurmuş ve o da şu beyti ona söylemiştir.⁵⁶

چو خود کردند راز خویشان فاش عراقی را چرا بدنام کردند

⁵⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 220, 221.

⁵⁵ Nureddin ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s.600; Sa’id-i Nefîsî, *Kullîyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 51.

⁵⁶ Sa’id-i Nefîsî, *Kullîyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 52.

“Kendi sırlarını ifşa etmek de kayıtsız oldukları halde niçin ‘İrākī’nin adını kötüye çıkarırlar.”⁵⁷

Bunun üzerine şeyh “Onun işi tamam oldu” demiş ve ‘İrākī’nin hücresinin kapısına giderek “‘İrākī, münacatını meyhanelerde mi söylüyorsun? Dışarı çık!” diye ona seslenmiştir. Şair hücrelerinden dışarı çıkmış ve başını şeyhin ayağına koyarak ağlamaya başlamıştır. Şeyh Bahâeddîn, ‘İrākī’nin başını kaldırmış ve tekrar halvete dönmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine ‘İrākī’ şu gazeli nazm etmiştir:⁵⁸

در کوی خرابات کسی را که نیازست هشیاری و مستیش همه عین نمازست

“Harabatta niyaz etmekte olan ayık da olsa sarhoş da olsa aynıdır.”⁵⁹

Şeyh Bahâeddîn bunun üzerine ‘İrākī’ye hırkasını giydirmiş ve kendi kızını onunla evlendirmiştir. Bu evlilikten oğlu Kebîruddîn dünyaya gelmiştir. ‘İrākī, yirmi beş yıl şeyhinin hizmetinde Mûltân’da kalmıştır. Şeyh Bahâeddîn vefatının yaklaştığını hissedince ‘İrākī’yi halifesi olarak tayin etti. Kısa bir süre sonra Şeyh vefat etmiş (661/1262 veya 666/1267). ‘İrākī, bazı dervişlerin kıskançlığı ve ortaya attığı dedikodular neticesinde Mûltân’ı terk etmek zorunda kalmıştır. Oradan ayrılarak Hicaz’a gitmek için deniz yolu ile önce Umman ve ardından Bahreyn’e geçmiş, Hac görevini yerine getirdikten sonra Anadolu’nun yolunu tutmuştur.⁶⁰

1.1.4.2. Anadolu

Hac görevini yerine getirdikten sonra önce Şam ve sonra o dönemde Anadolu’da hüküm süren Anadolu Selçuklu Devlet’inin başkenti olan Konya’ya gelmiştir. Onun Konya’ya geliş tarihi olarak 666 veya 667 yılı olduğu ve takriben 57 yaşında olduğu bazı kaynaklarda zikredilmiştir.⁶¹

⁵⁷ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 52.

⁵⁸ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 52.

⁵⁹ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 52.

⁶⁰ Nureddîn ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s.600; Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrākî*, muk. s. 52-53; *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākî*, önsöz. s. 17-18; Zebihullâh-i Şafâ, *Târih-i Edebiyât*, C.III/I, s.574.

⁶¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākî*, önsöz. s. 17.

‘Irākî, Konya’da dönemin ünlü mutasavvıf şahsiyetlerinden biri olan Şadrüddîn-i Konevî (öl.673/1274) ile tanışmış onun hizmetine girmiştir. Şadrüddîn-i Konevî’nin İbnu’l-‘Arabî’nin *Fuṣūṣul-ḥikem* ve *el-Futāḥātu’l-Mekkiyye* adlı eserlerini şerh ettiği derslerine katılmış ve bu derslerden aldığı ilham ile *Lema‘âlî* yazmıştır.⁶² ‘Irākî ile Konevî’nin arasındaki bağ bir şeyh mürit bağı olmuş, ‘Irākî onun dergâhında kemal derecesine ulaşmış ve İbn-i Arabî’nin vahdet-i vücud felsefesini öğrenmiştir.⁶³

‘Irākî, Konya’da Şadrüddîn-i Konevî haricinde Mevlânâ Celâleddîn Rumî, Şemsüddîn-i Mardinî, Şeyh Sa’id-i Fergânî ve Mueyyedüddîn-i Cendî gibi dönemin ünlü mutasavvıf şahsiyetleri ile tanışmıştır.

Ahmed Eflâkî, Mevlânâ’nın ölümünden kısa bir süre sonra kaleme aldığı ve onun hayatına dair pek çok ipucu veren *Manâkıbu’l-‘Ârifîn* adlı eserinde ‘Irākî’nin Mevlânâ ve Mevlevî çevreleri ile yakın dostluk kurduğu, zaman zaman semâ törenine katıldığı hatta Mevlânâ ile birlikte semâ ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca ‘Irākî’nin Mevlânâ hakkında şöyle söylediği zikredilmektedir:⁶⁴

در جهان آمد و روزی دو بما بنمود آنچنان زود برون شد که ندانم که بود

“Dünyaya geldi, bize bir iki gün yüzünü gösterdi

Fakat öyle çabuk gitti ki kim olduğunu bile bilemedim.”⁶⁵

Faḥrüddîn-i ‘Irākî’nin git gitgide Konya’da ünü yayılmış ve başta Mu’înüddîn Pervâne (öl. 676/1277) olmak üzere pek çok kişi ona mürit olmuştur. Kerîmuddîn Mahmûd-i Aksarâyî’nin *Musâmeretu’l-Ahbâr* adlı eserinde ‘Irākî’nin ismi de dönemin tarikat önderleri arasında geçmektedir.⁶⁶

Konya’da bulunduğu sırada koruyup kollayan ve Irākî’nin müridi olan vezir Mu’înüddîn Pervâne onun için Tokat’ta bir hankah yaptırarak onu oraya davet

⁶² Nureddîn ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s.600; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irākî*, muk. s. 52-53; Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākî, önsöz. s. 17-18; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.574; Orhan Bilgin, “Fahreddîn Irākî”, *DİA*, C.12, Ankara, 2002, s. 85.

⁶³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākî*, önsöz. s. 19.

⁶⁴ Ahmed Eflâkî, *Manâkıbu’l-‘Ârifîn*, yay. Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1976. S.399-400.

⁶⁵ Ahmed Eflâkî, *Manâkıbu’l-‘Ârifîn*, s. 400.

⁶⁶ Kerîmuddîn Mahmûd-i Aksarâyî, *Musâmeretu’l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 69.

etmiştir. Eflâkî'nin söylediğine göre Pervâne, Mevlânâ'nın müsaadesi ile onun için hankah yaptırmıştır.⁶⁷

‘Irâkî, Pervâne’nin davetini kabul ederek Tokat’a gitmiş 671/1271 yılından Pervâne’nin Moğollar tarafından öldürüldüğü yıl olan 676/1277 yılına kadar orada ikamet etmiştir.⁶⁸

Moğollar tarafından öldürüleceğini anlayan Pervâne, Mısır hükümdarı Baybars’ın elinde esir olarak tutulan oğlu Muhezzebuddîn’i kurtarması için ‘Irâkî’ye bir kese mücevher vermiş ve ondan oğlunu kurtarmasını istemiştir. ‘Irâkî, Pervâne öldükten sonra Anadolu’daki karışıklığı önlemek için gönderilen İlhanlı veziri Şemseddîn-i Cûveynî ile görüşmüştür. ‘Irâkî ile Pervâne arasındaki durumdan haberdar olan vezir onun kaçmasına yardım etmiştir. Tokat’tan karayolu ile Sinop’a geçen ‘Irâkî buradan da deniz yolu ile Mısır’a geçmiştir.⁶⁹

1.1.4.3.Mısır ve Şam

Faḥruddîn-i ‘Irâkî, Mısır’a geldikten sonra elindeki kıymetli mücevherleri Mısır hükümdarına teslim edip Pervâne’nin oğlunu esaretten kurtarmıştır. Orada hükümdar tarafından itibar görmüş ve Şeyḫuş-şüyuḫ (Şeyhlerin şeyhi) ünvanı verilmiştir. Tam olarak Mısır’da ne kadar kaldığı bilinmeyen ‘Irâkî oradan Şam’a gitmiştir. O dönem Mısır sultanına bağlı olan Şam’da da itibar görmüş ve şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. ‘Irâkî, Şam’a geldikten kısa bir süre sonra oğlu Kebiruddîn, Mûltân’dan ayrılarak babasının yanına gelmiş ve onun hizmetine girmiştir.⁷⁰

1.1.5. Vefatı

‘Irâkî, divanına kim tarafından yazıldığı bilinmeyen mukaddimeye göre 8 Zilkade 688’de (23 Kasım 1289) Şam’da vefat etmiştir. Vefatından sonra Şam’da Sâlihiyye Mezarlığı’nda İbnu’l-Arabî’nin türbesinin yakınına defnedilmiştir.⁷¹

⁶⁷ Ahmed Eflâkî, *Manâkıbu’l-‘Ârifin*, s. 400.

⁶⁸ Nureddin ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s. 601; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 53-55; *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, önsöz. s. 23; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.575; Orhan Bilgin, “Fahredden Irâkî”, s. 85.

⁶⁹ Nureddin ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s. 601; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 53-55; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.575; Orhan Bilgin, “Fahredden Irâkî”, s. 85.

⁷⁰ Nureddin ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s. 601; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 53-55; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.575; Orhan Bilgin, “Fahredden Irâkî”, s. 85.

⁷¹ Nureddin ‘Âbdurrahman Câmî, *Nefehât’ul-uns*, s. 602; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, muk. s. 64-65.

1.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Kalenderî meşrep bir sûfî olan ‘İrākî diğer mutasavvıf şairlerden farklı sayılabilecek bir şahsiyettir. O, eğitimini önce dönemin ünlü âlimlerinden almış daha sonra seyr ü suluk ve riyâzat ile manevi doygunluğa ulaşmıştır. Sühreverdiyye târikana mensup olması ve daha sonra Anadolu’da dönemin ünlü âlim ve şeyhleri ile tanışarak onların sohbet meclislerinde bulunması onun manevi gelişimine katkı sağlamış ve onların birikimlerinden faydalanarak tasavvuf edebiyatında kendine has bir yer edinmiş; aşk diliyle konuşan bir ârif, sûfî şair olarak bilinmiştir.

‘İrākî, kaleme aldığı eserlerinde İbnu’l-‘Arabî ve Şadreddîn-i Konevî ile başlayan tasavvufî düşüncenin anahtar kavramı olan vahdet-i vücûd felsefesini benimsemiştir. ‘İrākî bu felsefeyi kendine has bir yöntemle kullanmış ve onda vücûd yani varlık, aşk ile karşılık bulmuştur. ‘İrākî’ye göre yaratılış sebebi aşktır ve aşk rabbanî bir sıfattır. O, Hakk’a ulaşmanın yolunun aşktan geçtiğini ve aşk yolunda ilerleyip aşka bâki olmadıkça sadıkların arasında olunamayacağını söylemektedir. ‘İrākî, Evhaduddîn-i Kirmânî ve Aḥmed-i Ġazzâlî gibi Allah’ın cemâlinin güzel yüzlü insanlarda temaşa edilebileceğini savunan mutasavvıf şairlerin görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla eserlerinde genellikle aşk âşık ve maşuk konulu temalar işlemiştir.⁷²

Faḥruddîn-i ‘İrākî, gazel, kaside, rubai, terciibend ve mesnevi nazım türlerinde şiirler kaleme almıştır. Onun âşıkane tarzdaki gazelleri İran edebiyatında özel bir yere sahiptir. Sade bir dil ile tutkun bir âşığın dilinden söylenmiş bu güzel ve etkileyici gazeller, şairin yaşadığı dönemden bugüne kadar özellikle ârif ve sûfiler tarafından rağbet görmüştür.⁷³ ‘İrākî’nin eserlerini *Kulliyât-ı Şeyḥ Faḥruddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be ‘İrākî* adıyla bir araya getiren Sa’id-i Nefisî, bu çalışmanın önsözünde onun şiiri hakkında şöyle söylemiştir:

“Ben Fars dilinde aşkın beyanında (ister mecazi aşk olsun ister hakiki) Faḥruddîn-i ‘İrākî gibi bu derecede cesur, korkusuz, pervasız ve yüce mertebeli bir şair tanımıyorum. Hatta diğer dillerin edebiyatında da aşkta bu ölçüde yüce bir mertebe görülmemiştir. ‘İrākî’nin hal şerhinde yazdıkları âşıkane tutkunluk ve perişanlık, onun şiirinde her yerde son derece açık ve âşikârdır. Sa‘dî, Ḥâfîz ve Vahşî

⁷² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākî*, önsöz, s.36.

⁷³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākî*, önsöz, s.40.

gibi Fars dilindeki meşhur âşıklar, aşk ve âşıklık destan yazarlarının önde gelenleri olsalar da yine de sözün açıklığı ve beyanında ‘İrâkî’ye yetişemezler.”⁷⁴

‘İrâkî, şiirlerinde Senâî, ‘Attâr, Mevlânâ gibi mutasavvıf şairleri örnek almıştır. Aynı duygu ve düşünceleri benzer kelime ve mazmunlarla dile getirmiştir. Onun birkaç konuda Senâî’nin eserlerinden etkilendiği göze çarpmaktadır. Birkasidesinden alınan aşağıdaki beyti de, hem vezin ve kafiye hem de mana bakımından Senâî’den etkilendiğini açıkça göstermektedir.

Senâî’nin kasidesinin matla beyti şöyledir:

مسلمانان مسلمانان، مسلمانی مسلمانی ازین آیین بی دینان پشیمانی پشیمانی

*“Ey Müslümanlar! Ey Müslümanlar! Ey Müslümanlık! Ey Müslümanlık!
Dinsizlerin bu âdeti yüzünden pişmanlık, pişmanlık!”⁷⁵*

‘İrâkî de kendi kasidesinin makta beytinde Senâî’nin bu beytine işaret etmiş ve onun kasidesinde yer alan mısra’ın aynısını kendi kasidesinde de kullanmıştır:

ترا آن به که جان و روان گویی سنایی وار مسلمانان مسلمانان، مسلمانی مسلمانی

“Senin için Senâî gibi can ve ruhtan söz etmen iyidir. Ey Müslümanlar! Ey Müslümanlar! Ey Müslümanlık! Ey Müslümanlık!”⁷⁶

‘İrâkî’de Senâî’nin etkisi de göze çarpmaktadır. Aşağıda nakledilen beyitlerde ‘İrâkî, Senâî’nin beytinde geçen bir ifadeyi aynen alıntılanmıştır.

Senâî:

ای گمشده وفای تو این نیز بگذرد و افزون شده جفای تو این نیز بگذرد

“ Ey vefâsı kaybolmuş kişi! Bu da geçer. Ey cefâsı artmış kişi! Bu da geçer.”⁷⁷

⁷⁴ Sa’id-i Nefîsî, *Kulliyât-ı ‘İrâkî*, önsöz. s. 38.

⁷⁵ Senâî-yi Gaznevî, *Dîvân-i Senâî-yi Gaznevî*, muk. Muderris Raževî, İntişârât-i Niğâh, Tehrân, 1362, s. 678.

⁷⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrâkî*, s. 39.

‘Irākī:

تا کی کشم جفای تو این نیز بگذرد بسیار شد بلای تو این نیز بگذرد

*“ Ne zamana kadar cefânı çekeceğim; bu da geçer. Senin belan çoğaldı; bu da geçer.”*⁷⁸

‘Irākī, ‘Uşşāknâme’yi de Senāi’nin Ḥadiqa adlı eserinin vezninde yazmıştır. Her iki eser de on fasıldan oluşmaktadır. Ancak, her iki eser, işlenen konular bakımından farklılık göstermektedir.

Tasavvufî şiirin önemli temsilcileri arasında olan ‘Attār da coşkulu gazelleri ile ‘Irākī’yi etkilemiştir. Aşağıdaki gazel ‘Attār’ın ‘Irākī üzerindeki tesirine bariz bir örnektir:

‘Attār

در سرم از عشقت این سودا خوشست دردم از شوقت این غوغا خوشست

*“Aşkından dolayı başımdaki bu sevdâ hoştur. Sevginden dolayı gönlümdeki bu çatışma hoştur.”*⁷⁹

‘Irākī:

در سرم عشق تو سودایی خوشست دردم وصلت تمنایی خوشست

*“Aşkın başımda hoş bir sevdadır. Vuslatın gönlümde hoş bir dilektir.”*⁸⁰

Aynı dönemde yaşadığı Mevlânâ ile görüştüğüne dair rivayetler⁸¹ olan ‘Irākī’nin şiirinde, Mevlânâ’nın etkisi de açıkça görülmektedir. ‘Irākī, aşağıdaki

⁷⁷ Senāi-yi Gaznevî, *Dīvân*, s. 847.

⁷⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākī*, s. 135.

⁷⁹ Feriduddin ‘Attār-i Nişâbüri, *Dīvân*, tsh. Sâ‘id Nefisî, İntişârât-i Ketâb Âbân, Tehrân, 1389, s. 110.

⁸⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākī*, s. 198.

⁸¹ Bk: Ahmed Eflākî, *Manâkıbu’l-‘Arifîn*, s. 399-400.

beyitlerde Mevlânâ'nın “ ârzüst” redifli meşhur gazelini vezin, mana ve ifade olarak örnek almıştır.

Mevlânâ

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست

“Yüzünü göster, bağ ve gül bahçesi arzumdur benim. Dudağını aç, bol bol şekerler arzumdur benim.”⁸²

‘Irākî:

یک لحظه دیدن رخ جانانم آرزوست یک دم وصال آن مه خوبانم آرزوست

“Bir an sevgilimin yüzünü görmek arzumdur benim. Bir dem o ay yüzlümün visali arzumdur benim.”⁸³

‘Irākî, eserlerinde sade ve akıcı bir üslup kullanmıştır. Tasavvufi manaları aşk, âşık ve maşuk ıstılahları ve tabirleri ile birlikte izah etmiştir. O, ‘Uşşâknâme adlı eserinde mesnevi ve gazelleri kendine has bir yöntem ve tertiple bir arada kullanarak edebiyatta yeni bir üslup ve ekol icat etmiştir. Mesnevilerinde ele aldığı konuları, gazeller ile güçlendirmiştir.⁸⁴ O, ‘Uşşâknâme’de yeni bir üslub kullanmak gerektiğini şu iki beyitle ifade etmiştir:

بس، که گفتند هر یک از هوسی غزل و قطعه و قصیده بسی

گر تو پر مایه ای در این بازار نمطی تازه غریب یار

“Herbiri kendi hevesinden dolayı, o kadar çok gazel, kıta ve kaside söylediler ki

Eğer sen bu pazarda çok kabiliyetli biriysen, bilinmeyen yeni bir üslup getir.”⁸⁵

⁸² Gazel için bk: Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Dîvân-ı Kebîr (Tıpkıbasım)*, Ptt Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012, C.I, s.53b

⁸³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākî*, s. 273.

⁸⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākî*, önsöz, s.54.

⁸⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irākî*, s.398.

‘İrākî’den önce pek çok dehnâme yazılmış olsa da onun ‘Uşşāknâme’de kullandığı kendine has üslubu bu eseri ayrıcalıklı bir hale getirmiştir. Onun bu eseri kendinden sonra bu türde eser kaleme alan ‘Ubeyd-i Zākānî, Evhaduddîn-i İşfehānî, ‘İmâduddîn Fakîh-i Kirmānî, ‘İmâd-i Horasanî ve diğer pek çok şair tarafından örnek alınmıştır.⁸⁶

‘İrākî, eserlerinde şiir ve şairlik konusundaki görüşlerini açıkça izah etmiştir. O, ‘Uşşāknâme’nin başlangıç kısmında yer alan “*Kendi Hasbihali Hakkında*” adlı başlık altındaki beyitlerde “*Bendenizi bir şair sanmayın. Bu ham dilencilerden saymayın.*”⁸⁷ diyerek kendisinin ham dilenciler olarak gördüğü saray şairlerinden olmadığını söylemektedir. ‘İrākî kendisinden önce pek çok şairin kendi hevesleri ve kişisel menfaatleri doğrultusunda kıta, kaside ve gazel tarzında şiirler kaleme aldığını, artık farklı bir üslup getirmenin gerekli olduğunu belirtmektedir.⁸⁸ Ona göre şiir; gönülden dile gelen sözlerdir. Allah’ın insana bahsettiği en güzel nimetlerden biri aşktır ve şiir, içinde aşk barındırıyorsa hikmetli ve kıymetlidir. ‘İrākî, şairi, şiirlerinde kendi adını zikretmediği takdirde şiirlerinin daha kıymetli olacağı aksi takdirde şaire gıybet edileceği görüşündedir.

سخن دل ز شاعری دورست نثر منظوم، نظم منثورست

“Gönlün sözü şairlikten ötedir. (Gönlün sözü) nesirde manzum, nazımda mensur gibidir.”⁸⁹

أَنعمَ اللهُ نِعَمَتَ عشست با چنین شعر، حکمت عشقست

“Allah’ın verdiği nimet aşktır. Böyle bir şiir aşkın hikmetidir.”⁹⁰

شعر آن به خود ندانندش زانکه حیض الرجال خوانندش

“Dedikodusunu yapmayacakları için, adını bizzat bilmedikleri şairin şiiri daha güzeldir.”⁹¹

⁸⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, önsöz, s. 54.

⁸⁷ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, s. 389.

⁸⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, s. 398.

⁸⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, s. 399.

⁹⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, s. 397.

⁹¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākî*, s. 398.

1.3. ESERLERİ

1.3.1. Divân

‘İrâkî’nin divânı 26 kaside, 305 gazel, 3 terkîb-i bend, 4 tercî-i bend, 164 rubaî, müselles ve kıt’alardan oluşmaktadır ve yaklaşık beyit sayısı 4515’tir. Divânın bilinen en eski nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer almaktadır (Nafiz Paşa, no.915). 729/1328 tarihli bu divân, Fahrüddîn-i ‘İrâkî’nin Külliyyâtı içerisinde yer almaktadır. ‘İrâkî’nin divânı ilk defa Sa’id-i Nefîsî tarafından *Kulliyât-ı Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî el-mütehallas be ‘İrâkî* adıyla İran’da yayınlanmıştır (Tahran 1335/1956 ve 1362/1983). Daha sonra da Muhammed Derviş tarafından neşredilmiştir (Tahran 1362 hş.). Son olarak Nesrin Muhteşem tarafından *Mecmua-i Âsâr-i Fahrüddîn ‘İrâkî* (Tahran 1372/1993) adıyla neşredilmiştir.⁹²

Ayrıca divânın, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.159, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no.4195/5 ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 22512 numara ile kayıtlı yazma nüshaları da mevcuttur.⁹³

1.3.2. Lema’ât

Lema’ât; nesir ile nazımın birlikte kullanıldığı aşk, âşık ve maşuk konularının işlendiği bir eserdir. ‘İrâkî, eserine Arapça bir kelime olan ve ışıltı, parıltı anlamına gelen lem’a kelimesinin çoğul şekli olan lema’ât ismini vermiştir. Eserde her bir bölümün başlığı bir lem’a olarak belirlenmiş ve 28 bölüme ayrılmıştır.

‘İrâkî, Konya’da bulunduğu sırada Sadruddîn-i Konevî’nin meclislerinde bulunmuş ve onun Fususu’l Hikem derslerinden aldığı feyz ile Lema’ât adlı eserini kaleme almıştır. ‘İrâkî, her ne kadar İbnu’l-‘Arabî’nin Fusûsu’l-Hikem adlı meşhur eserinden ve onun görüşlerinden etkilenmiş olsa da eserini kaleme alırken Ahmed-i Gazzâlî’nin Sevânihu’l-‘uşşâk adlı eserindeki üslubu taklit etmiştir.⁹⁴

Lema’ât’ın kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur. Ve bu eser üzerine Anadolu sahasında ve İran’da çok sayıda şerh yazılmıştır. Bu da bize eserin okunurluk oranının yüksek ve etki alanının geniş olduğunu göstermektedir. Lema’ât,

⁹² Orhan Bilgin, “Fahreddin Irâkî”, s. 85; *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrâkî*, önsöz. s. 40; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.576. İbrahim Kunt, “Sadruddîn-İ Konevî’nin Üç Halîfesi: Fahrüddîn-i Irâkî, Mueyyidüddîn-i Cendî ve Saîdüddîn-i Fergânî” *Tarihîn Peşinde –Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-* Sayı 9, 2013, s.188.

⁹³ Bk. Ahmed ATEŞ, *Farsça Manzum Eserler I*, s.160-161.

⁹⁴

külliyyat halinde yayınlanmış olan üç farklı neşrine ilave olarak *İştlâhât-ı Sûfiyye* ile birlikte Cevâd Nurbağış (Tahran 1974) ve VII./XV. asra ait şerhi birlikte Muhammed Hâcevî (Tahran1992) tarafından yayınlanmıştır. Lema'ât, William C. Chittick ve Peter Lamborn Wilson tarafından İngilizceye çevrilmiştir (Divine Flashes, New York-London 1982). Eser Ahmed Avni Konuk (Kitâb-ı Lemaât-Tercümeve Şerh, Mevlânâ Müzesi Türkçe Yazmaları, no.3852, 1b-35a; Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Yazmaları, no.35,36 vr.) ve Saffet Yetkin (Parıltılar, Ankara, 1963) tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir.⁹⁵

Bu eser tasavvuf çevresi tarafından çok fazla rağbet görmüş ve pek çok şerh yazılmıştır. Kuşkusuz Lema'ât için yazılan en meşhur şerh Mollâ Câmî'nin yazmış olduğu Eşî' attü'l-lema'ât adlı eseridir.⁹⁶

1.3.3. 'Uşşâknâme

Bu eser hakkında çalışmamızın inceleme kısmında daha kapsamlı bilgi verilmiştir.

1.3.4. İştlâhât-ı Sûfiyye

İştlâhât-ı Sûfiyye, tasavvuf çevrelerince çok sık kullanılan 301 terimin kısa cümlelerle izah edildiği bir eserdir. Bu terimler izah edilirken her hangi bir örnek verilmemiş kısa cümleler ile açıklanmıştır. Bu eser üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde maşûkun isimleri, ikinci bölümde âşık ve maşuk arasında kullanılan isimler ve üçüncü bölümde ise âşık ve maşukun hallerine dair kavramlar yer almaktadır.⁹⁷

İran'da külliyyât içerisinde yayınlanan bu risale Nurettin Bayburtluğil tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir mecmuanın 41b-48b arasında yer alan yazma nüsha ile Sa'id-i Nefisi'nin *Kulliyât-ı 'Irâkî* adıyla neşrettiği eser içerisinde yer alan kısmı karşılaştırılarak karşılaştırmalı bir metin oluşturulmuş *İstılâhât-ı Ehl-i*

⁹⁵ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, önsöz. s. 60-61 Fahrüddîn-i Irâkî, *Lemaât Tercüme ve Şerhi- Aşk ve Âşıklara Dâir*, ter. ve şerh Ahmed Avni Konuk, haz. Ercan Alkan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2011, s.19-25; Orhan Bilgin, "Fahreddin Irâkî" s. 86; İbrahim Kunt, s. 188.

⁹⁶ Bu eser için yazılmış diğer şerhler için bk: Muhammed Ahter Çime, "Berresî Şurûh-ı Lema'ât-ı Irâkî", *Maârif*, c.XIII, sayı:2,1996, s.48-79; *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, önsöz. s. 64-70.

⁹⁷ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, önsöz. s. 60-61; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I, s.577; *Lemaât Tercüme ve Şerhi- Aşk ve Âşıklara Dâir*, s. 17-18; Orhan Bilgin, "*Fahreddin Irâkî*" s. 86.

Tasavvuf adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (İstılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1985, sayı:3, s.345-361).⁹⁸

Ayrıca 2014 yılında Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nda Ceylan Mollamehmetoğlu tarafından “*Faḥruddīn-i ‘Irāqī’nin Tasavvufî İstılahları ve Divān-ı Kebîr’den Şahit Beyitler*” başlıklı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

1.3.5. Mektubât

‘Irāqī’den geriye elimize beş mektup kalmıştır. Bu mektuplardan ilk üçü kardeşi Kadı Aḥmed’e yazılmış, dördüncü mektubu küçük kardeşi Şemseddīn’e cevap olarak yazılmış ve beşinci ve son mektup ise döneminin önemli âlimlerinden biri olan Kadı Bahâeddīn’e yazılmıştır. ‘Irāqī, mektuplarında akıcı ve kafiyeli bir üslup kullanmış, yer yer âyet ve hadis nakletmiş ve fikirlerini çeşitli kıssalarla ile kuvvetlendirmiştir. Bazen de Farsça ve Arapça beyitler ile mektuplarını süslemiştir. ‘Irāqī, mektuplarında kendisi hakkında faydalanacağımız ipuçları da vermiştir.⁹⁹

⁹⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, önsöz. s. 60-61; *Lemaât Tercüme ve Şerhi- Aşk ve Âşıklara Dâir*, s. 17-18; Orhan Bilgin, “Fahreddin Irâkî” s. 86.

⁹⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, önsöz. s. 70-71.

2.1. ‘UŞŞÂKNÂME

Fahruddîn-i ‘Irâkî’nin ‘Uşşâknâme adlı mesnevisi manzum bir eserdir. Bu mesnevinin ‘Uşşâknâme, Deh Faşl¹⁰⁰, Dehnâme, ‘İşknâme¹⁰¹, Kâşifu’l-esrâr¹⁰² gibi farklı isimleri mevcuttur. Bu manzume, Dehnâme isminden de anlaşılacağı üzere on bölüm olarak mesnevi ve gazel nazım türünde, âruzun hafif bahri olan fe’ilâtun/mefâ’ilun/fe’ilun kalıbında yazılmıştır.

‘Uşşâknâme vezir Şemseddîn-i Cüveynî’ye (öl.683/1284) ithaf edilmiştir. Eserin telif tarihini Sa’id-i Nefisî 680 hk.(1281 m.), Zebîhullâh-i Safâ ise 680-683 hk. (1281-1283 m.) olarak yazmıştır¹⁰³. Eserin iki yıl gibi kısa bir sürede tamamladığı ‘Uşşâknâme’nin başlangıç kısmında Deh Faşl’ın niteliği hakkındaki başlık altında geçen şu şiirden anlaşılmaktadır:

داد پستان فکر من به صفا شیر «حولین کاملین» او را

“Benim fikrimin memesi memnuniyetle, tam iki yıl ona süt verdi.”¹⁰⁴

‘Uşşâknâme ilk olarak adı bilinmeyen bir kişinin divana yazdığı önsöz ve İngilizce tercümesi ile birlikte A.J. Arberry tarafından “The Song of Lovers”, adıyla basılan (Oxford 1939) külliyât içerisinde yayınlanmıştır.¹⁰⁵ Daha sonra da Sa’id-i Nefisî tarafından neşredilen külliyât içerisinde yer almıştır. ‘Uşşâknâme’nin beyit sayısı Arberry’nin neşrinde 1058, Sa’id-i Nefisî’nin neşrinde 1063 beyit, Nesrîn Muhteşem’in derlemiş olduğu külliyât içerisinde ise 1053 beyittir.¹⁰⁶

‘Uşşâknâme’nin yazma nüshaları; Üniversite Kütüphânesi (İstanbul), FY.538 ve 593/11; Nuruosmaniye Kütüphânesi’nde 4195; Tahran Meclis Kütühânesi’nde 963 ve Lahor Pencap Üniversitesi’nde SPI-VI-174584 numaralarında yer almaktadır.¹⁰⁷

¹⁰⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 389.

¹⁰¹ Muhammed Ahter Çime, “‘Uşşâknâme-i ‘Irâkî”, *Nâme-i Pârsî*, Zemîstân 1375, şomâre 3, s. 122.

¹⁰² Muhammed Ahter Çime, “‘Uşşâknâme-i ‘Irâkî, s. 122; Mollâ‘ Abdunnebî Fahruzzemân Kâzvinî, Tezkire-i Meyhâne, taşih Ahmed Gulçin Me‘ânî, Tehrân, 1340, s. 49.

¹⁰³ Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, ön. s. 31; Zebihullâh-i Şafâ, *Târîh-i Edebiyât*, C.III/I s. 576.

¹⁰⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 383.

¹⁰⁵ Orhan Bilgin, “Fahreddin Irâkî” s. 85.

¹⁰⁶ Muhammed Ahter Çime, “Nigâhi be ‘Uşşâknâme-i ‘Irâkî”, *Dâniş*, İslâmâbâd, 1993, sayı:35, s. 31-43; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, s.327-374; *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 371-447.

¹⁰⁷ Ahmed Ateş, *Farsça Manzum Eserler*, s.161-164; Sa’id-i Nefisî, *Kulliyât-ı ‘Irâkî*, önsöz. S. 33-35; *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 80-82.

Adından anlaşılacağı üzere on fasıl olarak yazılan bu eserde mesnevi ve gazeller bir arada kullanılmıştır. ‘Uşşāknāme’de mesnevilerde anlatılan konu arkasından gelen gazeller veya hikâyeler ile pekiştirilmiştir. Bazı yerlerde mesnevinin son beyti arkasından gelen gazel ile içerik ve konu olarak birbirini takip etmektedir. Aşağıdaki beyitler bu kullanıma bir örnektir.

Mesnevinin son beyti:

اندر آن ره کز و نشان جویند سرفدا کرده ترک جان گویند

“Gönülden bir iz aradıkları o yolda, baş verip candan geçerler.”¹⁰⁸

Gazelin ilk beyti:

سهل باشد بترک جان گفتن ترک جانان نمی توان گفتن

“Candan geçmek kolaydır. Canandan geçilmez.”¹⁰⁹

Bir giriş ve on bölüm olarak yazılmış olan ‘Uşşāknāme şu bölümler ve başlıklar altında tasnif edilmiştir.

Giriş bölümü:

- 1- Besmele, Hamdele ve Salvele (1-46 beyit)
- 2- Yaratılış Hakkında (47-77 beyit)
- 3- Hz. Muhammed’e Övgü (78-88 beyit)
- 4- Hulefâ-yi Râşidîn’e Övgü (89-96 beyit)
- 5- Halka Nasihat (97-122 beyit)
- 6- Deh Fasl’ın Niteliği Hakkında (123-141 beyit)
- 7- Divan Sahibine Övgü (142-173 beyit)
- 8- Sultanlara Nasihat (174-186 beyit)
- 9- İskender ve Aristo Hikâyesi (187-205 beyit)
- 10- Kendi Hasbihali (206-211 beyit)

Birinci Fasıl: Âşıkların Vasfı (212-269 beyit)

¹⁰⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 444.

¹⁰⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s. 444.

İkinci Fasıl: Aşğın ve Maşûkun Durumu (270-360 beyit)

Üçüncü Fasıl: Âşıkların Sıfatları (361-430 beyit)

Dördüncü Fasıl: Aşkın Beyanı (431-494 beyit)

Beşinci Fasıl: Aşkta İnsanın Kâmil Olması (495-617 beyit)

Altıncı Fasıl: Sevgilinin Şevkinin Beyanı (618-693 beyit)

Yedinci Fasıl: Aşkın Üstünlükleri (694-759 beyit)

Sekizinci Fasıl: Maşuk ile Sohbet (760-862 beyit)

Dokuzuncu Fasıl: Aşkın Hakikatinin Beyanı (863-1021 beyit)

Onuncu Fasıl: Kitabın Sonu (1022-1053 beyit)

‘İrākī, her bir fasılda ırfan ve ilahi aşk konusunu işlemiş, onları Ebu Bekr Şiblî, Bābā Kūhî, İmām Gazzālî, Ruzbihân Baklî, Şeyh Mecdüddîn-i Bağdādî ve Şeyh Necmüddîn-i Kubrâ gibi bazı tasavvuf büyüklerinin hikâyeleri ve temsilleri ile örneklendirmiştir.

‘İrākî, Lema’ât’ı Aḥmed-i Gazzālî’nin Sevāniḥu’l-‘uṣṣāk adlı eserindeki üslubu taklit ederek yazmış olmasına ilaveten ‘Uṣṣāk-nâme’de de Sevāniḥu’l-‘uṣṣāk etkisi göze çarpmaktadır. ‘Uṣṣāk-nâme’de “Aşkta İnsanın Kâmil Olması” adlı başlık altındaki beşinci bölümde geçen külhancı hikâyesi Sevāniḥ’in onbirinci faslında da geçmektedir.¹¹⁰ Ayrıca yine ‘Uṣṣāk-nâme’de aynı bölümde yer alan bir gazelin iki beyti ile Sevāniḥ’in yirminci faslında yer alan şu beyitler birbirine benzerlik göstermektedir:

‘Uṣṣāk-nâme

بر کش ای دوست تیری از ترکش پس به ابروی چون کمان در کش

هان دلم، گر نشانه می خواهی زدن از تست و از من آهی خوش¹¹¹

“Ey dost okluğundan bir ok çek. Sonra yay gibi olan kaşına yerleştir.

Sen hedef istiyorsan işte gönlüm. vurmak sana ah çekmek bana hoş”

¹¹⁰ Aḥmed-i Gazzālî, **Sevāniḥ**, be kuşes ‘Alî Muḥammed Şāberî, Tehrân, 1391, s. 11.

¹¹¹ **Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘İrākî**, s. 416.

Sevāniḥu'l-‘uṣṣāḳ:

یک تیر به نام من ز ترکش برکش وآنکه به کمانِ خویشتن اندر کش

گر هیچ نشانه خواهی اینک دل من از تو زدنی سخت و ز من آهی خوش¹¹²

“Bir ok çek okluğundan benim adıma. Yerleştir hemen onu kendi yayına.

Bir hedef arıyorsan işte gönlüm. Sert bir çekiş senden, hoş bir ah benden.”

‘Uṣṣāḳnāme’nin birinci bölümünde yer alan “*Deh Faşl’ın Niteliği*” başlığı altında eserini, rabbani bir feyiz ile kaleme aldığını söylemekte ve onu bir çocuğa benzetmektedir. O çocuğa yani eserine iki yıl süt vererek büyütüp beslediğini söyleyerek bu eseri iki yıl gibi bir sürede bitirdiğine işaret etmektedir. Daha sonra eserinin hata ve kusurdan uzak olduğunu, hiç kimsenin böyle bir eseri rüyasında bile göremediğini, yaratıcıdan gelen bir ilham ile onu kaleme aldığını, içinde pek çok mana barındırdığını, mesnevi ve gazellerle birlikte verilen hikâyeler ile bir bütünlük oluşturduğunu ve ayaksız olarak elden ele, ilden ile dünyayı dolaştığını söyleyerek eserini tanıtmaktadır.¹¹³

لفظ و معنی او همه مطبوع عشق را بیت های او ينبوع

فصل او را هزار نوع بهار گه بود گلستان و گه گلزار

غزلیات و مثنویاتش با حکایات او خوش و دلکش

بی قدم در جهان همی پوید بی زبان مدح خواجه می گوید

“Onun sözü de manası da hoştur. Onun aşka dair beyitleri pınar gibidir.

Onun mevsiminin binlerce çeşit baharı vardır. Bazen güllük olur bazen gülistanlık.

Onun gazelleri ve mesnevileri, hikâyeleri ile birlikte hoştur caziptir.

Ayaksızdır ama dünyada dolaşır. Dilsizdir ama hâceyi över.”¹¹⁴

¹¹² Aḥmed-i Gazzālī, *Sevāniḥ*, s. 15.

¹¹³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s. 383.

¹¹⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s. 383.

‘İrākī’ nin ‘Uşşāknāme’ si bu türde yazılan ilk eser olmamakla beraber, bu tarzda yazılmış en güzide eserlerden biridir. Zebihullāh-i Şafā, ‘İrākī’ nin ‘Uşşāknāme’ sindeki üslubun dehnāme adıyla ortaya çıkan manzumelerin icadına kaynak olduğunu belirtmektedir.¹¹⁵ ‘İrākī, ‘Uşşāknāme’ de kullandığı üslup ile İran edebiyatında yeni bir tarz ortaya çıkarmış ve kendinden sonra gelen mutasavvıf şairler onu örnek alarak dehnāme türünde eser yazmışlardır. ‘Uşşāknāme, Evḥāduddīn-i Merāgī, ‘Ubeyd-i Zākānī, ‘İmād Fakīh-i Kirmānī ve İbn-i ‘İmād-i Şirāzī’ nin yazmış olduğu dehnāmelere kaynak olmuştur.

‘Uşşāknāme’ de ‘İrākī, aşk konusunu ele almış, aşkı, cübbe ve hırka yırtarak varlıktan sıyrılmak olarak tarif etmiş; yıldızların parlaması, “kun feyekun (ol dedi ve oldu) âyet-i kelimesinin hükmünün aşk olduğunu söylemiştir. ‘İrākī’ ye göre aşka meyli olmayan gönül şeytan yuvasıdır. ‘İrākī aşkı, ruh ve gönülden, akıl ve ilimden daha yüce bir makama oturtur ve Allah’ ın sıfatları arasında görür.

عشق می گویدم که: ای طالب چاک زن طیلسان و خرقة بسوز

“Aşk bana diyor ki: Ey talip! Cübbeni yırt, hırkanı yak.”¹¹⁶

انجم افروز اندرون عشق است عالم حکم کاف و نون عشق است

“Yıldızlar aşk içinde daha da parlar. Kun/ol hükmünün sebebi aşktır.”¹¹⁷

هر دلی کو به عشق مایل نیست حجره دیو خوان، که آن دل نیست

“Aşka meyli olmayan her gönle, sen gönül deme, sen ona şeytanın yuvası de.”¹¹⁸

عشق افزون ز جان و دل جانیست بلکه در ملک روح سلطانیست

“Ask. can ve gönülden de fazla bir candır. Üstelik ruhun mülkünde bir sultandır.”¹¹⁹

¹¹⁵ Zebihullāh-i Şafā, *Tārīh-i Edebiyāt*, C.III/I s. 576-577.

¹¹⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākī*, s. 391.

¹¹⁷ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākī*, s. 391.

¹¹⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘İrākī*, s. 406.

عشق در هر دلی که سر بر زد خیمه از عقل و علم برتر زد

“*Aşk, kimin gönlünde yeşerdiyse, akıl ve ilimden daha yüce bir çadır kurdu.*”¹²⁰

عشق ز اوصاف کردگار یکیست عاشق و عشق و حسن یار یکیست

“*Aşk, tek olan yaratıcının sıfatlarındanıdır. Âşık, aşk ve hûsn (güzellik) tek olan yaratıcının dostudurlar.*”¹²¹

‘Irākī, bu dünyaya gelip âşık olmadan yaşayan bir insanın bir ömür sırtında yük ve gönlünde saman ve arpa arzusu olan eşek gibi boşa bir ömür harcayacağını, aşka yönelmeyen, içinde aşk barındırmayan bir gönlün şeytanın yuvası olacağını, gülün bülbülden gafil olmadığı gibi insanın da aşktan gafil olmaması gerektiğini; gafil olması durumunda karga, öküz gibi aşktan bihaber öleceğini söylemektedir:

هر که از عشق بی خبر باشد اندرین ره بسان خر باشد

“*Her kim aşktan bihaber olursa, bu yolda eşeğe benzer.*”¹²²

هر دلی کو به عشق مایل نیست حجره دیوخوان، که آن دل نیست

“*Âşka meyli olmayan her gönle, şeytanın yuvası de, çünkü o gönül değildir.*”¹²³

زاغ، گو، بی خبر بمیر از عشق که ز گل عندلیب غافل نیست

“*Karga gibi, öküz gibi, aşktan bihaber öl. Çünkü gül bülbülden gafil değildir.*”¹²⁴

¹¹⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 309.

¹²⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 402.

¹²¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 427.

¹²² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 406.

¹²³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 406.

¹²⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irākī*, s. 406.

2.2. ‘UŞŞĀKNĀME İNCELEME

2.2.1. Dil ve Üslup Özellikleri

Aşağıda Deh-nâme’nin Farsça metninde tespit edilen dil ve üslup özellikleri incelenecektir. Bu tespitler çeviride esas aldığımız metin (Mecmū’ā-i āsār, s. ...-) üzerinden yapılmış ve beyitlerin sayfa ve beyit numaraları bu baskıya göre dipnotta verilmiştir. Çalışmada dil ve üslup özellikleriyle ilgili bütün örnekler verilmemiş, sıkça kullanılmış örneklerden bazıları kullanılmış, konuyla ilgili diğer örneklerin yer aldığı beyitlerin belirtilen kaynağa göre yalnızca sayfa ve beyit numaraları verilmiştir.

1. Mâzi-yi mutlak çekiminde fiil gövdesinin önüne "ب" (bâ-yi tezyin) getirilmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen بنمود و بگشود kelimeleri bu kullanıma örnektir.

بگشودم درش، چو رخ بنمود در جنت بروی من بگشود

“Kapıyı ona açtım; yüzünü gösterince bana cennet kapısını açtı.”¹²⁵

2. Miş’li geçmiş zamanın (mâzi-yi naklî) diğer bir kullanım şekli de, ek fiilin üçüncü tekil şahsı esas alınarak ve bazı değişiklikler (hazifler) yapılarak çekim eklerini sonuna getirmek suretiyle yapılan türüdür. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi شنوده است şeklinde yapılması gereken fiil çekimi yukarıda bahsettiğimiz kullanım şekline uygun olarak “güzel h (ه-)” harfi düşürülerek شنودست biçiminde yazılmıştır.

خود شنودست هر که اهل بود خویش بینی نشان جهل بود

“Ehil olan herkes bizzat işitmiştir ki, bencillik cahillik alâmetidir.”¹²⁶

3. Şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi(mâzi-yi istimrarî) çekim eki می’nin yerine ya-yı istimrarî, çekimli mâzi-yi mutlak’ın sonuna getirilerek kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde توانستن، افتادن، بودن fiillerinin şimdiki zamanın hikâyesi çekimleri توانستمی، نیفتادمی، بودمی şeklinde yapılmıştır:

گر نبودى کمر میانست را کی توانستمی نشان گفتن

“Eğer senin belinde kemer olmasaydı, seni nasıl vâsf edebilirdim.”¹²⁷

¹²⁵ Mecmū’ā-i Āsār-i ‘Irāqī, s.394 (b.285). Diğer örnekler için bk: Mecmū’ā-i Āsār-i ‘Irāqī, s.373 (b.19),s.383 (b.134), s.394 (b.285), s.396 (b.208), s.404 (b.420-423).

¹²⁶ Mecmū’ā-i Āsār-i ‘Irāqī, s.399 (b.340).

¹²⁷ Mecmū’ā-i Āsār-i ‘Irāqī, s.444 (b.1013).

گر نیفتادمی به صورت زار بودمی جبرئیل غاشیه‌دار

“*Perişan bir halde (ona) kapılmasaydım, (Miraç’ta) refakat eden Cebraîl olurdum.*”¹²⁸

4. Şimdiki zamanın ve geniş zamanın hikâyesi (mâzi-yi istimrarî) çekiminde می öneki yerine همی öneki kullanılmıştır:

هر کجا حسن دلربایی دید چشم جانم بدو همی نگرید

“*Her nerede sevgilinin güzelliğini görse, ona hep can gözüyle bakar.*”¹²⁹

5. Emir kipinde çekimli bazı fiiller, başında ب edatı olmaksızın kullanılmıştır: Aşağıdaki beyitte بدن biçiminde çekimlenmesi gereken fiil دان biçiminde kullanılmıştır:

همه را نیک دان مباش فضول جز نکو کی بود رفیق رسول؟

“*Hepsini iyi bil, densizlik etme. İyinin dışında Peygamberin nasıl dostu olur?*”¹³⁰

دیدۀ ما اگر چه بی نور است دان که نزدیک بین هر دورست

“*Bizim gözümüzün feri olmasa bile, bil ki uzak olan her şeyi yakın görür.*”¹³¹

عقل و افعال و حدّ و ماهیت محو دان در ره الهیّت

“*Akıl ve fiilleri, nicelik ve niteliği, Allah yolunda bunları yok bil.*”¹³²

¹²⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.441 (b.972).

¹²⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.411 (b.511). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.396 (b.307), s.397 (b.333), s.411 (b.515), s.413 (b.536).

¹³⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.380 (b.95).

¹³¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.377 (b.61).

¹³² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.378 (b.70). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.380 (b.92), s.381 (b.99-104), s.418 (b.629), s.431 (b.803-804), s.439 (b.925).

6. Emir kipi می ön edatı ile birlikte kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen می بخش ve نما می fiilleri bu kullanıma bir örnektir:

رخ به ما می نما و جان می بخش بر دل ریش عاشقان می بخش

“Yüzünü bize göster, canımızı bağışla. Aşıkların yaralı gönlüne merhem ol.”¹³³

7. Bazı şart cümlelerinde şart edatı olan اگر hazf edilmiştir. Örnekte می توانی اگر yerine می توانی kullanılmıştır:

عجز من بین دعای من پذیر می توانی، به لطف دستم گیر

“Benim acizliğimi gör ve duamı kabul et. İyilikte bulunarak elimden tut.”¹³⁴

8. olumsuzluk edatı نه biçiminde kullanılmıştır.

عشق اویب—او ازو بر—بود او نه معدوم بود و نی موجود

“Onun aşkısın sen, o da ondan çaldı. O ne vardı ne de yoktu.”¹³⁵

9. edatı در anlamında kullanılmıştır:

خون ز سودای دل ز چشمان ریخت بس به غربال چشم خون می بیخت

“Gönül sevdasından dolayı gözlerinden kan akıtıp, göz eleğinde pek çok kan eliyordu.”¹³⁶

10. edatı به edatı anlamında kullanılmıştır.

دید در خواب کش رسول خدا داد مشتی مویز، گفت او را

“Rüyasında Hak Peygamberini gördü. Bir tutam üzüm vererek ona dedi ki:”¹³⁷

¹³³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.439 (b.930). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.422 (b.683), s.431 (b.805).

¹³⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.439 (b.925). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.391 (b.236).

¹³⁵ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.404 (b.424).

¹³⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.413 (b.535).

¹³⁷ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.421 (b.665)

11. لذت عشق (دانستن) edatı bazen hazf edilmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen nesnesi olup nesne alâmeti (را) hazfedilmiştir:

لذت عشق عاشقان دانند پاکبازان جان فشان دانند

“Aşkın tadını âşıklar bilir; (ama) canını feda eden âşıklar bilir.”¹³⁸

12. رفتن fiili شدن anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte ilk mısrada yer alan شدن mastarının geçmiş zaman çekimi olan شد esas anlamı olan “olmak” dışında “gitmek” manasında kullanılmıştır:

جان من چون به عالم دل شد با صفا جمع گشت و حامل شد

“Benim canım gönül âlemine gidince, sefa ile birleşti ve hamile kaldı.”¹³⁹

13. شدن fiili کردن anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte ikinci mısrada yer alan کردن fiilinin muzari çekimi olan کند, شود anlamında kullanılmıştır.

صحن عالم کند ازو مامن چشم دولت کند بدو روشن

“Âlem meydanı onu kendisine sığınak yapar. İkbâl gözü onunla aydınlanır.”¹⁴⁰

14. اندرون kelimeleri در yerinde sıkça kullanılmıştır.

روزی اندر سراچه‌شاهی کار ناکرده مزد می‌خواهی؟

“Sultanlık konağında, bir gün iş yapmadan ücret mi istiyorsun?”¹⁴¹

اندرین صورت ضعیف اساس جان معنیست، فهم کن، بشناس

“Bu aciz bedende asıl olan, mana canıdır, anla ve bil.”¹⁴²

¹³⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.409 (b.494)

¹³⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.382 (b.123). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.377 (b.63).

¹⁴⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.384 (b.144).

¹⁴¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.382 (b.117).

¹⁴² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.381 (b.109).

صاحب، راز اندرون ز نهفت تا نپرسی ز من، نخواهم گفت

“Ey sahip! Gönlündeki gizli sırrı, bana sormadıkça söylemeyeceğim.”¹⁴³

15. Bazı beyitlerde ek fiil است hazf edilmiştir:

عقل و افعال و حدّ و ماهیت محو دان در ره الهیّت

“İlk ve son olandan maksat, yaratılanların ilki ve Peygamberlerin sonuncu olmasıdır.”¹⁴⁴

16. Farsça bir kelime ile Arapça bir kelime Arapça gramer kurallarına göre tamlama şeklinde kullanılmıştır.

صوفی خانقاه الرّحمان عالم علم علّم القرآن

“Rahman’ın dergâhının sûfisidir. ‘Kur’an’ı öğretti’ ilminin âlimidir.”¹⁴⁵

17. Klasik Farsçada fiillerin yeterlilik şekillerinde یارستن yerine توانستن (güçlü olmak, cüret etmek) ve دانستن (bilmek) mastarları da kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen یارستن fiilinin kullanımı buna bir örnektir:

من نیارم شدن به پای منی مگر این راه را توقّع کنی

“Sen bu yolu aşmadıkça ben, benlik ayağı üzerinde gidemem.”¹⁴⁶

18. Aşağıda verilen örnekte ise mutlak yeterlilik kullanılmıştır:

حسن جانان توان به جان دیدن نه به هر دیده آن توان دیدن

“Sevgililerin güzelliği can ile görülebilir. Her göz onu göremez.”¹⁴⁷

¹⁴³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.389 (b.206). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.384 (b.143-149-153), s.387 (b.188), s.389 (b.211), s.390 (b.217-229), s.415 (b.590).

¹⁴⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.379 (b.80). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.379 (b.81-82-83), s.386 (b.176).

¹⁴⁵ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.379 (b.83). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.391 (b.240).

¹⁴⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.377 (b.63).

¹⁴⁷ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.436 (b.886).

19. Bu örnekte ise می توان دید yapısı می توانی دید

هیچ طالب بخود درو نرسید روی او هم بدو توانی دید

“Hiçbir talip kendi başına o mertebeye ulaşmasa da, onun cemalini de onunla görebilir.”¹⁴⁸

20. را edatı tamlama görevinde kullanılmıştır:

دوست تشبیه نور کرده به ناز نیک از آن روی گشته ما را کار

“Dost, nuru naza teşbih etmiş, o yüzden bizim işimiz de hayırlı olmuş.”¹⁴⁹

21. و yerine muhaffefi olan و اگر kullanılmıştır:

ور ترا نور ازین چراغی نیست در تجاویف هر دماغی نیست

“Eğer aşk şağa gerekliyse, aklını az rehber edin.(Çünkü) Aşk, akıl âleminin dışındadır.”¹⁵⁰

22. آن yerine onun muhaffefi بدان kullanılmıştır.

آلتی از کرم بدو بخشید که بدان نیک را ز بد بگزید

“İyiye kötüden ayırabilsin diye, ihsanından dolayı ona bir vasıta bağışladı.”¹⁵¹

23. بدو yerine onun muhaffefi olan او kullanılmıştır.

هیچ طالب بخود درو نرسید روی او هم بدو توانی دید

“Hiçbir talip kendi başına o mertebeye ulaşmasa da, onun cemalini de onunla görebilir.”¹⁵²

¹⁴⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.376 (b.42).

¹⁴⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.375 (b.36.). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.375 (b.33-37), s.377 (b.56), s.381 (b.111).

¹⁵⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.378 (b.73).

¹⁵¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.373 (b.19).

¹⁵² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.376 (b.42).

24. زان yerine onun muhaffefi olan زان kullanılmıştır.

هیچ کس زان نظر سبق نبرد که بنور خدای می نگرد

“Hiç kimse o nazardan dolayı öncelikli değildir, çünkü sevgili Allah’ın nuruyla bakar.”¹⁵³

25. Şimdiki zaman çekiminde ن olumsuzluk edatı می ön edatının yerine asıl fiilin başına getirilmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen می نیایی bu kullanıma bir örnektir.

گر کنی سر عاشقان را فهم می نیایی فراز قلّه و هم

“Sen âşıkların sırrını anlasan bile, vehim zirvesinin yokuşunu kavrayamazsın.”¹⁵⁴

26. Bir ismi niteleyen iki ayrı sıfat atıf edatı ىyerine izafet ile birleştirilmiştir. Aşağıdaki örnekte دلفریب ve جان پرور birleşik sıfat-fiilleri سخن kelimesine izafetle bağlanmıştır:

روزی آغاز کرد در منبر سخن دلفریب جان پرور

“Bir gün minberde, yine gönül çalan ve cana can katan söze başladı.”¹⁵⁵

2.2.2. Arapça İbareler

‘Uşşākname’ de Arapça kelime ve terkipler dışında Kur’ân-ı Kerîm’den İhlâs, Bakara, Lokmân, Kasas, Haşr, Nîsâ, Ra’d ve Tâhâ olmak üzere sekiz sureden lafzî nakiller yapılmıştır. Bu nakiller bazen ayetin tamamı bazen de ayette geçen ibarenin bir kısmı verilmek suretiyle yapılmıştır.

a. Ayetlerden Yapılan Nakiller

Önce nakil ya da alıntı yapılan ayet veya ibare madde başı olarak verilmiş, Sûrenin adı/numarası ve kaçınıcı ayet olduğu belirtilerek ayetin metni ve Türkçe meali verilmiştir.

صمد لم يلد و لم يولد : Kur’an; İhlâs Sûresi, 112/1-3:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3)

¹⁵³ Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî, s.375 (b.38).

¹⁵⁴ Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî, s.378 (b.74).

¹⁵⁵ Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî, s.407 (b.453).

De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (1) "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (2) (O) Doğurmadı ve doğrulmamıştır. (3)

حمد بی حدّ کردگار احد صمد لم یلد و لم یولد

*"Bir olan, hiçbir şeye muhtaç olamayan, doğurmamış ve doğrulmamış olan Yaraticıya, sonsuz hamd etmek."*¹⁵⁶

عملوا صالحا : Kur'an; Lokmân Sûresi, 31/8.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ

Şüphesiz, iman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, içinde devamlı kalacakları ve nimetleri bol cennetler vardır.

چون رقم بر وجود انسان راند عَمِلُوا صَالِحاً بر ایشان خواند

*"İnsan yarlığı üzerine kalem oynatılınca, onlara 'iyi amel edenler' diye hitap etti."*¹⁵⁷

الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ : Kur'an; Kasas Sûresi, 28/80.

وَقَالَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقِيهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler.

در ره او بلا و محنت و حلم پیشه‌الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ

*"Onun yolunda bela, çile ve sabır, 'Kendilerine ilim verilmiş olanların' mesleğidir."*¹⁵⁸

الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ : Kur'an; Haşr Sûresi, 59/22.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.

¹⁵⁶ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.371 (b.2).

¹⁵⁷ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.373 (b.21).

¹⁵⁸ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.378 (b.69).

آنکه ذاتش بریست از آهو الذی لا اله الا هو

“Varlığı kusurdan münezzehtir ve ondan başka ilah yoktur.”¹⁵⁹

Kur'an; Kasas Sûresi, 28/16. رَبِّ اَنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی

قَالَ رَبِّ اِنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی فَاغْفِرْ لِی فَغَفَرَ لَهُ اِنَّهُ هُوَ الْعَفُوُّ الرَّحِیْمُ

Mûsâ, "Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet" dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

بر درش عاقلان غافل خوی ربّ ائى ظلمت نفسى گوی

“Onun kapısında akıllılar gafıl gibidirler. ‘Ey rabbim doğrusu ben kendime yazık ettim’ derler.”¹⁶⁰

Kur'an; Bakara Sûresi, 2/233. حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْمِ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَأَلْتُمْ مَا اتَّيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.

داد پستان فکر من به صفا شیر حولین کاملین او را

“Benim fikrimin memesi memnuniyetle, tam iki yıl ona süt verdi.”¹⁶¹

¹⁵⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.371 (b.3).

¹⁶⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.378 (b.68).

¹⁶¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.383 (b.128).

عَلَّمَ الْقُرْآنَ : Kur'an; Bakara Sûresi, 55/1-2

الرَّحْمَنُ. عَلَّمَ الْقُرْآنَ (2-1)

(1-2) Rahmân, Kur'an'ı öğretti.

صوفى خانقاه الرحمان عالم علم علّم القرآن

“Rahman’ın dergâhının sûfisidir. ‘Kur’an’ı öğretti’ ilminin âlimidir.”¹⁶²

أَنعَمَ اللَّهُ نِعْمَةً : Kur'an; Nisâ Sûresi, 4/69.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaşdır.

أَنعَمَ اللَّهُ نِعْمَةً عَشَقَسْتُ بِأَحْسَنِ شِعْرٍ، حَكَمْتُ عَشَقَسْتُ

“Allah’ın verdiği nimet aşktır. Böyle bir şiir aşkın hikmetidir.”¹⁶³

طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ : Kur'an; Ra'd Sûresi, 13/29

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.

نشینی که ایزد وهاب گفت: طوبی لهم و حسن مآب؟

“Çok bağışlayıcı olan yaratıcıdan, ‘Onların halleri ve makamları ne güzel’ duymadın mı?”¹⁶⁴

عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِي : Kur'an; Tâhâ Sûresi, 20/39.

أَن أَقْذِفِيهِ فِي النَّابُوتِ فَأَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي

"Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın.

¹⁶² Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.379 (b.83).

¹⁶³ Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.397 (b.330).

¹⁶⁴ Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.407 (b.459).

Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmışım."

در کلام خدای می‌خوانی که: علیک محبته منی

"Allah'ın kelamında şunu okursun: 'Sana kendimden muhabbet verdim' ".¹⁶⁵

b. Hadislerden Yapılan Nakiller

'Uşşâknâme' de bazı meşhur hadislerden bazıları bir kısmı verilmek suretiyle nakiller yapılmıştır. Önce nakil ya da alıntı yapılan hadis veya ibare madde başı olarak verilmiş, hadisin kaynağı belirtilerek ayetin metni ve Türkçe meali verilmiştir.

انّه ناظر بنور الله : Nureddin el-Heysemî, Mecma' uz-zeva'id, 10/268.

اتقوا فراسة المؤمن فانّه ينظر بنور الله عزّ وجلّ

"Müminin ferasetinden çekinin, çünkü o Allah'ın nuruyla görür."

گر تو کردی به چشم خویش نگاه انّه ناظر بنور الله

"Sen kendi gözüünle baksan da; muhakkak o, Allah'ın nuruyla görür. "¹⁶⁶

كنت كنزاً : Keşfu'l-Hafâ, Aclûnî, 2/133

كنت كنزاً مخفياً فأحببت أن أعرف فخلقت الخلق لى أعرف

"Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım."

آن جمیلی که او جمال آراست كنت كنزاً بگفت و آنکه خواس

"Cemal şüshleyen o güzellik, 'Ben gizli bir hazine idim' sözünü söyledi ve o zaman,"¹⁶⁷

¹⁶⁵ Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.403 (b.400).

¹⁶⁶ Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.375 (b.39).

¹⁶⁷ Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî, s.427 (b.746).

c. Arapça Terkipler

: ما اُحصى

گنگ گشتم درو و ما اُحصى و ثناءً عَلَيْهِ لا اُحصى

“Ona sayılabilecek kadar hamd etmekle ve sonsuz senâda bulunmakta dilim aciz kaldı.”¹⁶⁸

: و ثناءً عَلَيْهِ لا اُحصى

گنگ گشتم درو و ما اُحصى و ثناءً عَلَيْهِ لا اُحصى

“Ona hamd ü sena etmede ve bunları saymada dilim aciz kaldı. Ona sonsuz hamd ü sena olsun.”¹⁶⁹

: ذوالجلال و الكرام

ما همه ناقصیم و اوست تمام ابدأ ذوالجلال و الکرام

“Biz hepimiz noksanız, odur mükemmel. Ebedi olarak yücelik ve kerem sahibidir.”¹⁷⁰

: هنا و هناك : Uzak ve yakını işaret etmek için kullanılan arapça bir ibaredir. Allah’ın makamdan, mevkiden, fikirden ve idrakten

او میراست از هنا و هناك ز اول فکر و آخر ادراک

“O, makamdan da, mevkiden de, akla ilk gelenden de, aklınla kavradığından da münezzehtir.”¹⁷¹

: قرّة العين : Gözbebeği, çocuk (kinaye)¹⁷²

دیدمش، چون ز غیب روی نمود قرّة العين نیک موزون بود

“Gayptan cemalini gösterince onu gördüm. Gözbebeği gibi parlak ve düzgündü.”¹⁷³

¹⁶⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.376 (b.46).

¹⁶⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.376 (b.46).

¹⁷⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.374 (b.22).

¹⁷¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.374 (b.25).

¹⁷² Muḥammed Mu‘in, *Ferheng-i Fārsī*, İntişārāt-i Emir Kebīr, Tehrān, 1360, C.4, s.231.

174 Kalıcı, payidar. : لم یزل

چشم ما را تعلق ازلیست نقد بازار ملک لم یزلیست

”Bizim gözümüzün bağılılığı ezelidir. Varlık pazarının sermayesi kalıcıdır.”¹⁷⁵

2.2.3. Edebi Sanatlar

1. **Cinas:** İmlâ ve telaffuz bakımından tamamen veya kısmen birbirine uyan ve manaları ayrı olan kelimelere cinas denir. Cinaz kendi içinde çeşitlere ayrılır. Aşağıdaki beyitlerde birkaç çeşidine örnek verilecektir.

a) Cinâs-ı Tam: Sözde, harflerde ve harekelerde aynı, mânada farklı iki kelimenin kullanılmasıdır. Aşağıdaki beyitte geçen پروانه ve پروانه bu sanata örnek vardır.

به کسی شان، ز دوست پروانه نه سوخته چون ز شمع پروانه

”Makamı olan kişinin dosttan yana korkusu yoktur. Pervanenin mumda yanışı gibi yanmışlardır.”¹⁷⁶

Bu beyitte ilk mısradaki پروانه (پروا نیست) “korku yoktur” manasında kullanılırken ikinci mısradaki پروانه edebiyatta mum ile ilişkilendirilen ve sık sık yan yana kullanılan keşek manasında kullanılmıştır.

b) Cinâs-ı Nâkıs: Yazılışı aynı fakat harekelerde farklı olan kelimelerin oluşturduğu cinas türüdür. Aşağıdaki beyitte بُرُفت ve بُرُفت kelimelerinde bu sanata örnek vardır.

چون خودی خودش ز یاد بُرُفت خرمش جملگی به باد بُرُفت

”Kendi benliğini unutunca, harmanın hepsi yele gitti.”¹⁷⁷

Yukarıdaki beyitte ilk mısradaki “unutmak” anlamındaki ‘roften’ رُفتن fiilini, ikinci mısradaki ise “gitmek” anlamındaki ‘reften’ رُفتن fiilini kullanarak yazılışları aynı olan fakat harekelerle ve anlam itibari ile farklı olan bu iki fiil ile cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmıştır.

¹⁷³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkı*, s.382 (b.126).

¹⁷⁴ Ali Ekber Dihhudâ, *Lugâtnâme*, Dânişgâh-i Tehrân, Tehrân, 1377, C.13, s.19779.

¹⁷⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkı*, s.377 (b.65).

¹⁷⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkı*, s.400 (b.369).

¹⁷⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkı*, s.404 (b.423).

c) Cinâs-ı Zâid: Aynı cins iki kelimedenden birisinin bir harf daha fazla olmasıdır. Aşağıdaki beyitte geçen مایل ve مایل کelimelerinde bu sanata örnek vardır.

دل من چون به عشق مایل شد عشق در گردنم حمایل شد

“Benim gönlüm, aşka yönelince, aşk onun boynuma kayış gibi dolandı.”¹⁷⁸

d) Cinâs-ı Mürekkeb: Aynı cins kelimedenden birinin tek, diğerinin bileşik olmasıdır. Aşağıdaki beyitte yer alan این کار ve انکار کelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

چون‌دانی مصالح این کار چه به خود راه می‌دهی انکار؟

“Bu işteki hayırları bilmediğin için, niye inkâr yolunu tutuyorsun?”¹⁷⁹

Bu beyitte ilk mısradaki این کار “bu iş” anlamına gelirken ikinci mısradaki انکار “inkâr” anlamında kullanılmıştır. Böylelikle okunuşu aynı ama anlamları farklı iki kelime kullanılarak cinâs-ı mürekkeb sanatı yapılmıştır.

2. **Tezâd:** Sözde birbirine zıt kelimeler getirmektir. Aşağıdaki ilk beyitte geçen ظاهر و باطن bir sonraki beyitte geçen بعد و نزدیک, تاریکی ve yine son beyitte geçen معاد و فساد, بدو و کون کelimelerini bu sanata örnek olarak gösterilebiliriz.

باطنش مست و ظاهرش هشیار در پی یار و بی‌خبر ز اغیار

“Batını sarhoş, zahiri ayık. Sevgilinin peşinde ağyardan habersiz.”¹⁸⁰

زان طرف روشنی و نزدیکی زین طرف بعد بود و تاریکی

“O taraftan aydınlık ve yakınlık, bu taraftan uzaklık ve karanlık.”¹⁸¹

خلق را در جهان کون و فساد کرد امیدوار بدو و معاد

“Varlık ve yokluk âleminde insanları, “Mebde ve me’âd” ile ümitlendirdi.”¹⁸²

¹⁷⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.392 (b.254)

¹⁷⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.380 (b.94).

¹⁸⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.414 (b.553).

¹⁸¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.373 (b.16)

¹⁸² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.372 (b.12). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.371 (b.4), s.373 (b.20), s.375 (b.30,32), s.377 (b.47-48-61), s.378 (b.71), s.379 (b.80), s.380 (b.91), s.381 (b.107), s.386 (b.179), s.387 (b.181,182), s.389 (b.205-214), s.390 (b.218,224), s.396 (b.309), s.401 (b.381).

3. **Kinâye:** Sözlükte *kapalı, açık olmayan* anlamına gelen kinâye, uzak ve yakın anlamı olan bir sözün, kapalı ve uzak anlamı kastedilecek şekilde söylenmesidir. Aşağıdaki beyitlerde yer alan *شش و چهار*، *هفت خانه*، *پنج نوبت*، *هفت خانه* kelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

تیر دینش چو بر نشانه زند پنج نوبت به هفت خانه زند

¹⁸³ “Onun din okunu hedefe attıklarında, beş vakit namazı yedi iklime ilan ederler.”

Yukarıdaki beyitte geçen ve ilk bakıldığında “beş nöbet” olarak söylenmiş gibi görünen *پنج نوبت* kelimesinde ‘beş vakit namaza’ ve yine aynı beyitte “yedi ev” olarak kullanılmış olan *هفت خانه* kelimesinde ise ‘yedi iklime’ yani ‘yedi kıtaya’ kinâye vardır.

عقل گردون نورد گردنکش جمع کرده دل از چهار وز شش

¹⁸⁴ “Feleğin akli asice dolaştı. Dört unsur ve altı cihetten gönül topladı.”

Bu beyitte geçen *شش و چهار* kelimelerinde “dört unsur ve altı yöne” kinâye yapılmıştır.

4. **Teşbîh:** Kısacası teşbih bir şeyi bir şeye benzetmektir. Aşağıdaki beyitlerde geçen *عرش* ve *واللیل* kelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

عرش در جنب قدرتش موری عقل نزدیک وحدتش دوری

¹⁸⁵ “Arş onun kudretinin tecellisinde bir karınca (gibidir). Onun vahdetine yakın olan (gerçekte) ona uzaktır.”

Bu beyitte *عرش* kelimesi *موری* bir karıncaya benzetilmiştir.

چاکرش آفتاب و بنده سهیل روی او والضُّحی و مو واللیل

¹⁸⁶ “Güneş onun hizmetçisi, Süheyl yıldızı onun bendesidir. Yüzü sabah ve saçı gece gibidir.”

¹⁸³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.379 (b.86).

¹⁸⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.394 (b.274). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.375 (b.34), s.380 (b.87), s.381 (b.99), s.382 (b.116), s.384 (b.153), s.385 (b.156), s.400 (b.364-366-363).

¹⁸⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.377 (b.67).

¹⁸⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.380 (b.88).

Bu beyitte geçen والضحى kelimesi Arapça bir kelime olup ‘sabah’ manasına gelmektedir ve diğer bir Arapça kelime olan والليل ise ‘gece’ manasına gelmektedir. Bu beyitte Hz. Muhammed (sav)’in yüzü sabaha, saçı ise geceye benzetilmektedir.

a) İzâfe-i Teşbîhî: Benzeyen ile benzetilenin birbirine tamlama yapıldığı teşbîh türüdür. Bu durumda benzetme edatı ve benzetme yönü saklıdır. Aşağıda beyitte geçen سيب سيمين kelimesini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

سيب سيمين برای چیدن نیست رو نصیب تو غیر دیدن نیست

“Gümüş tenli elma toplamak için değildir. Git, senin nasibin bakmaktan başka bir şey değildir.”¹⁸⁷

5. İzâfe-i İstiârî (İstiare bildiren tamlama) : İki isimden oluşan tamlamadır. Bunda muzaf olan kelime gerçek anlamında kullanılmaz. Aşağıdaki beyitlerde geçen دلم، پای دل، هوای دل، منجنیق اجل ve عشق دلم kelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

گشت ناگاه از هوای دلش بسته در دلم عشق پای دلش

“Ansızın gönül hevesinden geçip, gönül ayağını aşkın tuzağına bağladı.”¹⁸⁸

Yukarıdaki beyitte geçen دلم، پای دل، هوای دل kelimelerinde istiare bildiren tamlama vardır.

صورتی را که جان معنی هست منجنیق اجل اگر بشکست

“Ecel mancınığı, mana canı olan bir bedeni kırarsa,”¹⁸⁹

Bu beyitte geçen منجنیق اجل tamlaması da istiare bildiren tamlama bir örnektir.

6. Telmih: Şairin ya da yazarın söz içinde bilinen bir olaya, bir hikâyeye, bir kişiye; ayete, hadise veya meşhur bir şiire; yaygın bir nükte, atasözü ve benzeri şeylere işaret etmesidir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde والضحى، والليل kelimelerinde âyete; لیس فی جَبَّتِ سبوی الله; cumlesinde Bâyezîd-i Bistâmî’nin sözüne; sonraki beyitte Hz. İbrahim kıssasına ve son beyitte ise خسرو و شیرین kelimelerinde ünlü aşk kahramanları Leyla ve Mecnun ile Hüsrev ve Şirin kıssalarına telmih vardır.

چاکرش آفتاب و بنده سهیل روی او والضحی و مو واللیل

“Güneş onun hizmetçisi, Süheyl yıldızı onun bendesidir. Yüzü sabah ve saçı gece gibidir.”¹⁹⁰

¹⁸⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.421 (b.675).

¹⁸⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.419).

¹⁸⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.381 (b.112). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.379 (b.86), s.404 (b.425, 427), s.432 (b.816).

¹⁹⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.380 (b.88).

Bu beyitte Kur'an'ı Kerim'de yer alan Duhâ الضُّحَى ve Leyl اللَّيْل surelerine telmih vardır.

کرده از جان و دل به کویش روی لیس فی جبتی سوی الله گوی

“Giysimin içerisinde Allah’tan başka kimse yoktur deyip, canı gönülden onun mahallesine yüz çevirmişler.”¹⁹¹

مظهر نام دوست را بنهفت لیس فی جبتی سوی الله گفت

“Allah’ın adının mazharına sığınıp, “Cübbemin altında Allah’tan başka bir şey yoktur” dedi.”¹⁹²

Yukarıdaki beyitlerde Bâyezîd-i Bistâmî’nin “Cübbemin altındaki Allah’tan başkası değildir.” sözüne telmih yapılmıştır.

گل شد آتش به پیش ابراهیم وز تجلی نسوخت جسم کلیم

“Ateş İbrahim’in huzurunda gül oldu. İlahi takdirden dolayı cism-i kelimi yakmadı.”¹⁹³

Bu beyitte İbrahim peygamberin Nemrut tarafından ateşe atılma olayına işaret vardır. Olay, Kurân-ı Kerim’de Enbiyâ sûresi 69. âyette geçer: قلنا يا نارُ كوني بردًا و سلامًا “Biz, ‘ey ateş İbrahim’e karşı serinlik ve esenlik ol’ dedik.” Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateş onu yakmayıp ona serinlik ve gül bahçesi olmuştur.

وصف شیرین به نزد خسرو گو مهر لیلی ز طبع مجنون جو

“Şirin’in vasfını Hüsrev’in yanında anlat. Leyla’nın sevgisini Mecnun’un tabiatında ara.”¹⁹⁴

Bu beyitte ünlü aşk kahramanları Leyla ile Mecnun ve Hüsrev ile Şirin’e telmih vardır.

7. İktibas: Söz içinde anlamı ve konuyu pekiştirmek için âyet ya da hadis kullanmaktır. İktibas yapılırken âyet veya hadis olduğu belirtilmeden söz aynen ya

¹⁹¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.401 (b.378).

¹⁹² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.428 (b.756).

¹⁹³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.438 (b.913).

¹⁹⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.405 (b.434). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.393 b.261-263/s.401 b. 376/s.401 b.379/s.405 b.433-435- 437/s.406 b.445/s.412 b.522/s.417 b.615/s.428 b.757/s.439 b.933/ s.446 b.1042.

da kısmen kullanılır. Aşağıdaki ilk beyitte geçen كُنْتُ كَنْزًا ibaresinde kudsî hadise ve diğer beyitteki عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي ibaresinde ise âyete iktibas vardır.

آن جمیلی، که او جمال آراست «كُنْتُ كَنْزًا» بگفت و آنکه خواست

“Cemal şışleyen o güzellik, ‘Ben gizli bir hazine idim’ sözünü söyledi ve o zaman,”¹⁹⁵

Bu beyitte “Gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim...” kudsî hadisine iktibas yapılmıştır.

در کلام خدای می‌خوانی که: «عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي

“Allah’ın kelamında şunu okursun: ‘Sana kendimden muhabbet verdim.’”¹⁹⁶

Bu beyitte Kur’ân-ı Kerim’de Taha sûresi 39.âyete iktibas vardır. O âyet şöyledir:

“Sana kendimden muhabbet verdim.” وَالْقَيْنَ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِّنِّي

8. Reddû’s-sadr ale’l-acuz: Beytin veya cümlelerin başında gelen bir kelimenin aynısının veya benzerinin sonunda tekrar edilmesidir. Aşağıdaki beyitlerde geçen گفتم ve گفتن kelimeleri ile بگشودم ve بگشود kelimeleri bu sanata örnektir.

گفتم: «ای مایه‌سخت‌خنک گفتن از تو بنوشتن و ز من گفتن

“Dedim: ‘Ey şiir yazmanın vesilesi olan! Yazması senden, söylemesi benden’.”¹⁹⁷

Bu beyitte başta geçen گفتم ve گفتن kelimeleri ile reddû’s-sadr ale’l-acuz sanatı yapılmıştır.

بگشودم درش، چو رخ بنمود در جنت بروی من بگشود

“Kapısını açtım, yüzünü gösterince, bana cennet kapısını açtı.”¹⁹⁸

Bu beyitte ise aynı kökten türemiş olan fakat farklı şahıs zamirleri ile çekimi yapılmış olan بگشودم ve بگشود kelimelerinin birisi başta birisi sonda getirilerek reddû’s-sadr ale’l-acuz sanatı kullanılmıştır.

¹⁹⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.427 (b.746).

¹⁹⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.403 (b.400). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.397 (b.330), s.407 (b.459).

¹⁹⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.396 (b.315).

¹⁹⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.394 (b.285). Diğer örnekler için bk: *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.399(b.345).

9. Leff u neşr-i müretteb: Önce zikredilen kelime veya terkiplerle, onlarla ilgili olarak sonra getirilenlerin aynı sırayı takip etmesidir. Aşağıdaki beyitteki عشق و دل kelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

چون دل و عشق متفق گشتند دل من عشق گشت و او دل شد

“Aşk ve gönül müttetik olduklarında, gönlüm aşk, aşk da gönül oldu.”¹⁹⁹

10. Tenasüb: Anlamca birbiriyle ilgili sözcüklerin aynı beyit veya mısradaki bir arada kullanılması sanatıdır. Aşağıda ilk beyitte geçen فرزند، مادر، پدر، ikinci beyitteki اشتیاق، آتش، پروانه، شمع، ve son beyitteki خرابات، باده، مست، مرید، عاشق، kelimelerini bu sanata örnek olarak gösterebiliriz.

زان پدر هفت کرد و مادر چهار تا سه فرزند را بود اظهار

“Yedinin babası ile dördün annesini, üç evlat doğsun diye birleştirdi.”²⁰⁰

Bu beyitte فرزند، مادر، پدر kelimeleri aynı beyitte bir arada kullanılarak tenasüb sanatı yapılmıştır.

همچو پروانه ز اشتیاق رخس خویشتن را فگنده در آتش

“Pervane gibi onun cemalinin arzusuyla, kendini ateşe atmışlar.”²⁰¹

Bu beyitte de اشتیاق، آتش، پروانه، شمع kelimeleri kullanılarak tenasüb sanatı yapılmıştır.

قرب سالی مرید عاشق مست در خرابات بود باده بدست

“Âşık ve mest mürit bir yıla yakın, elde bade harabatta kaldı.”²⁰²

Bu beyitte ise باده، خرابات، مست، مرید، عاشق kelimelerine aynı beyitte yer verilerek tenasüb sanatı yapılmıştır.

11. İştikak: Bir kökten türemiş kelimelerin beyitte tekrar kullanılması sanatıdır. Aynı kökten gelen kelimenin ismi fail ve ismi meful hali bir beyitte kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte طالب kelimesinin ismi fail hali olan طالب ve ismi meful hali olan مطلوب aynı beyitte kullanılmıştır.

¹⁹⁹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.392 (b.255).

²⁰⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.373 (b.13).

²⁰¹ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.400 (b.369-370).

²⁰² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.404 (b.421). Diğer örnekler için bk: *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.378 (b.69), s.385 (b.155-156-157-160), s.386 (b.168-172), s.391 (b.237), s.393 (b. 291).

چون بدید این غزل بدین سان خوب ملتفت شد به طالب آن مطلوب

“Bu gazeli böyle güzel görünce, o isteğe karşı dikkat kesildi.”²⁰³

2.2.4. Dini ve Tasavvufi Terimler

1. Dini Terimler

‘İbâdet (عبادت): Kulluk, kulluk vazifelerini İslâmiyet’in bildirdiği şekilde yerine getirmek. Allah ü Teâlâ’nın emir ve yasaklarına uymak.

از ریا در ربود اخلاصش برد سوی عبادت خاصش

“Riya onun ihlâsını alıp, onun kendine özgü ibadetine doğru götürdü.”²⁰⁴

Bâtl (باطل): Fâni, geçici, devamlı olmayan, yok olan.

تا دلم را هوای باطل بود جانم از شوق دوست غافل شد

“Gönlümde batıl hevesi oldukça, canım dost sevgisinden gafıl olur.”²⁰⁵

Cennet (جنت): Bahçe. Ahirette müslümanların nîmet ve mutluluk içerisinde sonsuz olarak yaşayacakları yer.

جنت قرب جای ایشانست نور رضوان صفای ایشانست

“Cennet onların makamıdır. Sefa bahçesinin nuru onlardır.”²⁰⁶

Ebed (ابد): Sonsuz, sonu olmayan.

به از لچون قبول یافته اند ابد اندر بقای ایشانست

“Ezelde de kabul edildikleri için, sonsuzluk onların bekasıylaadır.”²⁰⁷

²⁰³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.396 (b.308).

²⁰⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.432 (b.821).

²⁰⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.393 (b.262).

²⁰⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.401 (b.382).

²⁰⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.386).

Ezel (ازل): Başlangıcı olmamak, öncesizlik.

به ازچون قبول یافته‌اند ابد اندر بقای ایشانست

“Ezelde de kabul edildikleri için, sonsuzluk onların bekasıyladır.”²⁰⁸

Helâl (حلال): Dinin kurallarına aykırı olmayan, dince yasaklanmamış olan, haram karşısı.

زد سرانگشت بر درش، در حال بار دادش، چو بود جفت حلال،

“Parmak ucuyla onun kapısını çaldı, (şeyh) derhal, onu içeri aldı, çünkü eş helal oldu.”²⁰⁹

İ‘tikād (اعتقاد): İnanç, iman.

سعد زنگی از اعتقاد که داشت در حق شیخ افترا انگاشت

“Sad Zengî inancından dolayı, bunu şeyh hakkında bir iftira olduğunu zannetti.”²¹⁰

İhlâs (اخلاص): Hâlis, temiz etmek, niyeti düzeltmek, temizlemek, dünya menfaatini düşünmeden bütün işlerini, ibadetlerini yalnız Allah için yapmak.

از ریا در ربود اخلاصش برد سوی عبادت خاصش

“Riya onun ihlâsını alıp, onun kendine özgü ibadetine doğru götürdü.”²¹¹

اولش عام و آخرش خاص است محض لطفست و عین اخلاص است

“Başlangıcı geneldir ve sonu özeldir. Sırf lütuftur ve ihlâsın ta kendisidir.”²¹²

²⁰⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.386).

²⁰⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.434 (b.858).

²¹⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.438 (b.905).

²¹¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.432 (b.821).

²¹² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.399).

Na‘t (نعت): Bir şeyi överek anlatma, vasıflandırma anlamına gelmektedir. Ama genellikle Hazret-i Muhammed'i övme amacıyla yazılan şiirlere "na‘t" adı verilmektedir.

هست وصف جمال و نعت لبش برتر از فکر سامع و قایل

“Cemalini vasıf etmek ve dudağına naat söylemek, dinleyenin ve söyleyenin düşüncesinden daha üstündür.”²¹³

Nemāz (نماز): İslam'ın Beş Şartı'ndan biri olan ibadet.

دایم اندر نماز و روزه عشق درس عشاق را ز بر کرده

“Sürekli aşk orucu ve namazıyla, âşıkların dersini ezberlemiş.”²¹⁴

Riṭā (ریا): Gösteriş, ikiyüzlülük. Kendini olduğundan başka gösterme.

در ترقیست کار ما در عشق نور اخلاص شد ریا در عشق

“Bizim durumumuz aşkta ilerleme halindedir. Riyamız aşkta ihlâs nuru olmuştur.”²¹⁵

Rūze (روزه): Oruç.

دایم اندر نماز و روزه عشق درس عشاق را ز بر کرده

“Sürekli aşk orucu ve namazıyla, âşıkların dersini ezberlemiş.”²¹⁶

²¹³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.395 (b.301).

²¹⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.432 (b.815).

²¹⁵ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.430 (b.789).

²¹⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.432 (b.815).

2. Tasavvufi Terimler

Âb-ı Hâyât (آب حیات): Can suyu, bengisu, içine ebedi hayat veren çeşme; Evliyanın sözü, öğüdü, nefesi. Ondan içenin asla yok olmayacağı aşk ve muhabbet çeşmesi. Maşukun ağzı, dudağındaki ıslaklık. Sevgilinin sözü ve sohbeti.²¹⁷

چون سکندر ز منزل عادات شد مسافر به عزم آب حیات

²¹⁸“İskender alışkanlıklarından, ab-ı hayata ulaşmak için yolculuğa çıktığında,”

Âb-ı Hâyvân (آب حیوان): bk. Âb-ı hayât.

سرمه‌ای کش ز خاک کوی حبیب و آب حیوان طلب ز جوی حبیب

²¹⁹“Sürme çek “habibin” sokağının toprağından ve ab-ı hayat dile ‘habibin’ ırmağından.”

Âb-ı Zindegânî (آب زندگانی): Bkz. Âb-ı hayât.

غافل از پایه معانی دهر کی چشید آب زندگانی دهر؟

²²⁰“Feleğin mana makamından gafil olan, onun can suyunu ne zaman tadar?”

Âyine (آینه): İnsan-ı kâmilin kalbi. Allah’ın zat, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecelligâh olması itibarıyla genel anlamda insana, özel anlamda kâmil insana ayna (âyine) ve âyine-i Rahman denir; çünkü Allah, diğer varlıklardan çok insanda tecelli eder, en mükemmel olarak da kâmil (olgun, yetkin) insanda tecelli eder.²²¹

روی آینه را چه داری تار؟ نیست آینه را بهر آینه‌دار

²¹⁷ Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2001, İstanbul, s.20; Seyyid Cafer Seccâdi, çev. Hakkı Uygur, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.15.

²¹⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.387 (b.187).

²¹⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.388 (b.201).

²²⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.388 (b.197).

²²¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.56.

“Aynanın yüzünde niye pas tutarsın, ayna tutanın aynası yoktur.”²²²

Bekâ ve Fenâ (بقا و فنا):Kalıcı ve geçici olma; Kötü huyların davranışların yok olması fenâ, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması bekâdır. Kulun kendi (nefsani) sıfat ve niteliklerinden sıyrılıp çıkması fenâ, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesine bekâ denir. İnsanın kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi de bekâdır.²²³

همه در عشق از آن فنا طلبند که بقا در فنای ایشانست

“Hepsi aşkıta ondan yokluk talep ederler. Çünkü beka onların yok oluşlarındadır.”²²⁴

Cefâ (جفا):Eziyet, işkence, azap, sitem; Sâlikin, gönlünü marifet ve müşâhedelere kapatması. Sevgilinin vefasızlığı.²²⁵

نُرنند از وفا طمع هرگز نگرینند از جفا عشاق

“Vefadan asla ümit kesmezler. Cefadan dolayı ağlamaz âşıklar.”²²⁶

Celâl (جلال):Ululuk, büyüklük; Maşûkun âşıktan müstağni olması, aşğın gururunu yok etmesi ve aşğın biçareliğini ispat etmesi açısından, büyüklüğünü açığa vurmasıdır. Hakk’ın gözden ve gönüllerden uzak olması, zat ve ehadiyet mertebesi²²⁷

او رساند ز شوق روحانی به جمال و جلال رحمانی

“Aşk ruhani şevkten dolayı, rahmani celal ve cemale ulaştırır.”²²⁸

Cemâl (جمال):Güzellik; Aşğın ısrarlı istek ve arzusu üzerine maşukun kemalleri izhar etmesi. Allah’ın rahmet ve lütuf sıfatları anlamında da kullanılmıştır.²²⁹

²²² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.377 (b.50)

²²³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.71,134.

²²⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.391).

²²⁵ Bk. *Mecmu‘a-i âsâr*, s.557

²²⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.389 (b.214).

²²⁷ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.556; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.85; Seccadi, *Tasavvuf ve İrfân Terimleri*, s.83.

²²⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.427(b.743).

*“Muhabbet cemale âşık olanların, Gönlinde ve ruhunda kemale erişip,”*²³⁰

“Aşk ruhani şevkten dolayı, rahmani celal ve cemale ulaştırır.”²³¹

*“Hem şah hem halk onun müridiydi. Hepsi onun dergâhının sakinleriydi.”*²³³

*“Gönlüm bu sarhoşluğu Elest gününden aldı. Bu an o andan ele geçti.”*²³⁵

“Bizim gözümüzün bağlılığı ezeldir. Varlık pazarının sermayesi kalıcıdır.”²³⁷

²³⁷ *Mecmū'ā-i Āsār-i 'Irākī*, s.377 (b.65)

Firāk (فراق):Hicran, ayrılık; Vahdet makamından uzak kalmak. Visâl halinde olmamak.²³⁸

روی بنمود و دل ببرد و نشست کار من در فراق مشکل شد

“Yüzünü gösterdi, gönlümü çaldı ve vazgeçmedi. Benim işim ayrılıkta güçleşti.”²³⁹

هست جانم چنان بدو مشغول که ندانم فراق را ز وصول

“Ruhum onunla öyle meşgul ki, ayrılığı vuslattan ayıramam.”²⁴⁰

Hakikat (حقیقت):Gerçek var olduğu kesin ve açık olarak bilinen şey, mahiyet; Hakk’ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması. Hakikat, ilm-i tasavvuf; şeriat ise ilm-i fıkıhtır. Ayrıca hakikat, Hz. Âdem’den kıyamete kadar değişmeyen hükümler manasına gelmektedir.²⁴¹

زان مجازش حقیقی بنمود قفل جهل از در دلش بگشود

“Onun mecazından bir hakikat göstererek, onun gönül kapısındaki cehalet kilidini açtı.”²⁴²

Hāl u Kāl (حال و قال):Hal dili ve Kâl dili; Hal dili, tasavvuftan söz etmek, Kâl dili ise zahirden ve şer’i hükümlerden söz etmektir.²⁴³

شیخ السلام، امام غزالی آن صفا بخش حالی و قالی

“Hal ve kal ehline sefa bağışlayan, Şeyhülislam İmam Gazali”²⁴⁴

Hānkeh (خانقه):Hanegâh, toplantı ve sohbet yeri; Âsitâne, zaviye, dergâh, tekke. Tarikat ehlinin, dervişlerin ve mutasavvıfların toplanıp sohbet ettikleri ve birlikte zikir ve semâ yaptıkları yerdir.²⁴⁵

²³⁸ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.573; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.138.

²³⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.392 (b.257).

²⁴⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.445 (b.1034).

²⁴¹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.152.

²⁴² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.427).

²⁴³ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.155-204.

²⁴⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.441 (b.959).

چونکه از خانقه برون آمد بوی شوقش به اندرون آمد

”*Hangâhtan ayrılır ayrılmaz, onun aşkının/arzusunun kokusunu içine çekti.*”²⁴⁶

Herâbât (خرابات): Harap yerler, viraneler; Meyhane. Tekke. Gönül. Beşeri vücudu ve bedeni tahrip etme, maddi mevcudiyetten fâni olma. Allah’ın kakhâriyet tecellisi karşısında mahv ve fâni olmak.²⁴⁷

امر شیخ چو آنچنان آمد به خرابات عاشقان آمد

”*Şeyhinin emri onu o kadar etkiledi ki, kendisini âşıkların harabatında buldu.*”²⁴⁸

آنکه بر بود ناگهان دل وی بخرابات رفت و او در پی

”*Onun gönlünü ansızın çalan, harabata gitti ve o da peşinden.*”²⁴⁹

Helvet (حלות): Uzlet, inziva, yalnızlık; Ne bir meleğin ne de diğer herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde Hak ile sırren konuşmak, ruhen sohbet etmek. Mâsîvadan ilgiyi kesip tamamen Allah’a yönelmek ve kendini ibadete vermek.²⁵⁰

زان میانش به خلوتی بنشانند کاندرا آن لوح سرّ عشق بخواند

”*Onun mecazından bir hakikat göstererek, onun gönül kapısındaki cehalet kilidini açtı.*”²⁵¹

Heyret (حیرت): Şaşmak, şaşırmaq; Kalbe gelen bir tecelli sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi.²⁵²

حیرت حسن دوست جاناش را از تن خویش بی خبر کرده

²⁴⁵ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.158.

²⁴⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.415).

²⁴⁷ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.563; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.158.

²⁴⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.403 (b.413).

²⁴⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.420).

²⁵⁰ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.156.

²⁵¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.428).

²⁵² Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.163.

“Dostun güzelliğine şaşırarak, can ve teninden vazgeçmiş.”²⁵³

Hevā (هوا) / Heves (هوس):Arzu, istek, heves; Nefsin tabiatın gereğine meyletmesi, süfli cihete yönelip ulvi cihetten yüz çevirmesi. Şer'i ölçülere bakmaksızın nefsin hoşuna giden şeylere yönelmesidir. Aşk manasına da gelir.²⁵⁴

داده‌اند اندرین هوا جانها چون شکستند از آن هوا عشاق

“Âşıklar o hevesten vazgeçtikleri zaman, ilahi aşk hevesinde canlarını verirler.”²⁵⁵

همه عالم، اگر پر از هوس است پیل را اشتیاق هند بس است

“Eğer bütün âlem heves ile dolu olsa bile, filin Hindistan’a olan özlemi ona yeter.”²⁵⁶

Heyā (حیا):Utanma; Allah’ın huzurunda davayı ve iddiayı terk etmektir.²⁵⁷

علم و ترکو حیانشانه شان حلم و تقوی و گوی ایشانست

“İlim, terk ve hayâ onların nişanıdır. Tevazu ve takva onların şahididir.”²⁵⁸

Hilm (حلم):Yumuşak huylu olmak; Öfke ve hiddet zamanında gösterilen sükûnet, hiddet gerektiren halde sakin ve serinkanlı olmak. Tahammüllü ve hazımlı olma, öfkeyi yutma, halkıneza ve cefasına katlanama.²⁵⁹

علم و ترکو حیانشانه شان حلم و تقوی و گوی ایشانست

“İlim, terk ve hayâ onların nişanıdır. Tevazu ve takva onların şahididir.”²⁶⁰

Himmet (همت):Kasıt, maksat; Bir kemal halini ve diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhani güçleriyle birlikte kalbin Hakk’a yönelmesi. Halis ve iyi niyet. Ermiş

²⁵³ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.432 (b.814).

²⁵⁴ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.165.

²⁵⁵ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.390 (b.217).

²⁵⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.405 (b.437).

²⁵⁷ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.163.

²⁵⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.402 (b.389).

²⁵⁹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.170.

²⁶⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.402 (b.389).

kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevi güçleri.²⁶¹

فرس دولتش چو بازین شد بیدق همتش به فرزین شد

“Şansı onun yüzüne gülünce, onun himmetinin piyonu vezir oldu.”²⁶²

Husn (حُسن): Güzellik; Bu sıfat Hak Teâlâ’dan başkasında bulunmayan kemaldır. İlahi güzellik.²⁶³

زنگ از آینه درون بزدای پس به ایوان شاه حسن درآی

“Gönül aynasının pasını sil, sonra güzellik şahının eyvanına çık.”²⁶⁴

حسن او راست آینه عالم روی او شد وجود هست و عدم

“Onun güzelliği tam olarak âlemin aynasıdır, cemali varlığa ve yokluğa vücut oldu.”²⁶⁵

İrādāt (ارادت): İstek, arzu, talep; Hakikatin çağrısına olumlu cevap vermeyi gerektiren kalpteki sevgi ateşi. Nefsi, onun arzularından çevirip Hakk’ın rızasına yöneltmek.²⁶⁶

هر ارادت که از محبت شد یا ز انعام یا ز رویت شد

“Sevgiden kaynaklanan her irade, ya ihsan ya da basiretten hâsıl oldu.”²⁶⁷

شد ارادت ز aradış حامل وز حیاطش حیات شد حاصل

“Sevgi Allah’ın sevgisinden doğdu. Ve onun hayatından da hayat hâsıl oldu.”²⁶⁸

²⁶¹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.170; Seccadi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri*, s.200.

²⁶² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.426 (b.736).

²⁶³ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.556; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.176.

²⁶⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.377 (b.51).

²⁶⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.376 (b.48).

²⁶⁶ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.189.

²⁶⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.398).

²⁶⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.427 (b.752).

İstiğrāk (استغراق): Gark olmak, batmak, gömülmek; Sâlikin ilahi sevgisinin istilası altında sevgiliyi temaşa ederken, maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir his, idrak ve şuura sahip olmaması.²⁶⁹

اندرین بحر اگر غریق شوی تو خود استاد این طریق شوی

“Eğer sen bizzat bu denize dalarsan, bu yolun üstadı olursun.”²⁷⁰

Kemāl (کمال): Erginlik, olgunluk, yetkinlik; Nefsani vasıf ve sıfatlardan ve bunların eserlerinden münezzeh olmak. Bir türe ya zatı ya da sıfatları yönünden mükemmeliyet kazandıran şey.²⁷¹

چون محبت رسد به عین کمال در دل و جان و الهان جمال

“Muhabbet cemale âşık olanların, Gönünde ve ruhunda kemale erişip,”²⁷²

Ḳurb (قرب): Yakınlık; Allah’ın ibadet ve tâatine yakın olmak. Kulla Hakk’ın arasında araçların bulunmaması veya az olması.²⁷³

جنت قرب جای ایشانست نور رضوان صفای ایشانست

“Cennet onların makamıdır. Sefa bahçesinin nuru onlardır.”²⁷⁴

Lāubālī (لاأبالی): Lakayıtlık, aldırmamak; Önüne çıkan, söylenen, yapılan her şeyden korkusuzluktur. Naz ehlinin ve âşıkların fütursuzca konuşmaları ve hareketleri.²⁷⁵

از شوغل دماغ خالی کن خیز و سودای لأبالی کن

“Zihnini meşguliyetlerden arındır. Kalk ve korkusuzca sevdaya atıl.”²⁷⁶

Luṭf (لطف): Yardımlaşma ve uyum yolu ile maşukun aşığı terbiye etmesidir. Kulu Hakk’ın tâatine yaklaştıran ve günahlardan uzaklaştıran her şey.²⁷⁷

²⁶⁹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.193.

²⁷⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.403 (b.403).

²⁷¹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.210.

²⁷² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.403 (b.401).

²⁷³ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.221.

²⁷⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.401 (b.382).

²⁷⁵ Bk. *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.564; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.228.

²⁷⁶ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.378 (b.75).

اولش عام و آخرش خاص است محض لطفست و عین اخلاص است

”Başlangıcı geneldir ve sonu özeldir. Sırf lütuftur ve ihlâsın ta kendisidir.”²⁷⁸

Likā (لِقَا): Buluşma, görüşme; Maşukun aşığa görünmesidir.²⁷⁹

دلّم از حسن او لقا خواهد دیدهام دید، دل چرا خواهد؟

“Gönlüm onun güzelliğini görmek istiyor. Gözüm gördü, gönlüm niçin istiyor?”²⁸⁰

Ma‘şūq (مَعشوق): Sevgili, yâr, cânân, âşık olunan; Hak Teâlâ’ya derler. Çünkü her yönden en mükemmel ve en fazla sevmeye hakkı olan O’dur. Tam bir ciddiyetle, bütün yönlerden Hakk’ın dostluğuna müstahak olan kimselerin Hakk’ı talep ettikleri zaman kullanılır.²⁸¹

وصف معشوق را ز عاشق پرس حسن عذرا ز چشم وامق پرس

“Maşûkun vasfını aşığa sor. Azra’nın güzelliğini Vamık’ın gözüne sor.”²⁸²

Mestî (مستی): Sarhoşluk; Aşkın görünen ve görünmeyen sıfatlarının tamamını kuşatmaya denir. Bu sarhoşluğun başlangıcıdır.²⁸³

دلّم این مستی از الست آورد این زمان این از آن بدست آورد

“Gönlüm bu sarhoşluğu Elest gününden aldı. Bu an o andan ele geçti.”²⁸⁴

Mey (می): Bâde, şarap; Aşkın galebe çalması, heyecanı ve coşkusu. Bu hal, kemâl sahibi has kişilere mahsustur.²⁸⁵

²⁷⁷ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.556; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.231.

²⁷⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.399).

²⁷⁹ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.556; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.230.

²⁸⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.442 (b.981).

²⁸¹ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.555; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.237.

²⁸² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.405 (b.433).

²⁸³ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.563.

²⁸⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.390 (b.226).

²⁸⁵ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.562; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.248.

مرد عاشق چو پیر خلوت شد از می مهر مست حضرت شد

”*Âşık adam halvet piri gibi oldu. Muhabbet şarabından hazretin mesti oldu.*”²⁸⁶

Mey-i ışk (می عشق): İlâhi tecelli, cezbe ve coşku hali.²⁸⁷

از می عشق اگر چه بی خبرند راه جانان به جان همی سپرند

”*Her ne kadar aşkın meyinden bihaber iseler de, sevgilinin yolunda canı teslim ederler.*”²⁸⁸

Muhabbet (محبت): Sevgi, sevmek, dostluk etmek; Hak Teâlâ ile hakiki dostluğa denir.²⁸⁹

چون محبت به شوق تسویه داد قابله عشقیافت چون می زاد

”*Muhabbet cezbe halini süsleyince, doğum yapacağı için aşkın ebesini buldu.*”²⁹⁰

هر ارادت که از محبت شد یا ز انعام یا ز رویت شد

”*Sevgiden kaynaklanan her irade, ya ihsan ya da basiretten hâsıl oldu.*”²⁹¹

وز محبت محبتش بشناخت وز تجلی عشقش عشقش باخت

”*Muhabbetten ötürü onun muhabbetini tanıdı. Aşkın tecelli etmesiyle ona âşık oldu.*”²⁹²

Murid (مرید): İrade ve talep eden, isteyen, arzu eden; İradesi olamayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan. Tarikata giren ve şeyhe bağlanan, derviş, bende; efendisi olan şeyhin kuludur.²⁹³

²⁸⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.429).

²⁸⁷ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.248.

²⁸⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.390 (b.220).

²⁸⁹ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.554.

²⁹⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.382 (b.125).

²⁹¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.398).

²⁹² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.428 (b.754).

²⁹³ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.263.

شیخ شبلی بچشم حال بدید که بغایت رسید کار مرید

”*Âşık ve mest mürit bir yıla yakın, elde bade harabatta kaldı.*”²⁹⁴

هم رعیت مرید و هم شاهش همه از ساکنان درگاهش

”*Hem şah hem halk onun müridiydi. Hepsi onun dergâhının sakinleriydi.*”²⁹⁵

Nefs-i Emmâre (نفسی اماره): Nefsin yedi makamından ilkidir. Üzeri yoğun ve kalın perdelerle örtülü nefsdur.²⁹⁶

روز و شب، سال و ماه آواره در بیابان نفس اماره

”*Gece gündüz, aylar ve yıllarca, nefs-i emmare çölünde avaredir.*”²⁹⁷

Nefs-i Nâṭikā (نفس ناطقه): Bizatihi maddeden mücerret, ama maddeyle faaliyette bulunan cevher.²⁹⁸

سایه او چو قبه خضرا هست هژده هزار عالم را

”*İlki: Nefs-i nâtikâ'ya hayat olan, ilahi ilmi elde etmektir.*”²⁹⁹

Nezer (نظر): Bakmak, bakış; Şeyhlerin ve ermişlerin müritlere ve sülûk ehline bakışı ki, bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir; gönüllerini feyzle doldurur; ruhlarını olgunlaştırır.³⁰⁰

وین قبول نفس که می بینی نظر کیمیای ایشانست

²⁹⁴ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.404 (b.421).

²⁹⁵ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.432 (b.825).

²⁹⁶ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.274.

²⁹⁷ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.406 (b.449).

²⁹⁸ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.275.

²⁹⁹ *Mecmû'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.386 (b.175).

³⁰⁰ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.272.

“Bu nefes alışveriş gördüğün gibi, onların aşkının nazarıdır.”³⁰¹

Pir (پیر): Yaşlı kişi, ihtiyar; Şeyh, mürşit. Hak Teâlâ’nın dostu olan kişi.³⁰²

مرد عاشق چو پیر خلوت شد از می مهر مست حضرت شد

“Âşık adam halvet piri gibi oldu. Muhabbet şarabından hazretin mesti oldu.”³⁰³

Riyâ (ریا): Gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekârlık; Hak rızası için yapılmayan ihlassız işler ve samimiyetsiz ibadetler.³⁰⁴

از ریا در ربود اخلاصش برد سوی عبادت خاصش

“Riya onun ihlâsını alıp, onun kendine özgü ibadetine doğru götürdü.”³⁰⁵

Riyyâzet (ریاضت): İdman, eğitime, terbiye ve ıslah etme, boyun eğdirme, çekici ama zararlı şeylerden uzak kalmaya, zor ama faydalı şeyleri yapmaya kendini alıştıрма; Nefsin arzularını kırmak maksadıyla bedeni zor ve çetin işlere koşma, diğer taraftan sürekli olarak zihni ve düşünceyi mâsivâdan uzaklaştırıp Allah üzerinde yoğunlaştırmak.³⁰⁶

نه شنید از کسی، نه با کس گفت ز ریاضت، در آشکار و نهفت

“Ne kimseden bir söz işitip, ne de kimseyle konuştu. Açıktan açığa ve gizli riyazetten dolayı.”³⁰⁷

Rûḥu’l-Emîn (روح امین): Cebrail.³⁰⁸

هست او نور آسمان و زمین پرتو نور اوست روح امین

³⁰¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.393).

³⁰² Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.555; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.286.

³⁰³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.404 (b.429).

³⁰⁴ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.297.

³⁰⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.432 (b.821).

³⁰⁶ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.297,298.

³⁰⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.432 (b.824).

³⁰⁸ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.299.

“Gökyüzü ve yeryüzünün nuru odur, Ruhu’l-Emin onun nurunun aydınlığıdır.”³⁰⁹

Rûyet (رؤیت): Görmek, görülmek, didâr; Ahirette-cennette Allah’ı görmek. İlâhi tecellileri bu dünyada temaşa etmek. İlâhi tecellileri ruh âleminde kalp gözüyle temaşa etmek.³¹⁰

هر ارادت که از محبت شد یا ز انعام یا ز رویت شد

“Sevgiden kaynaklanan her irade, ya ihsan ya da basiretten hâsıl oldu.”³¹¹

Şefâ (صفا): Temizlik, duruluk, arılık, zevk, keyf; Hiçbir şey sûfîyi kederlendirmez, her şey onunla sefâ bulur, durulur.³¹²

دلم این مستی از الست آورد این زمان این از آن بدست آورد

“Bu sefa o nazardan hâsıl oldu. Acaba aşk orada mı yaratıldı.”³¹³

Sevdâ (سودا): Sevgi, aşk, çılgınca sevgi; İlâhi aşk.³¹⁴

از شواعل دماغ خالی کن خیز و سودای لأبالی کن

“Zihnini meşguliyetlerden arındır. Kalk ve korkusuzca sevdaya atıl.”³¹⁵

سوز پروانه، شوق پروین دان اصل سودای ویس و رامین دان

“Pervanenin yanışını Pervin’in parlaklığı bil. Vis’in aşkının aslını Ramin bil.”³¹⁶

³⁰⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.375 (b.32).

³¹⁰ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.301.

³¹¹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.398).

³¹² Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.303.

³¹³ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.390 (b.228).

³¹⁴ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.315.

³¹⁵ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.378 (b.75).

³¹⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.405 (b.435).

Şurāhī (صراحی): Kadeh, sūrahi; Üns makamıdır.³¹⁷

زان صراحی که جان رضوان است باده‌ای ده که جرعه‌اش جان است

“Rıdvan cennetinin özü olan o sūrahiden, yudumu can olan bir kadeh ver.”³¹⁸

Şāhid (شاهد): Tanık, gören, hazır olan; Tecelli. Güzel, sevgili. Kalpte hazır olup daha fazla hatırlanan ve sözü edilen.³¹⁹

صد دل شاهد شکر گفتار بررد از ره به طرۀ طرار

“Tatlı sözlü güzel yüzlerce gönlü, gönül çelen kâküliyle yoldan çıkardı.”³²⁰

Şevk (شوق): Aşırı istek, özlem; Maşuku talepte, onu bulmaktan ve sonra onu kaybetmekten doğan kararsızlığa denir. Allah’a kavuşma özlemi. Gönülün sevgiliyle buluşma arzusu.³²¹

تا دلم را هوای باطل بود جانم از شوق دوست غافل شد

“Gönlümde batıl hevesi oldukça, canım dost sevgisinden gafıl olur.”³²²

Şeyh (شیخ): Yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder; Nefsinden fâni, Hak’ta baki veli; Hak dostu. Taliplere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyetine ve liyakatine sahip olan insan-ı kâmil; rehber; delil; mürşit.³²³

چونکه از خانقاه برون آمد بوی شوقش به اندرون آمد

“Hangâhtan ayrılır ayrılmaz, onun aşkının/arzusunun kokusunu içine çekti.”³²⁴

³¹⁷ Bk. *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.563; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.324.

³¹⁸ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.417(b.621).

³¹⁹ Bk. *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.564; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.326.

³²⁰ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.412(b.524).

³²¹ Bk. *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.555; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.333.

³²² *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.393 (b.262).

³²³ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.335,336.

³²⁴ *Mecmū‘ā-i Āsār-i ‘Irāqī*, s.404 (b.415).

Tecellî (تجلی): Aşıkâr olmak, açığa çıkmak, görünmek; Gaybdan gelen ve kalpte zahir olan nurlar. Görünmeyenin kalplerde görünür hale gelmesi.³²⁵

وز محبت محبتش بشناخت وز تجلی عشق عشقش باخت

“Muhabbetten ötürü onun muhabbetini tanıdı. Aşkın tecelli etmesiyle ona âşık oldu.”³²⁶

Tehkîk (تحقیق): Gerçekleşme, hakikatlenme; Hakk’ı, isimlerinin suretleri olan âlemde temaşa etme. Kulun hakikati bulması ve Hakk’a ermesi için olanca gücüyle çabalaması.³²⁷

بوی تحقیق از آن مجاز شنود دری از عاشقی برو بگشود

“O mecaz tarafından hakikat kokusunu aldı. Yüzüne âşıklıktan bir kapı açıldı.”³²⁸

Tekvâ (تقوی): Korkma, endişelenme, dikkatli davranma, sakınma, korunma; Allah’a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak. İnsanın, kendisini Allah’tan uzaklaştıran şeylerden uzak durması.³²⁹

علم و ترکو حیانشانه شان حلم و تقوی و گواى ایشانست

“İlim, terk ve hayâ onların nişanıdır. Tevazu ve takva onların şahididir.”³³⁰

Terk (ترک): Bırakmak; Dört şekli vardır. *Terk-i dünya:* Zahit bütün dünya nimetlerini ahiret için terk eder. *Terk-i ukbâ:* Arif cenneti ve oradaki nimetleri, ilahi cemali temaşa için terk eder. *Terk-i hestî:* Sâlik kendi varlığını da terk ederek, Hakk’ta fâni olur. *Terk-i terk:* Kâmil arif terki de terk eder; aklında ve zihninde terk diye bir kavram kalmaz.³³¹

علم و ترکو حیانشانه شان حلم و تقوی و گواى ایشانست

³²⁵ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.346.

³²⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.428 (b.754).

³²⁷ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.341.

³²⁸ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.432 (b.822).

³²⁹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.342.

³³⁰ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.389).

³³¹ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.353,354.

“İlim, terk ve hayâ onların nişanıdır. Tevazu ve takva onların şahididir.”³³²

Vefâ (وفا): Bağlılık, sadakat; Hayırlı ameli olmaksızın, şerden kaçınmayı sağlayan ezeli yardım. Ezelde, bezm-i eleste Allah’a verilen söze bağlı kalmak. Sözde samimi olma, ruhun dürüstlük içinde bulunması.³³³

نُتِرند از وفا طمع هرگز نگرینند از جفا عشاق

“Vefadan asla ümit kesmezler. Cefadan dolayı ağlamaz âşıklar.”³³⁴

Visâl (وصال): Vasl, Vuslat, kavuşma; Gizli ve açık olarak, Allah’ta birlikte olunan vahdaniyet makamıdır. Sıkıntıda ve rahatken Hak’la birlikte (vahdette) olma makamıdır.³³⁵

از وصال قد تو ای دلدار نیست جز گیسوی تو بر خوردار

“Ey sevgili! Senin boyuna kavuşmak, sadece senin saçlarına nasiptir.”³³⁶

هست جانم چنان بدو مشغول که ندانم فراق را ز وصال

“Ruhum onunla öyle meşgul ki, ayrılığı vuslattan ayıramam.”³³⁷

Vucûd (وجود): Buluş, varlık; En mükemmel haldeki vecd hali; Hakk’ı bulma, erme. Varlık, insanın kendinde bir varlık görmesi; kibir.³³⁸

از حدود وجود گم گشته وز عقول و نفوس بگذشته

“Varlık sınırlarından kaybolmuşlar. Akıllar ve nefislerden geçmişler.”³³⁹

³³² *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.402 (b.389).

³³³ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.556; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.377.

³³⁴ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.389 (b.214).

³³⁵ Bk. *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.573; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.375-382.

³³⁶ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.440 (b.948).

³³⁷ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.445 (b.1034).

³³⁸ Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.383.

³³⁹ *Mecmû‘â-i Âsâr-i ‘Irâkî*, s.400 (b.368).

Zikr (ذکر):Anmak, hatırlamak, yâd etmek; Allah'ı anmak ve hatırlamak. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri; vird, hizip.³⁴⁰

دایماً مشغول به ذکر خدا نه به شه راه داد و نی به گدا

“Sürekli Allah'ı zikirle meşguldü. Ne şaha ne de dilenciye yol verdi.”³⁴¹

2.2.5.Eserde Yer Alan Şahsiyetler

1) Ebū Bekr-i Şiblî

Tam adı Ebū Bekr Dulef b. Cahder (Ca'fer b. Yūnus) eş-Şiblî 247/861 yılında Sāmerrā'nın Şibliye köyünde dünyaya gelmiştir. Türk asıllı bir ailenin çocuğu olduğu rivayet edilir. Bir dönem Rey'e bağlı Dunbâvend'de valilik de yapmıştır. Valiliği esnasında devrin sūfîlerinden Hayr en-Nessâc'ın sohbetlerine katılmış valilik görevini bırakarak tasavvufa meyletmiştir. Nessâc onu, bir süre sonra Cunejd-i Bağdâdî'nin yanına göndermiş ve Şiblî, tasavvuf eğitimi devrin en ünlü sūfîsinin yanında tamamlama imkânı bulmuştur. Şiblî, 334 Zilhicce (Temmuz 946) yılında Bağdat'da vefat etmiştir.³⁴²

2) Kūhî-i Şîrâzî

Asıl adı Ebū Abdillāh Muḥammed b. Abdillāh b. Ubeydillāh b. Bākūye eş-Şîrâzî olup 4./11. yüzyılın sonları ile 5./12. yüzyılın başlarında yaşamış meşhur İranlı sūfîdir. 336-343 (947-954) yılları arasında Şîraz'da doğmuştur. Hayatının çoğunu Şîraz'ın kuzeyindeki bir dağın eteğinde geçirdiği için Kūhî (dağlı) nisbesiyle tanınmıştır. Büyük dedesi Bākūye'nin adı zamanla halkın dilinde Bābā şekline dönüşmüş ve Sa'dî-i Şîrâzî de Bostān adlı eserinde onu Bābā Kūhî diye anarak övmüştür. Bābā Kūhî, genç yaşta sūfî İbn Hafif eş-Şîrâzî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve İbn Hafif eş-Şîrâzî'nin müritleri arasına katılmıştır. Kuşeyrî ve Şeyh Ebū Sa'îd Ebi'l-Ḥayr gibi dönemin önemli mutasavvıf şairleri ile tanışmış ve onların sohbet meclisinde bulunmuştur. Pek çok seyahat yaparak ilim tahsilinde bulunan ve birçok mutasavvıf şair ile tanışmış olan Kūhî Şîrâz'a dönerek burada bir mağarada inzivaya çekilmiştir. Uzun bir hayat sürdükten sonra 442/1050

³⁴⁰Bk. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.393.

³⁴¹*Mecmū'â-i Âsâr-i 'Irâkî*, s.432 (b.823).

³⁴²Daha fazla bilgi için bk: Dilaver Güner, “Ebū Bekir Şiblî” *DİA*, C.39, Ankara, 2010, s.125-126.

yılında burada vefat etmiştir. Kūhī ‘nin Farsça 2000’e yakın beyitten oluşan divanı ile *Bidāyetu ḥālī’l-Hallāc ve nihāyetuhū* adlı risalesi vardır.³⁴³

3) Ġazzālī

Künyesi Huccetu’l-islām Ebu Ḥāmīd Muḥammed b. Aḥmed el-Ġazzālī et-Tūsī’dir. Lakabı Huccetu’l-islām ve Zeynuddīn olmakla birlikte genel olarak Ġazzālī ve İmām Ġazzālī nisbeleriyle bilinmektedir. 450 (1058) yılında Ḥorāsān’ın Tūs şehrinde doğmuştur. Tahsiline 465 (1073) yılında Tūs’da Aḥmed b. Muḥammed er-Rāzkānī adlı âlimden fıkıh dersleri alarak başlamıştır. Daha sonra Curcān şehrine giderek Ebū Nasr el-İsmāilī adlı zattan ders almıştır. 473 (1080) yılında Nişābur’a giderek buradaki Nizāmiye Medresesi’nde dönemin en ünlü kelām âlimi İmāmu’l-Ḥaremeyn el-Cuveynī’nin öğrencisi olmuştur. Nişābur’da Şeyḥ Ebū ‘Alī Fārmedī ile tanışmış ve onun etkisiyle tasavvufa yönelmiştir.

484 (1091) yılında dönemin ünlü Selçuklu veziri Nizāmülmulk tarafından Bağdat Nizāmiye Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Bu görevi sürdürürken çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, dönemin ünlü âlimleri ile tanışmış ve pek çok eser kaleme almıştır. Dört yıl bu görevde kaldıktan sonra 489 (1095) yılında Bağdat’tan ayrılarak Şam’a gitmiş ve iki yıla yakın bir süre orada ikamet etmiştir. Bu süre zarfında Emeviyye Camii’nde riyâzet ve mücâhede ile meşgul olmuştur. Daha sonra sırasıyla Kudüs’te ve ardından Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz’da bulunmuştur. Hac’dan döndükten sonra bir müddet Horasan’da kalmış ve 499 (1106) yılında Nişābur’a dönerek Nizamiye Medresesi’nde tekrar ders vermeye başlamıştır. Hem yaşının ilerlemesi hem de sağlığının bozulması sebebiyle medresedeki görevini bırakarak Tūs’a geri dönmüş, burada evinin kenarında yaptırdığı medrese ve hankahta ömrünün son dönemlerini ders okutarak, gönül ehli ile sohbet ederek ve eser yazarak geçirmiştir. Ġazzālī, 14 Cemāziyelâhir 505 (18 Aralık 1111) tarihinde vefat etmiştir.³⁴⁴

Eserleri:

A) **Fıkıh:** 1. el-Menḥūl fi’l-uşūl 2. el-Basīṭ fi’l-furū‘ 3. el-Vasīṭ 4.el-Vecīz 5.el-Fetāwā 6. El-Musteşfā 7. Ḥulāşatu’l-Muḥtaşar ve niḳāvetu’l-mu‘taşar 8. Ġāyetu’l-ğavr fī dirāyeti’d-devr 9. Et-Ta‘līka fī furū‘i’l-mezḥeb 10. Me‘āḥizü’l-ḥilāf 11. Tehzību’l-uşūl

B) **Metodoloji-Mantık:** 1.Mi‘yāru’l-‘ilm 2. .Miḥakku’n-naẓar fī ‘ilmi’l-mantık 3.Şifā’u’l-ğalil 4.el-Ḳıstāsu’l-mustaḳim 5. Lubābu’n-naẓar 6. Taḥşinu’l-me’āḥiz 7. El-Mebādī ve’l-ğāyāt

C) **Kelām:** 1. Fedā’iḥu’l-Bāṭıniyye 2. el-İḳtişād fi’l-i‘tikād 3. el-Maḳşadu’l-esnā 4. Fayşalu’t-tefriḳa 5. El-Ḳānūnu’l-kullī fi’t-te’vīl 6. Risāle ilā Evi’l-feth Aḥmed b. Selāme 7. ed-Durretu’l-fāḥire 8. İlcāmu’l-‘avām ‘an ‘ilmi’l-kelām 9. Ḳavā’idu’l-‘aḳā’id. 10. Huccetu’l-haḳ 11. Mufaşşilu’l-ḥilāf 12. ed- Durcu’l-merḳūm bi’l-cevādil 13. el-Müntehal fī ‘ilmi’l-cedel

³⁴³ Daha fazla bilgi için bk: M. Nazif Şahinoğlu, “Kūhī-i Şirāzi”, *DİA*, C.26, Ankara, 2002, s. 347-348.

³⁴⁴ Daha fazla bilgi için bk: Mustafa Çağrırcı, “Ġazzālī”, *DİA*, C.13, İstanbul, 1996, s. 489-505.

- D) Felsefe:** 1. Makāşidu'l-felāsife 2. Tehāfutu'l-felāsife 3. el-Madnūn bih 'alā ğayri ehlih 4. el-Madnūn bih 'alā ehlih 5. er-Risāletu'l-ledunniyye 6. Mişkātu'l-envār 7. el-Munķiz mine'd-dalāl
- E) Tasavvuf-Ahlāk:** 1. Mīzānu'l-'amel 2. el-Ma'ārifu'l-'aķliyye. 3. İhyā'u'ulūmi'd-dīn 4. Bidāyetu'l-hidāye 5. Cevāhiru'l-Ķur'ān 6. Kimyā-yi Sa'ādet 7. Eyyuhe'l-veled 8. Naşīhatu'l-mulūk 9. el-İmlā' 'alā müşkilāti'l-İhyā 10. Sırru'l-'ālemin. 11. Minhācu'l-'ābidin.³⁴⁵

4) Rūzbiḥān Baķlī

Tam adı Ebū Muḥammed Şadrudḍīn Rūzbiḥān b. Ebī Nasr el-Baķlī'dir. 526-527 (1132-1133) yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Fesā'da doğmuştur. Asıl adı Rūzbiḥān, en meşhur lakabı ise Şadrudḍīn'dir. Babasının sebzeci olması ve kendisinin de gençliğinde bu işi yapması sebebiyle el-Baķlī nisbesiyle tanınmıştır. İlk tahsilini doğum yeri olan Fesā'da alan Baķlī erginlik çağına varınca dini duygularının etkisiyle kendisini ibadete vermiş ve daha sonra tasavvufa ilgi duymuştur. Irak, Kirman, Hicaz ve Şam'a seyahat etmiştir. Şiraz'da bir hankahta uzun süre ikamet etmiş ve Fars bölgesi emiri Sa'd b. Zengī'nin takdirini kazanarak onun himayesine girmiştir. 606/1209 yılında Şiraz'da vefat etmiştir.

Bazı kaynaklarda “ariflerin sultanı”, “âlimlerin burhanı” ve “âşıkların misali” gibi unvanlar ile anılmasından dolayı çağdaşları tarafından saygı duyulduğu ve takdir edildiği anlaşılmaktadır. Tasavvufta en yüksek mertebeye yani insan-ı kâmil mertebesine ulaşma arzusunda olan Baķlī, güzel yüze, güzel sese âşık ve güzel olan her şeye hayrandı. O, güzellik ile aşkın bir biri için yaratıldığı görüşünü savunmuş, güzel yüzlülerin aşkını tarikatının temeli olarak kabul etmiştir. Baķlī'ye göre Allah tabiatın güzel şekilleri içinde tecelli eder, gerçek sūfiler bu güzellikleri idrak ederler.

Baķlī'nin tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanında Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı eserleri şunlardır: *Meşrebu'l-ervāḥ*, *'Arā'isu'l-beyān*, *Manṭıķu'l-esrār bi-beyāni'l-envār*, *Şerḥ-i şaṭḥiyyāt*, *Risāletu'l-uns fī rūḥi'l-ķuds*, *'Abheru'l-'âşikīn*, *Şerḥu'l-ḥucub ve'l-estār fī maķāmāti ehli'l-envār ve'l-esrār*, *Seyru'l-ervāḥ*, *Kitābu'n-nukāt*, *Keşfu'l-esrār ve mukāşefetu'l-envār*.³⁴⁶

5) Necmeddīn-i Kubrā

Ebū'l-Cennāb Necmuddīn-i Kubrā Aḥmed b. Ömer el-Hīvekī el-Hārizmī asıl adıdır. Kübreviye tarikatının kurucusudur. Muhtemelen 540/1145 yılında Hīve şehrinde doğduğu kabul görmektedir. Daha çok Necmeddīn-i Kubrā lakabı ile bilinmektedir. Tahsil amacıyla çeşitli seyahatlerde bulunmuş, ilmi tahsilini tamamlayıp 580/1184 yılında Harezmi şehrine geri dönerek 618/1221 yılında vefat edene kadar kendi talebelerini yetiştirmekle meşgul olmuştur. Necmeddīn-i Kubrā

³⁴⁵ Daha fazla bilgi için bk: H. Bekir Karlıġa “Ġazzālī, Eserleri”, *DİA*, C.13, İstanbul, 1996, s. 518-530.

³⁴⁶ Daha fazla bilgi için bk: Nazif Hoca, “Rūzbiḥān Baķlī”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s.545-547.

sadece müritleri ile meşgul olmakta yetinmeyip önemli eserler kaleme almıştır. Onun en önemli eseri *el-Uşûlu'l-‘aşere*'dir. Diğer eserleri de şunlardır: *Risāle ile'l-hā'imi'l-hā'if min levmeti'l-lāim, ādābu's-sūfiyye, fevā'ihu'l-cemāl ve fevātihu'l-celāl*.³⁴⁷

6) Mecdüddin el-Bağdādî

Ebū Sa' id Mecdüddin Şeref b. Mueyyed b. Ebi'l-feth el-Bağdādî esas adıdır. 556 (1161) yılında Bağdat'ta doğmuştur. Tabib olan anne ve babası Harizm şahının Abbâsî halifesinden bir doktor istemesi üzerine Harizm'e gitmiş, Mecdüddin burada Kübreviye tarikatının kurucusu Necmeddin-i Kubrâ'nın hizmetine girmiştir. Necmeddin-i Kubrâ'nın on beş yıl hizmetinde kaldıktan sonra hilâfet almış ve Harizm'de irşad faaliyetinde bulunmuştur.

Mecdüddin'in ölüm sebebi kesin olarak bilinmemesine rağmen bazı kaynaklarda onun öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Onun ölüm yılı olarak 606, 607 (1210,1211), 613 (1216), 616 (1219) ve 617 (1220) gibi farklı tarihler zikredilmektedir.

Mecdüddin el-Bağdādî'nin *Tuḥfetu'l-berere fî'l-mesâ'ilil-‘aşere, Selvetu'l-murîdîn fî fezâ'ili zikri rabbi'l-‘âlemin* ve *Risāle der Sefer* adlı eserleri vardır.³⁴⁸

³⁴⁷ Daha fazla bilgi için bk: Hamid Algar, "Necmeddin-i Kubrâ" *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s.498-500.

³⁴⁸ Daha fazla bilgi için bk: Reşat Öngören, "Mecdüddin el-Bağdādî", *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.230-

2.3 ‘UŞŞĀḲNĀME’NİN TÜRKÇE TERCÜMESİ

2.3.1 Kitabın Başlangıcı

1 Canı olan, ruhu olan,
Zikri olan herkese vaciptir;

Bir olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, doğurmamış ve doğrulmamış olan,
Yaratıcıya, sonsuz hamd etmek.³⁴⁹

Varlığı kusurdan münezzehtir,
Ve ondan başka ilah yoktur.³⁵⁰

(O) mülk sahibidir, her şeye gücü yeter ve her şeyden münezzehtir.
Şahadet ve gayb âleminin yaratıcısı ve bilenidir.

5 Kadri yüce ve ulu rabbimiz,
Ruhları yaratan odur.

Mahlûkat onun kudret elindeydi,
Kudretinin tasarrufuyla yaratma sanatını gösterdi.

O, yeniden yaratışlardan,
Mahlûkatın hakikatlerini ortaya çıkaran bir yaratıcıdır.

Kırk gün sonra onları,
Şekilden şekle ve halden hale soktu.

Kırkıncı günün sabah şarabıyla,
Ruhlara can verdi.

³⁴⁹ Kur'an; İhlâs Sûresi, 112/1-3

³⁵⁰ Kur'an; Haşr Sûresi, 59/22.

10 O'nun emri, "kaf" "nun" a erişmeden,
"Ol der olur" âdeti üzerinedir.

Dört unsur ve dört tabiat âleminde,
Zamanın ve mekânın yaratıcısıdır.

Varlık ve yokluk âleminde insanları,
"Mebde ve me'âd" ile ümitlendirdi.

Yedinin babası ile dördün annesini,
Üç evlat doğsun diye birleştirdi³⁵¹.

Toprak, su, ateş ve rüzgârdan yaratarak,
Maddeye uzunluk, ağırlık ve derinlik verdi.

15 Vücudumuzda zıtları topladı,
Nefse tahrik etme hükmünü kendisi verdi.

O taraftan³⁵² aydınlık ve yakınlık,
Bu taraftan³⁵³ uzaklık ve karanlık.

Bedenim kara topraktan yoğrulunca,
O'nun emri üzerine vücudum can nuruyla aydınlandı.

Allah ü Teâlâ ondan sonra,
İnsan cevherini ilme yatkın kıldı.

³⁵¹ Yedinin babası yedi kat gökyüzü, dördün annesi dört unsur ve üç çocuk da madenler, bitkiler ve hayvanlar.

³⁵² Ruhlar âlemi.

³⁵³ Dünya âlemi .

İyi kötüden ayırabilsin diye,
İhsanından dolayı ona bir vasıta bağışladı.

20 Algı ve ikrar dünyasında,
Her gerçeğe kabul ya da ink r iradesi verdi.

İnsan varlığı üzerine kalem oynatılınca,
Onlara “iyi amel edenler”³⁵⁴ diye hitap etti.

Biz hepimiz noksanız, odur m kemm l.
Ebed  olarak yücelik ve kerem sahibidir.

O’nun birliği sanılandan da mukaddestir,
O’nun sıfatı te bihten de münezzehtir.

Ben demiyorum ki O, canın canıdır,
Ben ne söylesem O, onun da üzerindedir.

25 O, makamdan da, mevkiden de,
Akla ilk gelenden de, aklınla kavradı ından da münezzehtir.

Allah’ın varlığını,
İnk ra ve ispata yol yoktur.

Akıl her ne kadar O’nu idrak etse,
Ya da şüpheye d  se,

³⁵⁴ Kur’an; Lokm n S resi, 31/8

Herkesin canı ve teni olsa da,
Bütün varlıklar ondandır, bilakis her şey O'dur.

Her iki âlemde Allah'ın varlığından başka bir şey yoktur,
İkinci varlığı şaşı gözün gördüğü olarak bil.

30 Emrin başı da sonu da O'dur,
Yaratılmışların bânını da zâhiri de O'dur.

Ten evleri, can pencereciğinden sızan,
Rahman'ın nuruyla aydındır.

Gökyüzü ve yeryüzünün nuru odur,
Ruhu'l-Emin onun nurunun aydınlığıdır.

Kimin canında nur varsa,
Onun ruhu, o nur için yaratılmıştır.

Cam fanusun içerisinde,
Kandil gecesini sabaha döndürür.

35 Ruh nur ile bir arada olunca,
Demir ateşten daha yakıcı olur.

Dost, nuru naza teşbih etmiş,
O yüzden bizim işimiz de hayırlı olmuş.

Sevgili yüzünü gösterirse,
Gönül gözüme basiret katar.

Hiç kimse o nazardan dolayı öncelikli değildir,
Çünkü sevgili Allah'ın nuruyla bakar.

Sen kendi gözünle baksan da,
Muhakkak o, Allah'ın nuruyla görür.

40 Dostun yaratılışına bakarsan,
Gözün de, kulağın da, dilin de, özün de O'dur.

Onunla konuşur, onunla duyarsan,
Onun varlığı önünde sen yok olursun.

Hiçbir talip kendi başına o mertebeye ulaşmasa da,
Onun cemalini de onunla görebilir.

Güneşten ışık ortaya çıkınca,
Yıldız nasıl yok olmaz?

Ruhlar âleminde toprağa müsaade yoktur,
Can da ancak ruh ile idrak edebilir.

45 Sessizce ona dua eden kişinin,
Düşüncesindeki zehir gönlünde panzehir olur.

O'na sayılabilecek kadar hamd etmekte,
Ve sonsuz senâda bulunmakta dilim aciz kaldı.

Yaratılışın Arınması Hakkında

Onun sırrı ilmel-yakînde imanın dadısı,
Zanda ise küfrün mayasıdır.

Onun güzelliği tam olarak âlemin aynasıdır,
Cemali varlığa ve yokluğa vücut oldu.

Kendi varlığının demirini aynaya çevir,
Otur ve aynaya bakmaya başla.

50 Aynanın yüzünde niye pas tutarsın,
Ayna tutanın aynası yoktur.

Gönül aynasının pasını sil,
Sonra güzellik şahının eyvanına çık.

Bütün varlığınla ayna gibi görün ki,
Can gözünü onunla aydınlatasın.

Kendine sırtını dön ancak o zaman onunla,
Ayna gibi yüz yüze olursun.

Yeni ve ilginç bir vecize dinle:
Sen habibin nurunu güneş gibi bil.

55 Aşığın gönlü berrak ayın rengi gibidir,
Onu vâsfederken zevk artmıştır.

Ayın sayısızca ışığı vardır,
Güneş ile karşı karşıya olduğunda.

Bu sıfattan dolayı dosta yaklaşan,
Gözü, gönlünün pencereciğidir.

Aydınlığı artmayan bir gözün,
Güneşten nasibi sıcaklık olur.

Güneşin nuru dünyaya yayılır.
Kusur yarasanın gözlerindedir.

60 Böylesine parlayan bir güneşi,
Yarasanın gözü algılayamaz.

Bizim gözümüzün feri olmasa bile,
Bil ki uzak olan her şeyi yakın görür.

O sabittir, sen hareketli olsan bile.
O algılayamaz, sen idrak etmedikçe.

Sen bu yolu aşmadıkça,
Ben, benlik ayağı üzerinde gidemem.

Çünkü kimse bu çölün sonunu,
Görenlerin gözüyle asla görememiştir.

65 Bizim gözümüzün bağılılığı ezelidir.
Varlık pazarının sermayesi kalıcıdır.

Her iki cihanda,
Onun varlığının kereminin sermayesi geçerlidir.

Arş onun kudretinin tecellisinde bir karınca (gibidir).
Onun vahdetine yakın olan (gerçekte) ona uzaktır.

Onun kapısında akıllılar gafil gibidirler.

“Ey rabbim doğrusu ben kendime yazık ettim”³⁵⁵ derler.

Onun yolunda bela, çile ve sabır,

“Kendilerine ilim verilmiş olanların”³⁵⁶ mesleğidir.

70 Akıl ve fiilleri, nicelik ve niteliği,
Allah yolunda bunları yok bil.

Göze de o yol uğruna,

Duruluğu kirlilikten uzak olan bir nur verilmiştir.

Eğer aşk sana gerekliyse, aklını az rehber edin.

(Çünkü) Aşk, akıl âleminin dışındadır.

Ve sende bu kandilin ışığı yoksa,

Her burnun deliği yoktur.

Sen âşıkların sırrını anlasan bile,

Vehim zirvesinin yokuşunu kavrayamazsın.

75 Zihnini meşguliyetlerden arındır.

Kalk ve korkusuzca sevdaya atıl.

Daha ne kadar delil arayıp duracaksın?

Kendini ne zaman bu bağdan kurtaracaksın?

³⁵⁵Kur'an; Kasas Sûresi, 28/16.

³⁵⁶Kur'an; Kasas Sûresi, 28/80.

Bu maddelerin levhasını temizle.

Şeriatin ebcedini ezberle.

Hız. Muhammed'e Övgü

Dine küfretmenin vebalinden bahset,

Hız. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'yı mutlak delil bil.

Allah Resulü, peygamberlerin sonuncusudur.

Allah'ın emin olduğu Cebrail'in efendisidir.

- 80 İlk ve son olandan maksat,
Yaratılanların ilki ve peygamberlerin sonuncu olmasıdır.

Cömertlik ve varlık diyarının padişahıdır.

İlmin ve ahiret âleminin maksadıdır.

Gönlün mana sayfalarının hafızıdır.

Gönlün ab-ı hayat kaynağıdır.

Rahman'ın dergâhının sūfısidir.

“Kur'an'ı öğretti”³⁵⁷ ilminin âlimidir.

“Sen olmasaydın”³⁵⁸ hilatini giyenin,

Yüceliğinden felekler alçaldı.

- 85 İki âlemin sarayının efendisi odur.
“Kab-ı kavseyn”³⁵⁹ yolunun yolcusu odur.

³⁵⁷ Kur'an; Rahman Sûresi, 55/55.

³⁵⁸ Allah'ın Hız. Muhammed'e hitabı “Eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım”

³⁵⁹ Hız. Muhammed'in miraç gecesinde Yüce Allah'a iki yay miktarı olan mesafesine telmih yapılmıştır.

Onun din okunu hedefe attıklarında,
Beş vakit namazı yedi iklime ilan ederler.

Bukalemun gibi olan yeryüzünde,
Onun dini ilimle dallara ayrıldı.

Güneş onun hizmetçisi, Süheyl yıldızı onun bendesidir
Yüzü sabah ve saçı gece gibidir.

Hulefâ-yi Râşidîn'in Fazileti Hakkında

Dinin yol göstericisi olan dört halifesinin,
Hepsi de övülesi bir makamdadırlar.

90 Hepsi Peygamberin dostları.
Hepsi (O'nun) pir u pak halifesidirler.

Ey boşboğaz neden cahillikten dolayı,
Buna dost, ona düşmansın sen.

Sen tarafgirlik yapmazsan iyi olur.
Yanlış düşünceyi üç kere boşa.

Bu arada ne olduğunu,
Bunun niçin ondan önce halife olmadığını sen ne bilirsin?

Bu işteki hayırları bilmediğin için,
Niye inkâr yolunu tutuyorsun?

95 Hepsini iyi bil, densizlik etme.
İyinin dışında Peygamber'in nasıl dostu olur?

Rıdvan cennetinden binlerce küçük pencere,
Onların mezarlarında açılmıştır.

Halka Nasihat Hakkında

Ey sarhoş! Daha ne kadar gaflet ve cehalet uykusunda olacaksın?
Daha ne kadar liyakatsiz mukallide kulak vereceksin?

Bu yolda seni,
Kör bir kılavuz maksuda nasıl ulaştırır.

İlim ve akıl hamalını hazırla.
Bu geçici konakçıktan eşyanı topla.

100 Bir an herkesten uzaklaş.
Bir süre gözünü aç.

Bir an etrafına bakınmaktan vazgeç.
Bir vakit kendi âlemine bak

Yoldaşın gidilecek yolu gitmişken,
Sen daha ne kadar böyle uykuda kalacaksın?

Dünyada neyin peşinde koşuyorsun,
Çünkü sen kaybolmuşsun, daha ne arıyorsun?

Ey uykuda olan! Gözünü aç.
Kendini ara ancak öyle bulursun.

105 Daha ne kadar başkaları ile boş yere meşgul olmaktan,
Kendin, kendinden gafil kalacaksın.

Sen kendine bakmadıkça,
Ve sonra kendinden geçmedikçe,

Kemal gözüyle bakamazsın.
Ayrılığı visalden ayırt edemezsin.

Allah vücudu sen hep yiyip içesin,
Ve uyuyasın diye yaratmadı.

Bu aciz bedende asıl olan,
Mana canıdır, anla ve bil.

110 Ey öküz gibi başı önünde olan! Ne zamana kadar,
Koyun gibi kurdun yemi olacaksın.

Senin tenin kara toprağa yaygı oldu.
Gönlün ve canın arşa taç ve kubbe oldu.

Ecel mancınığı,
Mana canı olan bir bedeni kırarsa,

Özünü kabuğundan daha iyi görür.
Dosta tekrar dönüşü daha hayırlı bilir.

Ey kendi yaptığından gafil olan!
O geldiğin yere geri dönünce,

115 Allah ü Teâlâ sana sonunda soracak:

“Ey suç işleyen münafık!

Sen insanlık iddiasında bulunmuştun ya,
Suretten ve manadan kazancın hani nerede?

Sultanlık konağında,
Bir iş yapmadan ücret mi istiyorsun?”

Kim gönlünü dünya işine verirse,
Sonsuz belalara tutulur.

Dünya zevkini isteyen her bir gönül,
Beden olarak semirir ancak can itibariyle eksilir.

120 Can mülkünde emin olmayan,
Su ve toprak sermayesinin hazinedarı olamaz.

Mücevheri müflisin önüne koymazlar.
Bu makamı herkese vermezler.

Bu makam âşıklarındır, elbette,
Böyle bir işe ancak âşıklar yakışır.

Deh Fasil Söyleyenlerin Sıfatı Hakkında

Benim canım gönül âlemine gidince,
Sefa ile birleşti ve hamile kaldı.

Rabbani feyiz ile,
Vücudumda böyle bir maneviyat meydana geldi.

125 Muhabbet cezbe halini süsleyince,
Doğum yapacağı için aşkın ebesini buldu.

Gayptan cemalini gösterince onu gördüm.
Gözbebeği gibi parlak ve düzgündü.

Devamlı heva beşiğinde yatıyordu.
Heves kundağına sarılmıştı.

Benim fikrimin memesi memnuniyetle,
Tam iki yıl ona süt verdi.

Gece gündüz onun gıdası cezbe halleriydi.
Her ne kadar çocuk olsa da âşıkların piridir o.

130 Cemali tam manasıyla güzeldir.
Çirkinlikten de kusurdan da uzaktır.

Hiçbir göz onu rüyasında görmemiştir
Güneş de ay da onun yüzünü görmemiştir.

Kendisi bir kapıcıktan dışarıya çıkmamış.
Gölgesi de yere düşmemiştir.

Emanet hücresinde otururdu.
Koruma perdesinin arkasındaydı.

Onun resmini yaratıcı çizdiği için,
Onda istediğin her anlam mevcuttur.

135 Onun heva şarabı ile sarhoşum.
Çünkü o benim bir zarif ciğer paremdir.

Onun evi hoş bir yerdeydi.
Ondan dolayı tanıdığın mahallesindeydi.

Gerçekten güzel huylu bir dosttur.
Pek suskun ancak tatlı sözlüdür.

Onun sözü de manası da hoştur.
Onun aşka dair beyitleri pınar gibidir.

Onun mevsiminin binlerce çeşit baharı vardır.
Bazen güllük olur bazen gülistanlık.

140 Onun gazelleri ve mesnevileri,
Hikâyeleri ile birlikte hoştur caziptir.

Ayaksızdır ama dünyada dolaşır.
Dilsizdir ama hâceyi över.

Divan sahibinin sıfatını övme hakkında

Cenab-ı Allah her devirde,
Saadetten bir saray inşa eder.

O makama bir taht koyar/ o makamda taht kurar.
Ve o tahta bir sultan oturtur.

Âlem meydanı onu kendisine sığınak yapar.
İkbal gözü onunla aydınlanır.

145 Merhamet (ise) nurunun gölgesidir.
Altı yönün dört duvarıdır.

Dünya ve din devletini tamamlar.
Âlemlerin işini düzene koyar.

Onun tebaası şah hükmündedir.
İslam'ın sırtına dayanaktır.

Zaman içerisinde ondan bahsedilirken,
Kadın erkek daima ona dua ederler.

Yerin ve zamanın yüce efendisini,
Bu devirde bizzat kendin müşahede et.

150 İslam'ın halifesi, en yüce makam sahibi,
Arap'ın övücü, Acem'in Nizam'ıdır.

Devrin Asaf'ı, dünyanın sadrazamı,
Şahın hocası ve baş veziridir.

Yeryüzündeki efendilerin efendisi,
Sa'adeddîn döneminin hâcesidir.

Varlık ve yokluk sarayında,
Onun gibisi doğmadı bizim zamanımızda.

Memleket gemisi onunla anılmıştır.

Sa‘d-i Ekber (Müşteri Yıldızı) talih olarak mesuttur.

155 Din ve devlet onun sohbetiyle hoştur.

Hikmet mülkü onun himmetiyle mamurdur.

Onun gölgesi on sekiz bin âleme,

Kubbe-i Hadra gibidir.

Hem insafı hem de cömertlik ve keremi ile,

Adaleti, İrem cenneti gibi dünyayı süslemiştir.

Onun cömertliği dileyene âşıktır.

Onun keremi istekli olandan da öncedir.

Bulutı, onun avucuna nispet ettikleri için,

O taptaze inci doğurur.

160 Onun varlığı mücevher, mülkü sedeftir.

Onun cömertlik denizinden dolayı maden kabarcık gibidir.

Onun her şeyden müstağni olan varlığı bağış yoluyla vücut bulur.

Bu yüzden birçok hazinenin de varlığı ortadan kalkar.

Onun şefkatli nazarı, acı zehri,

Arkam yılanının dudağında bala dönüştürmüş.

Onun ölçülü tabiatı, nurdan yoğrulmuştur.

Haramlar ve oynaşlardan uzaktır.

İlim ve zengin olan mübarek varlığı,
Sıfatlara ve övgüye ihtiyaç duymaz.

165 Bu yüzdən sanatkârların onun vasfı hakkında,
Söylediklerinin birkaç yüz katıdır.

Güzel yüzünün süse ne ihtiyacı var.
Kendi sıfatını bizzat mücevher yapar.

Onun mübarek zatında olmayan nedir ki?
Ben Allah'tan onu dua ile niyaz edeyim.

Adalet madeninin ve adalet denizinin incisidir.
Onun makamı menzillerin ötesindedir.

Ey güneş gibi celal sayesinde aydınlanan!
Ve ey bir parlak dolunay gibi tam mükemmel olan!

170 Senin görüşün güvenliğin ışığıdır.
Bütün dünya onunla aydınlıktır.

Senin dergâhın fazıl kişilerin meclisi gibidir.
Hakkın gölgesi senin ışıgınla bellidir.

Senin düşmanlarının canı,
Kahrır kırışının gerdiği her okun hedefi olsun.

Mana gözü senin suretinle aydınlanır.
Düşmanın gözü kör olsun.

Sultanlara Nasihat Hakkında

Âlim ve akıl sahibi üstat dedi ki:

“Kamil bir insan iki hal üzeredir.

175 İlki: Nefs-i natıka’ya hayat olan,
İlahi ilmi elde etmektir.

Ruhu ilimle diriltmektir.

Karanlıkların pasını ruhtan arındırmaktır.

Dinin yasaklarından kaçınmaktır.

“Sakınıınız”³⁶⁰ dalından meyve yemektir.

İkincisi: Mülk sahibinden,

Onun salih ve akil olan dostlarından da gafil olmamaktır.

Adalet yolunda murat sürmektir.

Lütuf ve kahrı kabullenmektir.

180 Gönül ehlinin rızasını talep etmektir.

İnsanları incitmekten uzak olmaktır.

Hak ehlinin makamı candan sıyrılmaktır.

Aşıkâr ve gizlice aramaktır.”

Selefin sireti olan bu sıfatlar,

Bu hilafet sahibinin halefidirler.

³⁶⁰ Kur’an; Bakara Sûresi, 22/282.

Onun döneminde Allah’a şükür,
Sultanın devletinde bütün bu sıfatlar Hâce’de vardır.

O adı geçen hüner sahibi,
Baştan ayağa nur ile yoğrulmuştur.

185 Hikmet, ilmi ve mülkü sonsuzdur.
Su ve ateşi yan yana kim görmüştür.

O cemal ve kemal olandan kem göz uzak olsun.
Onun ikbali daima ebedi olsun.

İskender ve Aristo Hikâyesi

İskender alışkanlıklarından,
Ab-ı hayata ulaşmak için yolculuğa çıktığında,

O istek ve talebe ulaşma yolunda,
Ona gözetmenlik yapan bir Yunan bilge vardı.

Hatta Yunanlı hekimin onun veziri olduğunu,
Zor kararlara onun da yer aldığını söylerler.

190 Aristo İskender’e dedi ki:
“Bizim şahımız hep var olsun.

Rüzgâr senin emrinin altına girdiğinde,
Dünya var olduğu sürece sen de yaşa.”

İskender ondan bu duayı işittiği zaman,
Ona cevaben şöyle dedi: “Ey bilgin!

Bu muteber bir duadır ama,
Ne yazık ki! Mümkün değildir.”

Bilge İskender’e şöyle cevap verdi:
“Şu dünyada baki kalasın.

195 Her kim bu dünyada onun hizmetçisi olduysa, öldüğünde,
Ölümsüzlük suyu gibi iyi bir ad ile anılsın.

Ebedî yaşayan yaratılmış değildir.
Bakî olanında adı kalıcıdır.

Feleğin mana makamından gafil olan,
Onun can suyunu ne zaman tadar?

Her kim iyi bir ad kazanırsa,
Dünyada beka elbisesini diker.

Her kim ilim, mülk ve din sahibi olursa,
İşte Ab-ı hayatın ta kendisi budur.

200 Hz. Peygamber şöyle der ve onlarda öğrenirler:
“Müminler bu dünyada ölmezler.”

Sürme çek “habibin” sokağının toprağından,
Ve ab-ı hayat dile ‘habibin’ ırmağından.

Naz meclisinde iltifatlar söyle.
Âşıkların tarafına bir nefes bağışla.

Senin kulların çoktur, sen hürriyeti iste.
Deniz vardır ama sen inciye iste.

Gönlüm mana incisini deldiği zaman,
Çok faydalı ve özlü bir vecize söyledi.

205 Azlıktan çokluktan, sonralık ve öncelikten,
Senin ilk düşündüğünün sonuncusudur.

Kendi Hasbihali Hakkında

Ey sahip! Gönlündeki gizli sırrı,
Bana sormadıkça söylemeyeceğim.

Kulun kanaat etmez bir gönlü vardır.
Âşık sevgiliden ayırdır ama onun tutsağıdır.

Susmuş ve zincire vurulmuş,
Benim gibi bir sanatkârı kim beğenir?

Bendenizi bir şair sanmayın.
Bu ham dilencilerden saymayın.

210 Sevgilinin hazinesinin kapısını açtıkları zaman,
Bana bu üslubumu da bağışladılar.

Asıl mahreçlere ait kelimeler vardır.

Onda on fasıl mevcuttur.

2.3.2 Birinci Fasıl: Âşıkların Vasfı Hakkında

Aşka ve âşıklara ne mutlu!

Sevgiliyi zikreden âşıklara ne mutlu!

Aşk yolunda kendinden geçip,

Başı ayak yaparak harcanan o zamana ne mutlu!

Vefadan asla ümit kesmezler.

Cefadan dolayı ağlamaz âşıklar.

215 Hoş bir beladır aşk, işte bundan dolayı,

Âşıkların canı ve gönlü beladadır.

Onun cemalinin güneşini gördükleri için,

O ziyadan (ışıktan) nurları vardır âşıkların.

Âşıklar o hevesten vazgeçtikleri zaman,

İlahi aşk hevesinde canlarını verirler.

Ey Irâkî! Böyle bir derdin devasını senin gibi bilmez âşıklar.

Varlık sarayında sefa âleminden bir kapı açmadı âşıklar.

Mesnevi

Âşıklar, aşk yoluna koşuyorlar.

Aşkın dünyaya gönderiliş dersini söylüyorlar.

220 Her ne kadar aşkın meyinden bihaber iseler de,
Sevgilinin yolunda canı teslim ederler.

Elest şarabından mesttirler.
Sonsuza kadar meyperesttirler.

Sevgilinin şevk şarabından mest oldular.
Hepsi aşkın eşiğinde değersiz oldular.

Kendisini ondan var ettiler.
Sevgilinin sokağına yerleştiler.

O yokluk şarabından bihaber olduklarından,
Kendi varlık yolunda nasıl baş koyacaklar?

225 Aşkın güzergâhı can ve gönüldür.
İlk gıdası can ve gönüldedir.

Gönlüm bu sarhoşluğu Elest gününden aldı.
Bu an o andan ele geçti.

Orada sevgili bize nazar ettiği vakit,
O zuhurun etkisi belirginleşti.

Bu sefa o nazardan hâsıl oldu.
Acaba aşk orada mı yaratıldı.

O bakışın isteklisi biziz,
Gece ve gündüz istemekteyiz.

230 Her bir gönle bir bağ olmuştu.
Her birinin ayağına.

Gazel

Ey dünyayı aydınlatan! Senin cemalin olmadan,
Âşıkların gözü günü karanlık görür.

Gönül aşk sarayında huzura varmadıkça,
Kendini tamamen belli edemez.

Aşk çölünde yol alamaz,
Evinde kalıp dini vecibeleri yerine getiren kişi.

Bu can yakan, yürek eriten gönül yüzünden,
Başıma gelmeyen hangi bela kaldı ki?

235 Aşk bana diyor ki: Ey talip!
Cübbeni yırt, hırkanı yak.

Artık kendi düşünceni anlatma,
Eğer hikâye istiyorsan gel bizden öğren.

Ey Irâkî! Kendi ateşini söndür.
Bizim aşkımızın fanusunu yak.

Mesnevi

Bizim gönlümüz aşkın ışığı gibi parladı.
Kendi harmanını aşkla yak.

Yıldızlar aşk içinde daha da parlar.

Kun/Ol hükmünün sebebi aşktır.

240 Manevi gücüyle olgunluğa erişince,

Ebediyet tahtının kürsüsüne çıktı.

Aşk, âşıklara göre bir sırat köprüsüdür.

Aşk, âşıklara göre bir bağlılık şeklidir.

Bu yolun sonuna ulaşmadığın sürece,

Âşıkların ordusuna katılmaya layık olamazsın.

Şekil de mana da sen olduğun için,

Kendi aşkın için bir iddiada bulunma.

Aşk geldiği zaman kendini görmeyi bırak.

Aşk şerbetini iradesiz iç.

245 Her kim bu badeden bir yudum içerse,

Kendi canına ve tenine nasıl değer verir?

Onun derdi olan bir yürek,

Asla onu hatırlıdan çıkartamaz.

Bir gönülde duyulan her bir muhabbet,

Şüphesiz Allah'tan başkasına olursa kesintiye uğrar.

Her kesin öncelikle istediği aşkın ebcedi,

(Zihnin levhasında) Önceden öğrendiklerini siler süpürür.

Senin gönlün hafızanı temizlediğinde,
Bu sırrı gönlün bizzat sana anlatır.

250 Ey gönül! Ey gönül! Hamurun mayası sensin.
Çocuğa süt ve dadı sensin.

Aşkın da sevgilinin de makamı sensin.
Bunların hepsi bir sevgili için.

Gönlü yaralıların sarayına doğru gidiyorsun.
Sen kalbi kırıklara yapılan bu cömertliği bir gör.

Onun menzili gönüldür, isteği aşk.
Dostu gönüldür, tanışı aşk.

Gazel

Benim gönlüm, aşka yönelince,
Aşk onun boynuma kayış gibi dolandı.

255 Aşk ve gönül müttefik olduklarında,
Gönlüm aşk, aşk da gönül oldu.

Bazen aşk, bitkinin topraktan çıkması gibi gönlümde yeşerdi.
Bazen de gönlüm toprağa dönüştü.

Yüzünü gösterdi, gönlümü çaldı ve vazgeçmedi.
Benim işim ayrılıkta güçleşti.

Ben bilmiyorum bu bela kimden doğdu.
Neden ve nasıl ortaya çıktı?

Ey Irâkî! Gönülden şikâyetle bulunma.
Konak olma şerefi ona yeter.

Mesnevi

260 Âşıklık belası, afeti sadece bizim başımızda değildir.
Bu belayı bizzat peygamberler getirmiştir.

Bu bela Yusuf ile Züleyha'nın başında vardı.
Dünyada aşkın elinden kim kurtuldu?

Gönlümde batıl hevesi oldukça,
Canım dost sevgisinden gafil olur.

Simorg'da aşkın kanadını görünce,
Davud gibi aşkın kapısını çalar.

Gönlünü sevgiyle karıştırırsa,
Gönlünü bir saç teline asar.

265 Aşk galip gelince,
Evliya'yı dinden çıkartır.

Dervişler bu yolda ceylan avlamak için,
Domuz çobanlığı yaparlar.

Âşık eğer kendi sırrını gizler,
Ve şehvetinin yasaklarından geri durursa,

Gerçekte aşkın müridi olur.
Öldüğünde de aşk şehidi olur.

Bundan sonra bizim elimiz ve aşk eteğimiz,
Aşk harmanından başak toplar olmuştur.

2.3.3 İkinci Fasl: Aşığın ve Maşûkun Durumu Hakkında

270 Seher vakti evin bir köşesinde,
Bir an tefekkür halindeyken,

Hoş bir gazel söylüyordum.
Sevgilinin aşkıyla inciler diziyordum.

Bir an sevgiliyi vasf ediyordum.
Bir an dostun levhasını okuyordum.

Gönlüm iyi ve kötü halleri de düşünmüyordu.
Her zaman bana hayır duada bulunuyordu.

Feleğin akli asice dolaştı.
Dört unsur ve altı cihetten gönül topladı.

275 Âlemi gösteren düşünceye sen,
Hayal dünyasında avare dolaşan mana de.

Cemalperestin tattan anlayan zevki,
Aşka dair nağmeler söylemeye başladı.

İşi hayırlı olan ve güzele meyleden huy,
Sevgilinin güzelliği ile evlenme fikrine kapıldı.

Nakkaş mizacı olan ve mana arayan kalem,
Manayı, ırmaktaki su gibi revan etmiştir.

Becerikli ressam olan kalem,
Birkaç beyitçiği resmediyordu.

280 Örtülü anlamlar gizli âlem olan gönülden,
Birer birer ortaya çıktı.

Can vermeye değen böyle bir haldeyken,
Ansızın bir dost kapının halkasını vurdu.

Sesi havanın baskıyla kapıda yankılanarak,
Akıl kulağı vasıtasıyla bana şunu söyledi.

Kalk da kapıyı aç bak sevgili geldi.
Ömür dalında meyveler bitti.

Sarhoş aklım kendinden geçti.
Gayri ihtiyari yerimden fırladım.

285 Kapısını açtım, yüzünü gösterince,
Bana cennet kapısını açtı.

Aydan daha parlak,
Serviden de daha fazla salınarak çıka geldi.

Başımdan gam gölgesi çekiliverdi.

Çünkü kapımdan bir güneş girdi.

Yüzüne onun saçının teli gibi asılıp kaldım.

Kendimden geçtim, ona şöyle dedim:

“Aman! Ne iyi ettin de geldin.

Merhaba! Merhaba! Hoş geldin.

290 Çok zarif ve pek güzelsin.

Cennetten gelen bir hurisin.

Bir insanda bu nur olmaz.

Melek misin? Peri misin? Put musun? Huri Misin?

Dünya var oldukça senin gibi bir kamer,

Aşk için bir kapıdan içeri girmemiştir.

Tıpkı bir melek gibisin! Maşallah.

Tanrı seni tamamen ruhundan yaratmış.

Ay yüzlüsün, güneş alınlısın.

Böyle birisini kimse görmemiştir.”

295 Lebbeyk deyip durduğum lal dudağı,

“Essamı aleyk” diye işaret etti.

Dedim: Senin selamına yüzlerce gönül feda olsun.

Ve “aleykes selam ve ila keram”

Gurur şarabından dolayı iyice mestti.
Çizmesini çıkardı ve bir müddet oturdu.

Yazılmış şiirlere doğru bakıyordu.
Bu gazeli de kâğıtta yazılı görüverdi.

Gazel

Ey boş yere kınayanlar!
Batıl olanla daha az meşgul olur.

300 Perinin tutkun ve meleğin meyilli olduğu,
O yüze aşığım.

Cemalini vasıf etmek ve dudağına naat söylemek,
Dinleyenin ve söyleyenin düşüncesinden daha üstündür.

Gönül onun saçının teline divane oldu.
Nasıl zincirlerle akıllanır?

Herkes ömrü boyunca bir defa,
İltifat ederse çok makbuldür.

Onun hayalinden o kadar şükrediyorum ki çünkü o da,
Âşıkların durumundan habersiz değildir.

305 Ey seher yeli! Ey seher yeli!
Eğer o menzilden uğrayıp geçersen senin kölen olurum.

Çöldeki çaresizlerin haline,
Gizlice tahtırevandakine ulaştır.

Çünkü Irâkî senin dudağının arzusuyla,
Can vermekte ve hasret çekmekte.

Mesnevi

Bu gazeli böyle güzel görünce,
O isteğe karşı dikkat kesildi.

Elini uzatıp aldı ve okudu.
Onun iyi ve kötü taraflarından söz ediyor.

310 Sonuna varınca pek ağladı.
Dedi: “Bu zavallı Irâkî kimdir?”

Dedim ey canlar canı! Ben zavallı,
Aşk çölünde söyledim bunu.

Dedi: “Ben o zaman inanırım.
Bu kafiye de bir başkasını,

Şu anda irticalen söylersen
Şevkle, ey seçkin yaradılışlı!

O gazel sevgilinin ayrılığı hakkındaydı.
Bu da erken kavuşmaya dair olmalı.

315 Dedim: “Ey şiir yazmanın vesilesi olan!
Yazması senden, söylemesi benden.”

Dedi: “Kâğıt, divit ve kalem nerede?”

Ona verdim ve bu gazelimi yazdı.

Gazel

Ey yüzünden güneşin utandığı!

Dudağından ab-ı hayat çıkıyor.

Âşıklara senin yanağının hayali,

Karanlık gecede gözün ve gönlün nurudur.

Senin pek latif olan yüzünün renginden,

Gülün yaprağı kızarır ve lale utanır oldu.

320 Senin boyunun arzusuyla servi ağacı,
Yerinde kuruyup ayağı çamurda kaldı.

Ey dudağına ab-ı hayatın esir olduğu!

Ve ey yüzüne sevgilinin köle olduğu!

Senin saçının kıvrımı uğruna,

Âşıkların canının ipini bırakma.

Canımı vermeye ramak kalmıştı.

Ki sen ansızın yetişiverdin.

Yazık olurdu senin gönlün bizden yana olmaya,

Bir an bile gecikseydi.

325 Irâkî ve kavuşma ne garip bir tesadüf!
Çünkü âşık menzilini kaybeder.

Mesnevi

O sevgili bu gazeli beğenince,
Göz kırparak bana baktı.

Papağan gibi tatlı bir şekilde gülümsedi.
Dedi ki: “Zevkin artsın ve baki olsun.

Anlam arayan konuşmanın hedefinde,
Senin düşünce okun saç yarar.

Her ne kadar çok övsem de seni,
Gerçekte, şimdi tanıyorum seni.

330 Allah’ın verdiği nimet³⁶¹ aşktır.
Böyle bir şiir aşkın hikmetidir.

Bu vasıftan dolayı senin hoş tabiatın inci deldi.
İyi söyledin ve iyi de söyleyeceksin.”

Ona dedim ki: “Kimse bunun gibi söylemedi.”
Dedi ki: “Bu türden pek çok söylediler.”

Şiiri yiğitlerin olduğu âlemde,
Çocuk oynacağı bilirler.

Şairlik senin ışığını keser.
Özellikle bu tarzda iddialıysan.

³⁶¹ Kur’an; Nisâ Sûresi, 4/69.

335 Sen bu “Bütün iddia edenler yalancıdır”

Sahih hadisi nebidin işitmedin mi?

Dedikodusunu yapmayacakları için,

Adını bizzat bilmedikleri şairin şiiri daha güzeldir.

Git, ilim tahsili ile meşgul ol.

Çünkü bundan gayrısı tamamen gereksiz ve fuzulidir.

Aksi takdirde iddia etme, anlama önem ver.

Git, bir köşeye otur ve sesini çıkartma.

Âşıkların makamından bahset.

Yoksa otur kendini de övme.

340 Ehil olan herkes bizzat işitmiştir ki,

Bencillik cahillik alametidir.

Ya şairlikte üstün ol,

Ya da kendi cahilliğini itiraf et.

Ya aşk ocağına gir,

Ya da aşkın evinden dışarı çık git.

Her biri kendi hevesinden dolayı,

O kadar gazel, kıta ve kaside söylediler ki

Eğer sen bu pazarda çok kabiliyetli biriysen,

Bilinmeyen yeni bir üslup getir.

345 Dedim ki: “Ey uykusuzun gözünün nuru!
Her şeyi söylediler, söylenmemiş olan nedir?

Ey senin cemalinle canımın ve tenimin zinde olduğu!
Ben kimim, sözüm nereye kadar varır?

Dedi: “Hey, hey! Ne böyle, ne de öyle.
Sen kendini küçümseme.

Gönlün sözü şairlikten ötedir.
(Gönlün sözü) nesirde manzum, nazımda mensur gibidir.

Bu sözün kaynağı da,
Hüsün ve güzelliğin aşka sebep olduğu bir yerdendir.

350 Hiç kimse dünyada aşktan dolayı perişan olmadı.
Ancak aşk ateşinin yanışından perişan oldu.

Her dili olan söz söyleyemez.
Her basireti olan da inci delemmez.

Herkesin bedeni ve ruhu olsa da,
Söz bedeninde olan mana canı yoktur.

Kişi onu feleğe kadar ulaştırırsa da,
Söz söylemedikçe kimse bilmez onu.

Sefadan dolayı söyledikleri söz,
Halk arasında söyledikleri sözden daha evladır.

355 Sen öyle değilsin çünkü basiret ehli değilsin.
Sen kavuşma şerbetini tatmamışsın.

Sefadan dolayı senin gönlün nurludur.
Sen bizim sevgimizden dolayı Allah’a uzaksın.

Sen surete takılıp kalmışsın.
Heves ve aşk arasında çok fark görüyorsun.

Aşkın hakikatini kavradın.
Ondan dolayı aşk tarikatını tecrübe etmişsin.

Sen bu konuda bir kitapçık yaz.
Âşıklara bir yadigâr bırak.

360 Tahkik yoluna adım at.
Başlamak senden başarı Allah’tan.

2.3.4 Üçüncü Fasil: Âşıkların Sıfatları Hakkında ***Mesnevi***

Âşıklara ve ayrılık derdi ile yüreği yorgunlara,
Irâkî ’den selam olsun.

Dünya konağının o garipleri.
Meva Cenneti’nin o azizleri.

Mukaddes konağın konukları.
Ayatel Kursi’nin cüzvesini okuyanlar.

Yüce tarikatın salikleri.

Aşâğılık yolunun yolcuları.

- 365 Zinde canlar sevgilinin gamı ile ölmüşler.
Sarhoş halde olanların da ruh ve gönülleri uyanık.

Ruhani tahtın padişahları.

Nurani denizin dalgıçları.

Doğanlar kafeste kalmış.

Kâhinler geride kalmış.

Varlık sınırlarından kaybolmuşlar.

Akıllar ve nefislerden geçmişler.

Makamı olan kişinin dosttan yana korkusu yoktur.

Pervanenin mumda yanışı gibi yanmışlardır.

- 370 Pervane gibi onun cemalinin arzusuyla,
Kendini ateşe atmışlar.

Sevgilinin yolunda istekle yol alıp,

Aşkın ebcedini ezber etmişler.

Zamanenin kâtiplerinden bitkin düştüklerinden,

Sefa tahtında halife olmuşlar.

Perde arkasında sevgililerini görüp,

Bedenleri baki kalıp canı feda etmişler.

Şarap içmeden bir kokuyla sarhoş olup,
Sevgiliyi görmeden gönül vermişler.

375 Sevgilinin yolunda bekleyip durmuşlar.
Şevk tadını gönüllere saçmışlar.

Eyüp gibi sabır yükünü çekip,
Yakup gibi ayrılık zehrini tatmışlar.

Gözleri görme yetisini kaybedip,
Kıyametin doğruluğunu bilmişler.

Giysimin içerisinde Allah'tan başka kimse yoktur deyip,
Canı gönülden onun mahallesine yüz çevirmişler.

Ruh Enel Hak diyerek ve tenini parçalayıp,
Cennetten de cehennemden de geçmişler.

380 Birlik sancağını bağlayıp,
Öfke ve hırs ordusunu yenmişler.

Hayalin kökünü söküp atıp,
Özgür olup aynı zamanda kul olmuşlar.

Gazel

Cennet onların makamıdır.
Sefa bahçesinin nuru onlardır.

Canım onları arzular,
Vücudum onların ayağının tozudur.

Akl-ı kül müphemdir ve akıl edilemez.

Her yerde onların macerası vardır.

385 Arzın zerresi olduğu güneş,
Doğuş yeri onların göğünde de var.

Ezelde de kabul edildikleri için,

Sonsuzluk onların bekasıyladır.

Her iki dünyadaki bu makamlar,

Onlara Allah tarafından bahşedilmiştir.

İlim, terk ve hayâ onların nişanıdır.

Tevazu ve takva onların şahididir.

390 Bu makamlar onların zatına ait değildir.
Bu ihsan onların rabbi tarafından verilmiştir.

Hepsi aşkta ondan yokluk talep ederler.

Çünkü beka onların yok oluşlarındadır.

Irâkî dünyada her ne bulduysa,

Onların bağışının bir eseridir.

Bu nefes alışveriş gördüğün gibi,

Onların aşkının nazarıdır.

Mesnevi

Onlar kime nazar ettilerse,
Önce ona âşıklıktan haber verdiler.

395 Aşk kimin gönlüne yerleştiyse,
Onun gönlüne hâkim oldu ve kök saldı.

Aşk kimin gönlünde yeşerdiyse,
Akıl ve ilimden daha yüce bir çadır kurdu.

Aşk ile gören her gönlün,
Menzili aşağılardaydı, yukarılara çıktı.

Aşk yöneldiği her bir gönlün,
İradesini sürekli artırdı.

Sevgiden kaynaklanan her irade,
Ya ihsan ya da basiretten hâsıl oldu.

Başlangıcı geneldir ve sonu özeldir.
Sırf lütuftur ve ihlasın ta kendisidir.

400 Allah'ın kelimasında şunu okursun:
“Sana kendimden muhabbet verdim”³⁶²

Muhabbet cemale âşık olanların,
Gönlünde ve ruhunda kemale erişip,

³⁶² Kur'an; Tâhâ Sûresi, 20/39.

İstiğrak derecesine varınca,
Şevk sahipleri onun adına aşk dediler.

Eğer sen bizzat bu denize dalarsan,
Bu yolun üstadı olursun.

Mademki dinledin ve anladın,
Gidip tat da anlayasın.

Hikâye

405 Çok meşhur birinin oğluydu.
Yetenekli, eğitilmiş ve faziletliydi.

Hikmet ve fıkıh tahsili yapmıştı.
Aslı talep eder ayrıntıdan kaçardı.

Salik bir adam dert ehli bir gençti.
Şibli'nin dergâhına doğru yöneldi.

Onun kapısından selamla içeri girdi.
Onun başından yükünü alsın diye.

Şeyh Şibli tecrit âleminden,
Müridine önce aşkı tavsiye etti.

410 Önce güzelliğe âşık ol.
Ve o aşkı da pek sadık ol.

Sende sıfatlar hâsıl olunca gel ki,
Seni gönül âlemine ulaştırayım.

Mürit şeyhten o sözü işitince,
Bu işareti şeyhten canı pahasına aldı.

Şeyhinin emri onu o kadar etkiledi ki,
Kendisini âşıkların harabatında buldu.

Dinle bak zamanın yegâne müderrisi,
Şeyhin kerametlerinde neler tertipledi.

415 Hankahtan ayrılır ayrılmaz,
Onun aşkının/arzusunun kokusunu içine çekti.

Yol üzerinde ilk gördüğü kişiye,
Âşık oldu, onun aşkını satın aldı.

Onun hüsnünü aşk gözüyle görünce,
Onun aşkını kendi varlığına tercih etti.

Ondan dolayı aklı ve gönlü hoş kokulara bürünüp,
Gönlünde onun aşkı karar kıldı.

Ansızın gönül hevesinden geçip,
Gönül ayağını aşkın tuzağına bağladı.

420 Onun gönlünü ansızın çalan,
Harabata gitti ve o da peşinden.

Âşık ve mest mürit bir yıla yakın,
Elde bade harabatta kaldı.

Sevgilinin aşkının ateşinden dolayı coşup,
Onun aşk badesini içiyordu.

Kendi benliğini unutunca,
Harmanının hepsi yele gitti.

Onun aşkısın sen, o da ondan çaldı.
O ne vardı, ne de yoktu.

425 Şeyh Şiblî müridinin durumunun,
Tam kemale erdiğini görünce,

Harabatiden onu istedi.
O aşkın kıymetini/ücretini artırdı.

Onun mecazından bir hakikat göstererek,
Onun gönül kapısındaki cehalet kilidini açtı.

Bu arada onu halvete oturtup,
O levhada aşkın sırrını okudu.

Âşık adam halvet piri gibi oldu.
Muhabbet şarabından hazretin mesti oldu.

430 Aşk yolunda sadık olduğu için,
Binlerce aşığın önderi oldu.

2.3.5 Dördüncü Fasil: Aşkın Beyanı Hakkında

Şüphesiz âşıklar başları kesilip,
Sevgilinin kapısı önüne atılmış olanlardır.

Âşıklar gönlü diri olan maktullerdir.
Sevgilinin aşk ateşinden dolayı yanıp tutuşanlardır.

Maşuğun vasfını aşığa sor.
Azra'nın güzelliğini Vamık'ın gözüne sor.

Şirin'in vasfını Hüsrev'in yanında anlat.
Leyla'nın sevgisini Mecnun'un tabiatında ara.

435 Pervanenin yanışını Pervin'in parlaklığı bil.
Vis'in aşkının aslını Ramin bil.

Âşıkların ne dumanı ne de sesi vardır.
Aşkın inleyişi Davudi ses gibidir.

Eğer bütün âlem heves ile dolu olsa bile,
Filin, Hindistan'a olan özlemi ona yeter.

Ferhat'ın canı her ne kadar tatlı olsa da,
Nihayetinde Şirin içindir.

Her kimin bir gönlü varsa, elbette,
Onun için âşıklık kaçınılmazdır.

440 Âşık değilsen,
Boşa harcadığın ömür zaman sana haram olsun.

Gazel

Aşka meyli olmayan her gönle,
Şeytanın yuvası de, çünkü o gönül değildir.

Karga gibi, öküz gibi, aşktan bihaber öl.
Çünkü gül bülbülden gafil değildir.

Aşksız gönül nursuz göz gibidir.
Kendini gör, delillere perdedar/engel yoktur.

Âşıkların dostunun mahallesinin yolunda,
Aşkın eşiğinden başka gidilecek yerleri yoktur.

445 Bu sevdada her kim mecnun olduysa,
Ey Irâkî! Sen ona aklı başında değildir deme.

Mesnevi

Bu açgözlülük sofrasında ham olan herkesin,
Özü yoktur, isimden ibarettir.

Her kim aşktan bihaber olursa,
Bu yolda eşeğe benzer.

Yol kat etmekten habersiz.
Sırtında şeker gönlünde saman ve arpa.

Gece gündüz, aylar ve yıllarca,
Nefs-i emmâre çölünde avaredir.

450 Her kim özde âşık olmazsa,
Surette insan özde eşektir.

Hikâye

O divane bir aşığın,
Şiraz diyarında vaaz verdiğini duydun mu?

Onun sözü hakikatlerin kaynağıydı.
Gönlü incilikler kâşifiydi.

Bir gün minberde,
Yine gönül çalan ve cana can katan söze başladı.

Âşık birisiydi, ilk sözünden itibaren,
Aşk sikkesini doğru söze vurdu.

455 Şarap ve kadeh olmaksızın,
Hepsi aşk sarhoşuydular.

Tecrit arsasının maşukları.
Tevhit âleminin âşıkları.

Onların arasından bir arif ayağa kalkıp,
Şöyle dedi: “Âşıkların makamı neresidir?”

Mana incisini delen âşık bir pir,
Aşkın yakışından dolayı ona şöyle dedi:

Çok bağışlayıcı olan yaratıcıdan,
“Onların halleri ve makamları ne güzel”³⁶³ duymadın mı?

460 Bunu söyledi ve şevkten söz etmeye başladı.
Aşırı zevkten dolayı

Ansızın cahil bir köylü,
Gönül ve can gözünün nurundan yoksun.

Tam manasıyla yontulmamış bir heykel.
Gulyabani gibi orta yerden kalktı.

Dudağı kurumuş ve gözü yaşarmış,
Elden ayaktan kesilmiş, avare.

Şöyle dedi: “Ey söz ehlinin önderi!
Benim şu yaptığımdan üzüntü duy çünkü bu gece ben

465 Eşeğim vardı hem de nasıl bir eşek.
Bütün hünerlerle süslenmiş bir eşek.

Kendi malımız, genç, besili ve atiktir.
Besiden dolayı kemikleri sapasağlamdır.

Ben ve o, şefkatli kardeşler gibiyiz.
Gece gündüz arkadaşız, dostuz.

Bir ara o rahvan yürüyüşlüyü,
Çıkardım pazarın ortasında gezintiye.

³⁶³ Kur'an; Ra'd Sûresi, 13/29.

Ansızın çaldılar onu benden.

Cemaate sor bakalım: Yoksa onu görmüşler mi?”

470 Sıcak ve sırlara gark olmuş bir mecliste,
Bu söz nasıl söylenir?

Orda bulunanlar onu incitmek istediler.

Ansızın mescide eşek getirdikleri için.

Pir ona cevap verdi: Ey eşiğini arayan!

Bir vakit otur ve hiç konuşma.

Konuşmayı kes ve bir an dinle.

Otur ve bir müddet sessiz ol.

Sonra meclistikilerin tarafına doğru seslendi:

“Bu tayfada yaşlı ve gençten,

475 Aşk ile hemhal olmayan,
Bu toplulukta ayağa kalkar.”

Eşek gibi çirkin suratlı bir aptal,

Eşekliğinden dolayı ayağa fırladı.

Pir ona şöyle dedi: “Sen dostlukta,

Aşka gönül bağlamadın mı?” Dedi: “Evet”

Bağırarak şöyle dedi: “Ey eşek sahibi!

İşte! Eşiğini buldum yuları getir.”

Yazık sana! Ey aşk âleminde bihaber olan!

Aşk gamının tadını tatmamışsın.

- 480 Eşek sıfatlı olan saman ve arpa yükü çekmiş,
Cahil gelmiş ve cahil gitmiştir.

Manevi aşkın güzelliklerinden,

Dünyada tıpkı bir hayvan gibi habersizdir.

Aşağılıkta ve cahillikte eşi olmayan,

Bir güzele nazar etmez.

Aklı deli eden her sıcaklık,

Aşk güneşinin ışığını yağmaladı.

Güzellikte artan her letafet,

Âşıkların bakışının eseridir.

- 485 Eğer sen temizsen, temiz olana nazar et.

Dünyevi huylardan arın.

Sefa ehlinin heyecanı oyundan oynaştan değildir.

Âşıklık, hayalcilik değildir.

Git sen o güzelin aşk kapısını çal.

Çünkü sen onun aşkından dolayı daha da güzelleştin.

Aşkı olgunlaşmayan ve ham kalanın,
Can kuşu tuzağın esiri olarak kalır.

Aşk hayatın sırdaşı olan bir zevktir.
Belki hayatın alnında olan bir gözdür.

490 Aşk, can ve gönülden de fazla bir candır.
Üstelik ruhun mülkünde bir sultandır.

Bazen aşk can kesilir.
Bazen canın canında gizlenir.

Bazen can dirildiğinde, hayatı aşktır.
Bazen toprak gibi olduğunda, bitkisi aşktır.

Akıl meyvesinde su aşktır.
Dahası ab-ı hayat bizzat aşktır.

Aşkın tadını âşıklar bilir.
Ama canını feda eden âşıklar bilir.

2.3.6 Beşinci Fasl: Aşkta İnsanın Kemal Olması Hakkında

Mesnevi

495 Ey sazende! Hüzünlü bir nağme çalmaya başla.
Bir an ruhumu canlandır.

Uşşak makamının dokuz perdesinden,
Bir nağme söyle âşıkların makamından.

Dostun ayrılığından dolayı öldüm.

Bir anlık bile olsa gönlümü bir mırıldanmayla canlandır.

Aşkın semasına başlayayım.

Âşıkların meclisini süsleyeyim.

Etrafımdan bir an kopayım.

Bir süre kendi varlığıma bakmayayım.

500 Bu varlığın izini kaybedersem,
Sarhoşluk âlemine (âlem-i mesti) yol bulurum.

Sarhoşlar gibi Sema'ya başlarım.

Dostun cezbe narasını alayım.

Muradına kavuşmak isteyenler gibi bir an,

Habibin iştihakından dolayı meydanda,

Bismil kuşu gibi, kanat çırpırım.

Zamanın kalinden hale geçerim.

Sevenin aşkı ve sevilenin güzelliğinin şerhini,

Anlatayım tek tek sırasıyla.

Makbul Aşık Hakkında

505 İlk gün insan cevheri,
Aşka yatkındı, ardından,

Aşkı bağışlayan bir vasıta sundu.
Onunla iyiyi kötüyü ayırsın diye.

Ezelde iç içe olduğunu gördü.
Güzel ile çirkinin, kötü ile iyinin.

Sefer ve keder anlarında,
Her ikisinin suretine baktı.

Onun gönlünde sefa galip gelince,
O, cemalden başkasını talep etmedi.

510 Güzel yüzü, çirkin yüzden ayır.
Güzel gören kişi kötü olmayacaktır.

Her nerede sevgilinin güzelliğini görse,
Ona hep can gözüyle bakar.

Her an ona hoş bir kisveyle görünür.
Her dem ona sevgisi artar.

Kim can gözüyle âşık olduysa,
Külhancı gibi sultanın huzuruna çıkmıştır.

Hikâye

Külhanda sürekli bulunan bir adam vardı.
Onun külhanı mesken yeri idi.

515 Nefis hamamının etrafında dolaşıyordu.
Beden külhanını hep alevlendirirdi.

O makamda olmaktan dolayı ona bıkkınlık geldi.
Gezintiye çıkmak için sahraya doğru yola çıktı.

Bir an beden külhanından dışarı çıktı.
Ruh sahrasının etrafını dolaştı.

Güller, yeşillik ve akarsu,
Gülün güzelliğinin dibinde bir ölü bülbül gördü.

O çayırın etrafını geziniyordu.
Temiz olanı pis olandan ayırt etti.

520 Kendi kendine dedi ki bu gül bahçesi,
Külhandan çok daha güzeldir.

Ansızın melek yüzlü bir dilber,
O çayırılıkta ortaya çıktı.

Güzellik bineğine binmiş.
Yusuf gibi yüzlercesi onun yedeğinden tutmuş.

Güzel yüzü ve parlak yanağıyla,
Yüzlerce güneş ve huri ona gıptayla bakıyor.

Tatlı sözlü güzel yüzlerce gönlü,
Gönül çelen kâkülüyle yoldan çıkardı.

- 525 Yıldız gibi onun hilali utanmış.
Yeniden yükselmiş bir güneş.
- Dert ile yorulmuş yüz binlerce gönlü,
Çalıp, saçların tuzağına tutsak etmiş.
- Onun mahmur gözü cezbeden bir kaş gibi,
İyiyle iyi, hoş ile de hoştu.
- Açmış olan gül üzerindeki çiy damlacığını,
O dudak ve diş ile karşılaştı.
- Teni ve canı öyle arınmış ve temiz ki,
Sanırsın topraktan nasiplenmemiş hiç.
- 530 Av yerine doğru salına salına yola koyulmuş.
Oku yayında, yayı da elinde.
- Eğer âşıkları kendi gamzesiyle,
Ok gibi vuracak dersin doğrudur.
- Kimsesiz ve perişan külhancı,
Külhanın eşiğinden dışarı çıkmıştı.
- Öylesine parlak bir yanak gördü ki;
Öylesine temiz bir huri gördü ki;
- Ayağının bağı çözüldü, gönlünü yitirdi.
Hayret şarabıyla sarhoş oldu.

535 Gönül sevdasından dolayı gözlerinden kan akıtıp,
Göz eleğinde pek çok kan eliyordu.

O anda üzerindeki elbiseyi parçaladı.
O oğlanın peşi sıra dolanıp durdu.

Şehzade onun tarafına bakınca,
Gönül kanından onun aşkının kokusunu aldı.

Onun haline şaşırarak bakmaktan,
Rüzgâr ayaklı atın dizgini bıraktı.

Aceleyle avlağa doğru gitti.
Külhancı sarhoş ve perişan bir halde yere yığılmıştı.

540 Onun ayrılık oku ciğer yaralamış.
Buluşmaktan ümidini kesmiş.

Gönlünü kaybetmiş, divane olmuş.
Ten ve candan ümidi kesmiş.

Yorgun gönlü, yaralı yüreği ile,
Kendi gözünün yaşından kana bulanmış.

Bir başka gün, şah geri döndüğünde,
Külhancıyı kanlar içinde buldu.

Hayran hayran ona şöyle bir baktı.
Külhancı dostu gördü ve bir ah çekti.

545 O güzel haram yolunu tuttu.
Külhancıyı kendi haline bıraktı.

Azra'nın peşindeki Vamık oldu.
Bazen şehirde, bazen çölde

Bazen o perinin sevdasını pişirir,
Bazen de kendi kendine şöyle söylenirdi:

“Nasıl bir hayaldir? Bir padişahın,
Bir dilenciye iltifatı nerede görülmüştür?

Eğer biri benim halimi sorarsa,
Kimden dolayı ağlayıp inlediğimi nasıl söyleyeyim?

550 Birisine söyleme gücüm yoktur.
Gönlümün kimi arzu ettiğini

Menzilim uzak, yüküm çok ağır.
Ne yapayım? Çarem nedir?”

Ciğeri yanık, gönlü kebab olmuş.
Aylarca ve yıllarca bitkin, gece gündüz ağlamakta

Batını sarhoş, zahiri ayık.
Sevgilinin peşinde ağıyardan habersiz

O makbul kişinin sır perdesi,
Yırtılmamış hiçbir kulun huzurunda.

555 Kan akıtan bütün bu gözyaşlarına rağmen,
Sevgilinin sırrı ağıyardan gizli kalmıştır.

Eğer sen her gün şehre gelseydin,
Sevgilinin mahallesinden başka yerde yürümezdin.

Dostun sokağının köpeği ile arkadaş oldun.
Böyle bir fırsatla ne kadar mutlu olurdun?

Sevgilinin kokusuyla, can gözüne sürmüş
Sevgilinin mahallesinin köpeğinin ayağının tozunu

Bir müddet gamdan iki parça olan gönül ile
O sevgilinin sokağında ikamet etti,

560 Bir köle ona gece baskını yaparak,
Onu kaldığı yerden zorla çıkardı.

İstemeye istemeye kaçtı.
O dilber köpeklerinin olduğu yere kadar

İki hafta geçince,
Aydın on dördü gibi olan o sevgilinin (bu olayından)

Av süresini uzattı.
İlk av yerine gitti.

Yoksul biçare âşık,
Dağda bayırda avare haldeydi.

565 Gözünde kan, başında sevda,
Can aşkın karmaşasıyla hay huy içerisinde.

Ayrılık derdi onun bedenini kıla döndürdü.
Vahşi hayvanlar arasında yaşamaya başlamış

Aşk çölünde derbeder.
Mecnun gibi perişan ve çıplak.

Külhandan ve hamamdan kurtulmuş,
Vahşi hayvanlar ile yakınlık kurmuştu.

Ansızın o yaralı gönül haber aldı,
Padişahın ava çıkacağını.

570 Öldürülmüş bir ceylan görünce feryat etti.
Onun dersini yüzdü, üzerine giydi.

Postu ceylan gibi başına geçirdi.
Sevgili onu okuyla vursun diye.

Şah yoldan gelince,
Av yerine doğru baktı.

Ahu gibi bir suret gördü.
Huylarından uzak ve hareketsizdi.

Bu hayvan tek başına duruyor dedi.
Bir ok çıkardı ve onu vurdu.

575 Külhancı oku göğsünden yedi.
G nl  uğruna can verdi.

Kendiliğinden o postu üzerinden çıkardı.
“Doğru nişan al öyle vur” dedi.

Sevgilinin kirişinden fırlayan okun,
Hedefi âşıkların canına layıktır.

Yaralı gönülden kan pınarı aktı.
Neşeden kendinden geçmiş raks ediyordu.

Zerre güneş i görünce,
Onun arzusuyla durmaz hep raks eder.

580 Damarında hiç kan kalmayınca,
Kendinden geçti, yere yığıldı.

Dostun yolu üzerinde kanlar içinde kaldı.
Can verirken bu gazeli söylüyordu.

Gazel

Seni arzularken can ve beden yüktür.
 şık canını feda etti, kurtuldu.

Sen kendi avını neden okla vurdun.
Zaten o bizzat senin tuzağında tutsaktır.

Gönlümü helak etmede niçin çabalıyorsun?
Çünkü bu zavallının başı zaten darağacındadır.

585 Senin gamınla gönül çok fazla kana bulandı.
Ama bu yük tek bir yükten ibarettir.

Ey gecem seninle gündüz olan! Senin yüzünü görmezsem,
Aydınlık gün bana karanlık gecedir.

Senin gibi bir avcının önünde âşıklar,
Çaresiz canlarını feda ederler.

Ben senin okundan aman dilemiyorum.
Ama yine de seni görme arzusundayım.

Mesnevi

O güzel oku attıktan sonra,
Yaralanmış külhancıyı tanıdı.

590 Atından indi, yanına gitti.
Yarasına merhem oldu.

Bir an şefkatle yaklaştı.
Başını boğruüne yasladı.

Sevgililer okla vurduktan sonra,
Âşıkları şefkatle okşarlar.

Ok onu canından vurmadığı için,
Kaval kemiğinden nazlanıp onu çıkarmadı.

O dert küpünün vuslata takati yoktu.
Can verip canana veda etti.

595 Eğer sen kalleş âşıklardansan,
Niye o külhancıdan aşağı kalasın?

Âşıklık bela çekmek ile olur.
Mecnunun işi perişanlıkla olur.

Perişanlık sefa haline dönüşünce,
İster sefa oku olsun ister vefa.

Hedefin isabet olma korkusu yoksa
Tehlike okunu yemez.

Sevgilinin okuna hedef olmak yakışır sana,
Can ve gönülden çıkıp kendini gösterirsen.

600 Dost dönmedikçe yüzünü sana,
Ok işlemez senin vücuduna.

Gazel

Ey dost okluğundan bir ok çek
Sonra yay gibi olan kaşına yerleştir.

Sen hedef istiyorsan işte gönlüm,
Vurmak sana, ah çekmek bana hoş.

Senin okundan bana bir acı ulaşabilir mi?

Çünkü göz hayrette, gönül aldanmış.

Seni görmekle ab-ı hayat bulurum,

Yoksa sen beni ateşte yakarsın.

605 İster şarap olsun ister zehir,

Dostun elinden olan şerbeti rahatça iç.

Eğer senin içeceğin şerbeti başkası verirse,

Zehirli bil, toprağa dök ve tatma.

Irâkî 'ye deme bana gel/ bu tarafa gel

Kendine söyle ey berduş!

Mesnevi

Dostsuz hoş eğlencesi olmayan kişi,

Şu duayı yapar: “Ey dost!

Can eğer çok pahalı bir cevher ise,

Bizim bedenlerimiz mezbele gibidir.

610 Bu mezbele yerinde/mezbelelikte niye kalalım?

Yüzünü göster ki dışarı çıkalım.

Senin kokunla mutlu olsak da,

Seni görmeyi de arzuluyoruz.”

Ey âşık! Âşıklardan dinle sen,

Şeydadan da canın hikâyesini dinle.

Bu efsanenin sırrını benden dinle.

Külhancı senin canın, bedenin külhan.

İlimler madeni senin canın ise de,

Bedeninde zulümden kaynaklanan bir külhan vardır.

615 Senin canına bir usul veren,
 Senin cismine de zırcahil lakabını verdi.

Sen kendi benliğinden çıkmadıkça/sıyrılmadıkça,

Can gözünü dosta açamazsın.

Mademki sıyırdın, canını feda et ki,

Ancak cananın cemalini görebilesin.

2.3.7 Altıncı Fasıl: Sevgilinin Şevkinin Beyanı Hakkında

Mesnevi

Ey saki! Sabah şarabını sun.

Âşıkların ruh gıdasını ver.

Aşk şarabını biz sarhoşlara ver.

Bizim bizliğimizi bizden al.

620 Gönlüme sarhoşluk hoşluğunu yerleştir.

Benim yokluğum varlık olsun.

Rıdvan cennetinin özü olan o sürahiden,
Yudumu can olan bir kadeh ver.

Ey gönül arayan lal dudağının yâdıyla,
Şarap içmeden onun kokusundan sarhoş olduğum!

Sarhoşların halini hatırını bir sor.
Şarap düşkünlerine bir huzur bağışla.

Şevk ateşinde yandım, yandım.
Zevk badesi ile bir an beni kendimden geçir.

625 Şarap düşkünlerinin,
Aşk şarabını tatmadan sarhoş olması bana garip gelir.

Çölde, yazın
Bir susuz üzerine yağmur yağdığında,

Bir an o yağmurdan ferahlasa da,
Onun suya olan arzusunu da artırır.

Mademki şevkimi arttırdın şarap doldur.
Yüzünü gizleme, mademki gösterdin.

Aşk mahmuruna tekrar şarap ver.
Mademki şarap veriyorsun, sürekli ver.

630 Sarhoşluğum yeniden başlayıncaya kadar,
Bu gazeli kendime dost kılayım.

Gazel

Gönlü ve canı istekli olan benim,
Sana yakın, ayrılığa esir olmuş bedenim var.

Güzel yüzünü benden neden gizliyorsun?
Âşıklara bir yasak var mıdır?

Sen tabipsin, biz böyle hasta.
Sen üzgün/melül, biz böyle istekli.

Senin gamzenin büyücüleri gönlüme,
Ufukların oklarıyla ok atıyorlar.

635 Senin şevkin ile sarhoşuz ve kavuşma şarabı da,
Böylesine tatlı olmamıştır.

Senin okyanus gibi gamından dolayı,
İstiğrak denizine dalanlar can vermezler/boğulmazlar.

Gönlümüz, senin aşk çölünde,
Nurların doğduğu yere hayran olmuştur.

Mesnevi

Sana kavuşma arzusundan başka hiçbir şey,
Âşıkların sabır evini yağmalamasın.

Senin arzun her dem yaralı gönülden,
Âdeti gereği kendine bir vazife çıkarıyor.

640 Ayrılık benim ne benim işime gelir,
Ne de senin sözünü dinlemeye mecalim var.

O gönül alan dudaktan çıkacak sözlere,
Can feda olsun çünkü can ilaçtır.

Aşk dermansız bir dert ise de,
Bizim derdimizin dermanı sevgilidir.

Başım pahasına da olsa razıyım.
Bunun başıma gelmesine de talibim.

Senin sevdana tutkun olduğum sürece,
Kendimden haberdar olursam günahkârım.

645 Kulağıma senin hikâyen erişince,
Artık başkalarının sözünü dinlemedi.

Güzelliğin dünyaya nam saldı.
Onu duyan her gönül canından oldu.

Senin güzellik ordun can mülkünü fethetti.
Senin güzelliğinin şöhreti bütün dünyayı kapladı.

Seni açıkça ve gizliden gizliye arzu etmek,
Dünyanın etrafında beni koşturuyor.

Hikâye

Tebriz Subaşı sının bir oğlu vardı.
Güzelliği gönül alıcı ve çekiciydi.

650 Onun zatının yaratışının düzgün oluşundan dolayı,
Güzellik ve yaratıcılık sureti sorgulanamaz.

Âlim şeyh İmam Gazali,
O ilimler dünyasının valisi

O seçilmiş hasletlerden haberdar oldu.
Çıkarsama yoluyla onun sıfatını anladı.

Onun güzelliğinin haberi şeyhe ulaşınca,
Gönlündeki sabır ve huzur gitti.

Niyet atını Rey'den eyerledi.
O sevgiliyle görüşmek istedi.

655 Onun iştihak şarabından sarhoş oldu.
Yola koyuldu, yüreği avucunda³⁶⁴

Derviş şehre yaklaşınca,
Onun durumunu emire arz ettiler.

Subaşı dedi: "O dalkavuk kimdir?
Ümit ile gelip, üzgün gidecek."

Şeyh suretperest ve hilekârdı.
Onun hilesinin şöhreti her tarafa yayılmıştır.

³⁶⁴ Deyim sözlüklerinde yer almayan deyimler kullanmıştır.

Onun şehre girmesine müsaade etmeyin.

Zehrini de alsın geri çeksın gitsin.

- 660 Şehirden gelen bir haberci onun yolunu kesip,
Bu durumdan şeyhi haberdar etti.

Dertli şeyh bunu duyunca,

Şehrin iki fersah uzağında konakladı.

Ufukta güneş batınca,

Uzak âlemin kubbesinden bir ışık yükseldi.

Derviş çadıra girip yatağını kurunca,

Çadırın eteği inciyle doldu.

Subaşının da uykusu geldi.

Dinle bak o uykusunda ne gördü?

- 665 Rüyasında Hak Peygamberini gördü.

Bir tutam üzüm vererek ona dedi ki:

“Bu üzümü al ve

Şeyh Gazzâlî’nin yanına hızlıca git.”

Sabah subaşı uykudan uyanınca,

O bir tutam üzümü aldı ve aceleyle yola çıktı.

Şeyh subaşı uzaktan görünce,

O nurla yoğrulan da onun peşine düştü.

O, yanında getirmeden önce
Üzüm dolu tabağı önüne koydu.

670 Bu gece Peygamberin sana ikram ettiğinin,
İşte alameti; bu tabaktan aldı.

Allah'ın nuruyla yolunda giden halkı,
Bir salkım üzümle işte böyle yoldan çıkarırlar.

Güzelliği bir suret olarak görme, bilme
Bir salkım üzüm uğruma yoldan geri kalma.

Basiret kemale erdiği için,
Cemali görme tadında oldu.

Eğer tabiat onu tatmak ve,
Kesmek isterse, görecektir ki

675 Gümüş tenli elma toplamak için değildir.
Git, senin nasibin bakmaktan başka bir şey değildir.

Derviş dostun şehrine girince,
Onun güzelliğinin vasıflarını yazdı.

Merkez camisine geldi.
Ondan evliyaların kerametleri belirdi.

Dert sahibi derviş daha sonra,
Cemaatle Cuma namazını kılınca,

Namaz kılınan yerden minbere çıktı.

Âşıkların meclisi aydınlandı.

680 Sır diliyle hakikatten söz etti.

O anlatılanları cemaat anlayamadı.

Dedi ki: “Her ne kadar zihinler aciz kalsa da,

Bu tahta parçası bilir.”

Minber yerinden oynayıp,

Yerden havaya yükseldi.

Şeyh minbere seslendi: “Edebini muhafaza et,

Hareket etmeyi âşıklara bırak.

Minber olduğu yerde kalakaldı.

Elliyeye yakın cemaat can verdi.

685 Şeyh dedi ki bizim meclisimizin nuru olan,

Niçin meclise gelmedi? Nerededir?

Onun yüzünü görmezsem meclisim karanlıktır.

Aşkın sözü de naziktir.

Karanlıkta nazikliği anlamayan,

Her kişinin bir kusuru vardır.

Can meydanının ışığı belli değildir

Yoksa o gönül avcısı burada değil midir?

Âşıkların meclisine gelmediği için,
Âşıklar ayrılıktan dolayı can verdiler.

690 Ondan bir nişan taşıyan kişi,
Onun şevkinden dolayı cansız varlıkların da canlandığını bilir.

Bu konuda bahsedilince,
Onun müritleri de, kapı duvar da kulak kesilir.

Âşık onun ayrılığından dolayı ölür.
Minberin tahtası da havaya kalkar.

Sen bu sözü tam anlamıyla bilmezsen,
Git onun minberini mescidin avlusunda gör.

2.3.8 Yedinci Fasıl: Aşkın Üstünlükleri Hakkında

Mesnevi

Biz senin eşiğinde oturanlarız.
Senin bahçenin bülbülleriyiz.

695 Senin kapından gitsek de gitmesek de,
Seninle konuşur ve yine seni dinleriz.

Senin tuzağında tutsak olduğumuz için,
Kendi sevdamızın hevesinde nasıl oluruz?

Senin dostluğundan dem vurduğumuz için,
Yabancılar nasıl meyil ederiz?

Senin kapının eşiğinde emrine amadeyiz.

Bekliyoruz senin ardınca gitmek için

Zannetme ki senin kapından gideriz.

Başın üzerine yemin olsun ki senin ardından gideriz.

700 Senin aşkından bir yudum içene kadar,
Gönül verip, can feda ettik.

Senin sokağına geri dönene kadar,

Senden başka her ne varsa hepsinden vazgeçtik.

Can u gönülden senin derdinle hemhal oluncaya kadar,

Kendi varlık yükümüzü bağladık.

Senin şevkinden dolayı sarhoş ve hayran olduğumuz için,

Kendi varlığımızın yolumuzu bilmeyiz.

Senin sevdanın tutkunu olduğumuz için,

Sana karşı olan iltifatımızı nasıl saklarız/esirgeriz.

705 Senin güzelliğinin harareti bir ateş yaktı.

Gönlümüzü o ateşle yakacak.

Gazel

Senin aşkından bir ateş yakarsak,

Kendi harmanımızı da onunla yakarız.

Gönülden yaktığımızın ateşin dumanı,

Senin gamınla arşa ulaştı.

Cemalinin güneşini bize göster.
Çünkü senin yüzün olmadan biz bedbahtız.

Senin ay gibi yüzünü görünce,
İki gözümüzü İki âleme de yumarız.

710 Can ve gönül sermayesi tüketiriz.
Aşkından daha iyi biriktirilecek sermaye var mı?

Çocuklar gibi senin aşk mektebinde,
Aşkın ebcedini öğreniriz.

Bizim başımız aşk yolunda gitse de,
Ey Irâkî! Çek git çünkü biz muzafferiz.

Mesnevi

Senin gamın bana tanıdık/aşına olunca,
Gönlüm canından ayrıldı.

Senin derdin beni kabullenince,
Kendi varlığım beni üzdü.

715 Seninle semâa ederken bana bir haller olunca,
Kendi varlığımdan bezdim.

Aşkının ayetini okuyunca,
Can ve gönül sermayesini dağıttım.

Nerede senin güzellik güneşin parladıysa,
Âşıkları aradı fakat bulamadı.

Ey cana can katan güneş!
Gecemiz senin cemalinle gündüze dönerse,

Senin yüzünün o gecede parlaklığı kâfidir.
Söyle de artık güneş ve ay parlamasın.

720 Senin rekabet halinde olan âşıklarından,
Dünyada sana benden daha iyi müşteri olan var mı?

Ben kimim ki senin âşkından söz edeyim?
Senin âşkında iddiada bulunmak yersizdir.

Hikâye

Senin cemaline âşık olanlardan biri,
Kübreviye tarikatının nde gelenlerinden Necm idi.

Hz. Muhammed'in dininin yardımcısı,
Zamanının yegânesiydi, Allah dostuydu.

Yıldızlar dairesinde seğkindi.
Manalar ve sırların gneşiydi.

725 O yola çıkan salıklar topluluğu,
Onun irşadını talep ettiler.

zgrlk makamından aldı.
Onun gönlü Mecdi Bağdadi'nin güzelliğini

Öylesine makbul bir güzel onu çaldı.
Ansızın gönül hoşluğu makamından çaldı.

Alımlı güzelliği aşk ordusunu getirip,
Onun sabır ve huzurunu yağmaladı.

Şöyle dedi: “Acaba onu bana mı getirdiniz?
O candır onu bedenime getirdiniz.”

730 Derhal şeyhinin huzuruna çıkardılar.
Şeyhin gönlü bağından kurtuldu.

Ona ne seviyorsun diye sordu.
Dostun talep ettiği şey ne olur ki?

Onun sorusundaki maksattan,
Satranç oynamak istediğini derhal anladı.

Şeyh satranç istedi, fırsatı ganimet bilip,
Güzel bir rakiple oynadı.

Onun ordusunu mağlup edince,
Büsbütün onun meylini cezbetti.

735 Satranç sevgisini onun gönlünden çalınca,
Ona birkaç güzel oyun gösterdi.

Şansı onun yüzüne gülünce,
Onun himmetinin piyonu vezir oldu.

Onun nefsinin şahı mat olmaktan kaçınca,
Tahtanın ay yüzlüsü ondan daha iyi bir hamle yaptı.

Bu hikâyeden ellerini çekti,
Onun fili Hindistan'ı hatırladı.

O zevki sefadan dolayı onu kendinden geçirince,
Herkes onun aşk kapısını unuttu.

740 Aşkın, kıvılcımı her belanın perdesini,
Gönülden yakan bir ateşi vardır.

Aşk onu döne döne yakınca,
Âşıktan hiçbir şey kalmasa da aşk kalır.

Aşk baştanbaşa eyvanın tahtıdır.
Aşk sultanın yükünü çeken binek hayvanıdır.

Aşk ruhani şevkten dolayı,
Rahmani celal ve cemale ulaştırır.

Aşk, tek olan yaratıcının sıfatlarındandır.
Âşık, aşk ve hûsn (güzellik) tek olan yaratıcının dostudurlar.

745 Yaratıcı ve rızık veren Allah,
Cemaline, kendi isteği ile âşık oldu.

Cemal süsleyen o güzellik,
“Ben gizli bir hazine idim” sözünü söyledi ve o zaman,

Varlık hazinesinin kapısını gösterip,
Sıfatların anahtarı ile açmak istedi.

Özel sıfatlarıyla görününce,
Kulların huzurunda zatıyla bulundu.

Sefa cemaliyle tecelli etti.
Aşığı mana ehline yar etti.

750 Yaratılıştan itibaren âşıkta,
İlmi onun ilminden, kudreti onun kudretinden olan bir özellik buldu.

Aşığın duyması ve görmesi de Allah'ın duyma ve görme sıfatlarından,
Onun kelamı da Allah'ın kelam sıfatından haberdardı.

Sevgi Allah'ın sevgisinden doğdu
Ve onun hayatından da hayat hâsıl oldu.

Cemali onun cemalinden göründü.
Onun beka sıfatından aşkın bekası arttı.

Muhabbetten ötürü onun muhabbetini tanıdı.
Aşkın tecelli etmesiyle ona âşık oldu.

755 Bu sıfatlardan dolayı dostun kokusunu alınca,
Hem kendini hem Allah'ı gördü.

Allah’ın adının mazharına sığınıp,
“Cübbemin altında Allah’tan başka bir şey yoktur” dedi.

Cübbeyi sırtından çıkarınca kurtuldu.
Cübbeyi çıkart çünkü idam ile alakalıdır.

“Mabihiliştirak”ı göster (Ortaklık kaynağını göster)
“Mabihil imtiyaz” ı oku (Ayrıcalık sebebini oku)

Sen sübhan olan Allah’tan dolayı en yüce makama ulaşınca,
Üzerindeki varlık tozunu silkele.

2.3.9 Sekizinci Fasil: Maşuk ile Sohbet Hakkında

Mesnevi

760 Ey arzusu canıma yoldaş olan!
Derdimin mayası, dermanımın aslı olan.

Can kuşumun gönül gözü açılınca,
Senin arzunla uçar.

Gece gündüz seni anmak bana yardır.
Seni sorup soruşturmak kazancımdır.

Gönlüm senin aşkından dolayı divane,
Sen mum olduğun sürece, sana pervane.

Kendi işimde çok şaşkınım.
Kendi derdime derman nedir bilmiyorum.

- 765 Vefasız dostların derdine yanarken,
Düşmanlar bana acıdı.
- Biz hepimiz sermayesiz müşteriyiz.
O ve onun malları çok kıymetli.
- Onlar bu pazarda kazançlarından dolayı,
Benim gibi binlercesine ihtiyaç duymazlar.
- Ben dua ederek Allah'tan uykuya dalmak istiyorum.
Rüyamda sadece seni görmek için
- Bir sevgiliye doğru baktığın sürece,
Bizzat kendisi senin rüyana girmez.
- 770 Senin sevdanın yeri başımızın üzerinde olduğu için,
Bir fırsat ver de senin ayağına serelim.
- Âşık olunca sevgiliye,
İltifat etmek yakıştığı için
- İltifat ederek gönlümüzü çaldın.
Gururlanarak şimdi bizi çok ihmal etme.
- Sen kendine âşıksın,
Senin gönlünde olanın bizden vazgeçmesi çok zor.
- Sen iyilerden de öne geçtin.
Biz senin aşkından dolayı bu gazeli söylüyoruz.

Gazel

775 Ey can gözümü açan sen!
Gönlümde senin niyazın, canımda senin arzun.

Benim hüznü geceme gün doğmaz,
Senin cemalini tekrar görmedikçe.

Sen bize muhtaç değilsin ama biz,
Senin kapında başımız eşikte sana muhtacız.

Gönlümde cemaline duyduğum arzunun,
Başlangıcı olsa da sonu yoktur.

Can kuşum ten yuvasından,
Senin sokağından başka nereye uçar?

780 Beni bundan daha fazla kendinden uzak tutma ki,
Sır perdem yıkılmasın.

Ey ruhumu aydınlatan güneş! Artık,
Şu zayıf kuluna bir gölge sal.

Biz senden vazgeçmeyeceğiz.
Aşağılasan da el üstünde tutsan da

Her an senin derdinle,
İrâkî'nin seni hayal ederek anlatacağı uzun bir hikâyesi vardır.

Mesnevi

Ey gamı gönlüme komşu ve
Zamaneden tek kazancım derdin olan sevgili!

785 Gönlüm var olduğu sürece senin müptelan olsun.
Sürekli senin belana tutsak olsun.

Gözün seni görmesi gerekir.
Benim canıma kast etsen bile

Bizim gönümüz candan geçmiştir.
Bizim hayatımız sevgiliyledir.

Aşk, benim derdime dert kattığı gün,
Mecazi ise de gerçek oldu.

Bizim durumumuz aşkta ilerleme halindedir.
Riyamız aşkta ihlas nuru olmuştur.

Baba Kûhî'nin Hikâyesi

790 Bilgin ve akıllı bir gönül ehli vardı.
Fars yöresinde pırasa satardı.

Allah'ın kazası ve takdir-i ilahi ile
Kendi yolundan gidiyordu, birden

Bir sarayın önüne vardı ve etrafına bakındı.
Atabek'in kızının yüzünü gördü.

Güzel bir yüz görüp hayran oldu.

Onun huzuru dağıldı.

Aşkından dolayı bir yıla yakın inledi.

Çünkü sevgilisinin yüzünü görememişti.

795 Sürekli ağlamaktan gözü kan çanağı olmuştu.

Gözleri Ceyhun Nehri'nin pınarları gibi oldu.

Onun vasıfların başka okumadı, anlatmadı.

Daima onun hayretiyle yiyip içmedi, uyumadı.

Hep onun sokağının köpeğiyle dolaşırdı.

Onu kendine dost edinmişti.

Bir hizmetçi ona haber getirince,

Bu geçti gitti, şu hikâyeyi anlattı:

Aklını başına el, söz dinle.

Söz senin gibi birisini bak benim gibi nerelere ulaştırır?

800 Eğer sende âşıklık sevdası varsa,

Belki şahın sarayını bile bir kenara bırakırsın.

Sen nerede, biz nerede, heyhat!

Çölde Fırat'ı arzu etmek de ne?

Ancak eğer sen bu manada sadıksan,

Yol al ve iddiandan vazgeç.

Falanca dağa git, bir makam edin.
Bir köşeye çekil ve kimseye sırrını söyleme.

Rabbine teati alışkanlık edin.
Yaratıcına ibadet et.

805 Bir süre bu halde kal.
Gizli ibadet kendi kendine aşikâr olur.

Halk da sana karşı sevgi duyar.
Mübarek sayıp senin hizmetine gelirler.

Kimseden hiçbir şey kabul etme.
Hatta hiç kimseyle de konuşma.

Halk arasında meşhur olunca,
Senin ünün Atabek'e ulaşır.

Atabek sana mürit olunca,
Kederinden de kurtulursun.

810 Âşık dostun mesajını duyunca,
Onun emrini canı gönülden kabul etti.

Onun işaret ettiği bir dağa gidip,
Bir kulübecik inşa etti.

Orada, sevgilinin söylediği gibi,
İbadetten ayrılmadı ve uyumadı.

Gazel

Bir âşık uyku ve yeme içmeyi terk etmiş.

Yerini gözyaşıyla ıslatmış.

Dostun güzelliğine şaşırarak,

Can ve teninden vazgeçmiş.

815 Sürekli aşk orucu ve namazıyla,

Âşıkların dersini ezberlemiş.

Maşûkun sevgi okunun önüne,

Gönlünü siper etmiş.

İradesini kaybedip,

Sevgilisini de sokağından kovmuş.

Sevgilinin sokağının yolunda,

Telaş içerisinde kendinden geçmiş.

Onun yüce himmeti Irâkî gibi,

Tehlikelerle dolu yolda yolculuğa çıkmış.

Mesnevi

820 Kararsız âşık, derdi yüzünden

Riya ile bir müddet ibadet edince

Riya onun ihlasını alıp,

Onun kendine özgü ibadetine doğru götürdü.

O mecaz tarafından hakikat kokusunu aldı.

Yüzüne âşıklıktan bir kapı açıldı.

Sürekli Allah'ı zikirle meşguldü.

Ne şaha ne de dilenciye yol verdi.

Ne kimseden bir söz işitip, ne de kimseyle konuştu.

Açıktan açığa ve gizli riyazetten dolayı

825 Hem şah hem halk onun müridiydi.

Hepsi onun dergâhının sakinleriydi.

Bir gece, o ay yüzlü, herkes uyuyunca,

Şeyhin kapısını çaldı ve şeyhe cevaben şöyle söyledi:

“Senin sevgilin” Şeyh ona dedi ki:

“Eğer sen oysan ben o değilim.”

Bu defa kapıyı çok çaldı ama fayda etmedi.

Açmadı ve ona giriş izni verdi.

Güzeller şahı durumu görünce,

Bundan dolayı çok üzüldü.

830 Kendisinde aşk heyecanından bir parça gördü.

Arkasına bakarak geri döndü.

Yüreği yanıyordu, gönlü endişeli

Canı denize batmış, teni sahilde

Hastalandı çünkü yiyip içmiyor ve uyumuyordu.
Sürekli kendi kendine şöyle diyordu.

İstedigime bak ki istenilen oldu.
Sevdiğime bak ki sevilen oldu.

Ey baba! Benim için hekim arama.
Git, kendi hastalığından vazgeç.

835 Çünkü benim acımın devasını bilmez.
Sıkıntımın çaresi ölmektir.

Gönül derdime tabipten deva arama.
Ancak sevgilinin kokusuyla iyileşir.

Derdim tabipten dolayı arttığı için,
Hiçbir ilacın bana faydası yoktur.

Gönlümde zehirden dolayı bir üzüntü yok.
O dert panzehirle zaten def edilir.

Ben bu derdin devasını biliyorum.
Fakat utandığım için söyleyemiyorum.

840 Birden kendinden geçince,
Atabek'e bu sözler ulaştı.

Atabek dedi ki: "Onun mahremi kimdir,
Gidip ona gizlice nedir,

Anka'nın başı ya da timsahın beyni midir?

Denizin altında mıdır ya da yedi kat gökte midir?" diye ona sorsun.

Mahremi ona gizlice sorunca,

Sırrını ona olduğu gibi anlattı.

Pırasacının aşkını ve çare buluculuğunu,

Sonra kendi derdini ve onun umursamazlığını,

845 Sonra o gece kime gittiğini ve geri döndüğünü,
Ondan bir iltifat göremediğini,

Yaralı bir ten ve dertli bir gönülle,

Mahremine hepsini anlattı.

Yakın dostu ondan bu sırrı duyunca,

Atabek'in huzurunda tekrar anlattı.

Atabek bu sözü işitince şöyle dedi:

"Bu derde bir çare aramalı"

Şeyh hakkında ileri gelenlerle bir anlaşma yaptı.

Yalvararak şeyhin kapısında dilediler.

850 Ona kavuşma yolunu açsın.

Onu hizmetçi olarak kabul etsin diye

Bunun gibi ona çok teklif sundular.

Onun yalvarıp yakarma hikâyesini anlattılar.

Mecliste bir merhamet belirdi.
Onun aşkının tesiri aşikâr oldu.

Şeyh, dürüstçe, feragat ettiğini,
O cemaate kendi rızasıyla söyledi.

Bunu benim istediğimle bir tutmayın.
Ama ona istediğini verin.

855 Sonra Atabek onun elini tuttu.
Yaşlı bilge onun nikâhını kıydı.

Kıza ondan haber götürüp,
Derhal onu da getirdiler.

Müridin önce sevgilisi sonra seveni olan (kız)
Şeyhin dergâhına varınca,

Parmak ucuyla onun kapısını çaldı, (şeyh) derhal,
Onu içeri aldı, çünkü eş helal oldu.

Şeyhin iffeti ve sevgilinin sadakatine bak.
Tedbirin güzelliği ve işin sonuna bak.

860 Gönle dosttan yana hiçbir şekilde o sefa olmaz.
Çünkü güzel davranışlardandır.

Çünkü temeli esas üzerine kurdu.
Gönlünde murat kapısı açıldı.

Onun aşkı nihayete erince,
Soyu dünyayı süsledi.

2.3.10 Dokuzuncu Fasıl: Aşkın Hakikatinin Beyanı Hakkında

Selam olsun! Dostun muhabbetine.
Sen beden yolundan değil, gönülden geldin.

Gönlüm senden başka her şeyi boşaltıp,
Sana korkusuzca sevdalandı.

865 Senin derdin gönlüme yerleşince,
Kandilinden ev aydınlandı.

Senin aşk tuzağının tutsağı olduğum sürece,
Aşk kadehinle her dem sarhoşum.

Ey yüzünün güzelliği gönül aydınlatan! (sevgili)
Gecemiz senin hayalinle gündüzdür.

Güzelliğin cennet bahçelerinden daha güzel.
Yâdın dünyadaki her şeyden daha güzel.

Senin yüzüne hayran olmayanın,
Sureti olsa da ruhu yoktur.

870 Senin yanağına hayran hayran bakarak,
Aşkın levh-i mahfuzunu okuyorum.

O cemalin görmüş olduğu göz,
Yüzünün güneşini canı pahasına almıştı.

Kendimde de olsam, kendimden de geçsem, seni görüyorum.
Sen benimle değilsen ben neyi göreyim?

Senin yüzüne baktığım zaman,
(Güzelliğın) can ve ten diyarından beni alıp götürüyor.

Seni çok sevdiğimi,
Kimseye söyleyemiyorum.

Gazel

875 Daha ne kadar aşıkâr olanı gizleyeyim?
Seni sevdiğimi haykırıyorum.

Gönlüm canından ümidini kesti.
Ve ondan sonra senin yüzüne baktı.

Senin âşıkların çok mazurdurlar.
Çünkü senin eşin benzerin yoktur.

Senin yüzünü gören göz,
Hayaline nasıl razı olsun?

Yüzünü göster, nazarını esirgeme
Benim gibi yoksun ve dertli birinden

880 Bizim tenimize sen hâkimsin ey dost!
İster huzur ver ister bela.

Ey aşkta beni kınayanlar!
Kulağım bu tür öğütleri duymaz.

Ben senin kucağından uzak kalmış olsam da,
Senin hayalinle kaynaşmışım.

Öylesine gönüldesin ki,
Hep sana bakıyor gibiyim ey sevgili!

Sen nerede, bir neredeyiz, heyhat!
Ey Irâkî! Boş yere hayal kurma.

Mesnevi

885 Hep temiz gören göz gerekir
Onun güzelliğinin görülmesi için

Sevgililerin güzelliği can ile görülebilir.
Her göz onu göremez.

Ey bana işveli ve gururlu diyen kişi!
Hiç beni ayıplama çünkü mazurum.

Güzel cemalime bakarsan,
Elma yerine, elini kesersin.³⁶⁵

³⁶⁵ Hz. Yusuf ve Züleyha hikâyesine telmih vardır.

Sen onun şeklini, şemalini görsen,
Boyunu ve uzun saçlarının kıvrımını görsen,

890 Benim gibi, gönlün ona esir olur.
Putu tapmayı arzu eder.

İki gören gözü olup da,
Onun güzel yüzünün, gönlünü çalmayacağı kim vardır?

Hiç kimsenin basiret gözü yoktu.
Çünkü ona gönül, can ve tenini feda etmedi.

Gönül onun cemaline sabredemez.
Çünkü aklı alır, gönlü çalar.

Onun güzelliğinin sahip olduğu letafet,
Gönül ehlini tuzağa düşürür.

895 Aşk sürekli onun yüzünü tırmalar
Elest âşıklarının kulağına küpe olur.

Hikâye

Şîrâz piri, Şeyh Rûzbihân
Sıdk u sefada dünyada tekti.

Evliya için Hatem'in mührü idi.
Canın evreni, evrenin de canıydı.

O, âşıkların ve ariflerin şahıydı.
Erenlerin cümlesinin efendisiydi.

Âşıklık eyvanına çıktığı zaman,
Mübarek bir gündü daha da mübarek oldu.

900 Yıllarca cana can katan cemal ile
Gündüzü geceyi, geceleri gündüze kattı.

Onun, melek huylu, yüzü göz kamaştıran,
Bir sevgilisi vardı.

Tesadüf bu ya ahmağın biri,
O çocuğun şeyhin ayağına kapandığını gördü.

Atabek Sad'ın sarayına doğru,
Gök gürültüsüyle çakan şimşekten daha hızlı gitti.

Ey din padişahı!
Şeyh ile oğlan kucak kucağa diye bağırdı.

905 Sad Zengî inancından dolayı,
Bunu şeyh hakkında bir iftira olduğunu zannetti.

Bir gün şeyhi ziyarete gitti.
Şeyhi her zamanki halde buldu.

Parlak ay gibi bir sevgili gördü.
Garibanın toplanmış ayakları çözüldü.

Atabek bunu kendi gözüyle görünce,
Utançtan dolayı dudak altından gülümsedi.

Tutkun şeyhin yanında,
Kor dolu bir mangal vardı.

910 Ayaklarını, o ay yüzlünün kucağından,
Ateş mangalına koydu.

Gözlerine her ne kadar şaşkın olsa da,
Her ikisinin önünde ayak eşittir.

Ateş doğası itibariyle kendi nasibini ister.
Akılsız başı yakmak ister.

Ateş İbrahim'in huzurunda gül oldu.
İlahi takdirden dolayı cism-i kelimi yakmadı.

Bizim nazarımız senin gözünde candır.
Gönlün meyli sonuç olarak manevidir.

915 Sefa ile edilen nazar,
Tabiat itibariyle bulanmaz.

Sen onun derdiyle meşgul değilsen de,
Hiç değilse ben daima bağlıyım.

Gazel

Onunla ve bununla bir işim yok.
Yaratıcının sanatını görüyorum.

Şaşkınlık bana galebe çalar ve gönlüm âşık.
Aklım ve dinimin korkusu yok.

Kulağım senden bir acı söz duysa,
Tatlı canımdan daha hoş gelir.

920 Dünyada seni sevmekten vazgeçsem,
Sana tercih edecek başka kimi bulurum.

O gümüş bileklerime rağmen,
Beni öldürmek istiyorsan merhamet et.

Dünyada aşktan başkasına tapınmam.
Âşıklık geleneğim ve töremdir.

Senin derdinle idam edilen Irâkî'yi,
Miskinim diye küçümseme.

Mesnevi

Ey mutlu ve azade olan! Bizim derdimizi sor.
Eski dostları bir sor soruştur.

925 Benim acizliğimi gör ve duamı kabul et.
İyilikte bulunarak elimden tut.

Kendi âşıklarından dolayı usanmışsın.
Onların kanı niçin sana helal?

Senden başka kimsesi olmayan birine,
Bir an iltifat et.

Dert sahibinin gönlünden azadesin.

Elinden her şey gelse de, yapma ey dost!

Sen iyi olsan da, biz aciz ve yoksuluz.

Ey güneş! Onun üzerine parla, zerre miktarı ışığı bile esirgeme.

930 Yüzünü bize göster, canımızı bağışla.

Âşıkların yaralı gönlüne merhem ol.

Âşıklar maşukların tuzağındadır.

Sevgililerin ülkesinin sakinleridir.

Âşıklara dosttan başka çare yoktur.

Bülbül gül hevesiyle ölür.

Bu yolda, eğer bir makam varsa,

Orası da Elest âşıklarının sığınağıdır.

Güzellik yokluktan vücuda gelince,

Aşk, güzelliğin sırrına muhafız oldu.

935 Bir olan Allah'ın emriyle ruh tayin edilince,

Aşkı sınırdan hazır buldu.

Sen aşktan azadesin ama

Benim bundan başka bir işim yok.

Canım aşka öylesine dalmış ki,

Hiçbir yola geçit yok.

Gazel

Ey güzel kokusuyla gönlümü çalan!
Bu nasıl bir lütuf ve nasıl bir güzelliiktir?

Korkarım aşkının derdinden dolayı,
Gönlüm âşıklığa isyan eder.

940 Eğer sen peçeni yüzünden kaldırırsan,
Güneş cemalinden utanır.

Sen peçenin arkasından,
Latif bir bulutun ardındaki parlak güneş gibi aşikârsın.

Senin cemalinde, bir hoşluk vardır.
Keskin gözün bile göremediği

Senin yüzünün güzelliğindeki o hoşluğu,
Sen göstermedikçe kimse göremez.

Senin yüzünün vafına söylemede,
Benim dilim tutulur.

945 Gece gündüz senin uğruna can veren benim
Ama sen kendini düşünüyorsun.

Senin yüzünü görmezse, Irâkî'nin,
Bundan daha fazla dayanma gücü yoktur.

Mesnevi

Ey güzel sevgili! Saçının her telinin gölgesi,
Beynimde birer sevda damarı gibidir.

Ey sevgili! Senin boyuna kavuşmak,
Sadece senin saçlarına nasiptir.

Gözle senin başındaki saçını,
Belindeki saçından ayırmak mümkün değil.

950 Sana âşık olunca, gönlüm,
Saçlarının kâkülüne esir oldu.

Yanaklarından sarkan saçının her teli,
Ateşte yanan mum gibi bizi yaktı.

Ey kâkülüyle gönlümüzü çalan güzel!
Gerçekten bunu dahi asık yüzünle (yaptın).

(O) bizim nurumuz mu, alnın parlaklığı mı?
Kelebeği yakan mum mu, ya da Pervin Yıldızı mı?

Senin kan dökücü olan gözünün kirpiği,
Okun ucu gibi deriden geçip kalbi yaralar.

955 O gamzeden dolayı,
Hasta mıyım yoksa yere mi serildim diye şaşa kaldım.

Senin yüzünü gönlü yaralı olan görebilir.
Çünkü o böyle bir gözle görülebilir.

Gönüllere can veren lal dudağın,
Güzelliğinden utanan gül yaprağı gibidir.

Senin âşıkların her şeyini kaybetmişlerdir.
Senin aşk avında doğan gibidirler.

Hikâye

Hal ve kal ehline sefa bağışlayan,
Şeyhülislam İmam Gazzâlî

960 Güzel yüzlerin güzelliğine tutkundu.
İlahi aşk yolunda yol alandı.

O sadık (zatın) gönül gözü bir güzeldeydi.
Canı gönülden böylesine âşıktı.

Ata binip Rey şehrine gitti.
Yüzden fazla müridi de onun peşinde.

Bir hamamdan çıkarken,
Dolunay gibi bir güzel gördü.

İlahi güzellik ve yaratılıştan ötürü,
Güzelliğinin parlaklığı etrafı aydınlatmıştı.

965 Şeyhin gözü ona ilişip,
Allah'ın cemalini (onda) görünce, kala kaldı.

Canı gönülden ona baktı.

Her bakışında (onda) başka bir yüz gördü.

Halk şeyhe bakıp durdu.

Şeyh o perinin yüzüne hayran oldu.

Sûfilerin hepsi mahcup oldular.

İhtiyarı orda bırakıp gittiler.

Fakat hamam görevlisi bir ihtiyar,

Şeyhe şöyle dedi: “Bu işten vazgeç işine bak,

970 Onun yüzüne bakmak sana yakışmaz.

Bütün bu halktan utanmaz mısın?”

Şeyh ona hiç söz söyleme dedi.

Güzele bakmak göze huzur verir.

Perişan bir halde (ona) kapılmasaydım,

(Miraç'ta) Refakat eden Cebrail olurdum³⁶⁶

Sarhoş ve kendinden geçmiş âşıklar,

Aşk kadehinden şarap içerler.

Zahiri gören batından habersizdir.

Leyla'nın yüzüne Mecnun'un gözüyle bak.

³⁶⁶ Miraç'ta Peygamber efendimizin atının üzengisini tutan Cebrail aleyhi selam'a telmih yapılmıştır.

975 Eğer sende yiğit gücü varsa,
İşte at, işte silah ve işte meydan.

Yüz güzelliğı senin için bir araç ise,
Bu iş artık sana havaledir.

Kendi özünü içinden gör.
O parıltıdan dolayı Allah'ın nuruyla bak.

Sen ahmakça kabuğun adını anarsan,
Dostun cemalinin aşkından uzak olursun.

Dosttan dostluk isteyen kişi,
Onun cevherinin kıymetini azaltmaz.

980 Onun muhabbeti gönlümün huzurudur.
Onun mihri benim kârım ya da zararımıdır.

Gönlüm onun güzelliğini görmek istiyor.
Gözüm gördü, gönlüm niçin istiyor?

Gönül ayağını onun tuzağına bağladım.
Ve onun arzu şarabıyla sarhoş oldum.

Onun bize ihtiyacı yok, biz ona muhtacız.
Yüzünün hasretiyle gazel söyleriz.

Gazel

Divane gönül, yine aşkın kucağında,
Aşk kadehini bir nefeste içti.

985 Yine canım sevgiyle,
Pul gibi aşkın altı kapısında kapalıdır.

Yeniden can burnum,
Aşkın buhurdanlığından hoş kokular aldı.

Eyvah! Aşk ateşinin üzerindeki sevda kazanımız,
Ansızın tekrar başımıza düştü.

Gönlün bizzat aşktan yana olmasa da,
Yüzünün güzelliği gönül çalmada.

Aşk güvercini dostun mektubunu,
Kanadının altında tutmuş gönlümü aramada.

990 Irâkî, canı gönülden sana talip oldu.
(O) sana kavuşmaya da, aşkına da layıktır.

Mesnevi

Ey (sevgili) ! Canın arzu ettiği sensen,
Yine seni olduğun gibi bulurum.

Beden ve can bağından kurtulup,
Seninle meşgul olur ve dünyadan da geçerim.

Sen bir gün bir söz söylersen,
Benim gibi birisine iltifat et.

Kulağım senin sözünü duyunca,
Aklım kendinden geçer.

995 Benim görmem isteğimi artırsa da,
Gözün seni görmesi gerek.

Aklı ve fikri tutulmuş olana bundan sonra,
Senin aldatıcı benin ve işveli gözün kâfidir.

Her an senin şuh gözün nazdan ötürü,
Yeni bir cilveye başlıyor.

Cana hayat bağışlayan dudağının yanında,
Ab-ı hayatın bir kıymeti olmaz.

1000 Senin yaptığın gibi gönül kırmam.
Çünkü gönlüm senin sevginin mahzenidir.

Dudağın canımın ab-ı hayatıdır.
Sana açık açık duyduğum arzu benim gizli derdimdir.

Ne senden ayrılmak benim işime gelir,
Ne de senin sözünü dinleyecek mecalim var.

Yılda bir kez seni görmek bile,
Şu miskin canımı ihya eder.

Rakibi seninle görüyorum, bense geçip gidiyorum.
Siz göz göze vermişsiniz, bense kaygılıyım.

Sana olan bağılılığımız,
Ezelden beri canımızı yanında getirdi.

1005 Gönölün ona karşı aşırı bir isteğı olmazsa,
Göz onu tekrar görmeye ihtiyaç duymaz.

Çünkü gönöl, gözü görmek istemez.
Şaşı göz nereye kadar görebilir?

Gönöllden bir iz aradıkları o yolda,
Baş verip candan geçerler.

Gazel

Candan geçmek kolaydır.
Canandan geçilmez.

Yaralı Ferhat'ın canı Şirin'dir.
Candan nasıl geçilebilir.

1010 Seni sevdiğimi haykırıyorum.
Bunu daha ne zamana kadar sessiz ve gizli söyleyeceğim.

Güzelliğinin ve cemalinin vafını kendin söyle.
Herkesin söylemesi yazık olur.

Senin ağzın o kadar küçük ki,
Ondan söz etmek başkasına yakışmaz.

Eğer senin belinde kemer olmasaydı,
Seni nasıl vasf edebilirdim.

Dudağının arzusundan dolayı Irâkî ‘ye,
Candan bahsetmek şart oldu.

Mesnevi

1015 Seni anmaktan başka bir şey bilmiyorum.
Susmaktan başka söz bilmiyorum.

Senin dert kemendine bağlı ayağım.
Arzu şarabınla mestim.

Bizim gözümüz ışıktan yoksun ise de,
Ancak her uzak olanı yakından gör.

Biz bizzat senin aşkının eri değilsek de,
Senin aşk derdinin peşindeyiz.

Talep edenlere talep kapsını aç.
Maksut yolunu bize göster.

1020 Din ve dünyamı sokağında,
Yüzünü görmek uğruna hepsini verdim.

Ya rabbim! Şu ikbalim yüzüme gülsün de,
Sevgiliyi görmekle mesut olayım.

2.3.11 Onuncu Fasil: Kitabın Sonu

Mesnevi

Selam olsun. Ey seher yeli! Selam olsun sana.

Dosttan ne haber var, anlat bakalım.

Şu perişan halimize bir bak.

Ondan ne biliyorsan söyle bakalım.

Ben hala onun bıraktığı gibiyim.

Acaba bu tarafa doğru gelmeye niyeti var mı?

1025 Acaba bizim sevgi tohumumuzu mu eker,
Yahut bizden vaz mı geçer.

Âşıkların sözünü mü hatırlar,

Yahut o, bu nağmeyi tekrarlar mı?

Bize hiç meyletmez, ilgi mi göstermez,

Yoksa bizim sohbetimizi unuttu mu?

Galiba gönlünde bize vefası yoktur.

Yoksa hala bize cefa mı eder?

Gönlü gözler mi hiç yolumuzu,

Yoksa artık âşıkların adını anmaz mı?

1030 Hiç bilir mi halimiz nicedir,
Yoksa bizden başkasını mı sever?

Hala bizden uzaklaşmak mı ister,
Yoksa kendisi bizden söz etmez mi?

Cemalinden mahrum olsam bile,
Ne istiyorsa yapsın çünkü ben mazlumum.

Onun muradından başka muradım yoktur.
Bundan başka bir hatıram ve anım yoktur.

Ruhum onunla öyle meşgul ki,
Ayrılığı vuslattan ayıramam.

1035 Kendim de bilmem ne haldedir ahvalim benim.
Onunlayken kendimden yoktur haberim benim.

Onun kemendine öyle tutunmuşum ki,
Kurtulmak da istemiyorum.

O bizzat adımı anmıyor olsa da,
O gider gitmez, huzurum da gitti.

Kimin canında dost kokusu varsa,
Onun canı dosta meyleder.

Göz senin cemaline talip olursa,
(Onu istemem) senin hayalinin güçlenmesine sebep olur.

Gazel

1040 Gönül aşk tuzağında görülürse,
Gözün suçu yoktur, mazurdur.

Zahir olan gözünden uzak olsan bile,
Can gözüyle senin yüzüne bakıyorum

Vuslat günündeki Elest şarabından dolayı,
Sarhoş canım hala mahmurdur.

Sürekli sevgiliden uzak düşmüş olsa bile,
Âşıklıktan vazgeçmez.

Perişan canım onun yüzünde,
Ateşin kıvılcımı, nurun ışığı gibi bellidir.

1045 Senin mest gözün âşıkların belasıdır.
Ayağının tozu Çin imparatorunun tacıdır.

Ferman senindir; sen ne buyurursan,
İrâkî ona boyun eğer, (emri) yerine getirir.

Mesnevi

Ben kimim ki, bana nasip olsun.
Senin özünde olan sevginden.

Senin derdine kim gönül verirse,
Arzularını senin arzuna bağlar.

Gönüllerin arzusu seni sevmektir.
Canların zevki seni görmektir.

1050 Senin kapının toprağı bana sığınak oldukça,
Eşiğın benim secdegâhımdır.

Senin sokağından başka yere çıkıp gidemem.
Çünkü buradan başka nereye gidebilirim?

Bu sözün özü nedir bilir misin?
Ben senden uzakta yaşayamam.

Sen benim gibi binlercesine sahıpsin.

1053 Ancak bu sözle fasıl son buldu.

SONUÇ

Bu çalışmada kısa bir giriş ile İran Edebiyatı'nda Dehname konusu ele alınmış, birinci bölümde Faḥruddīn-i 'Irākī'nin hayatı ve eserleri tanıtılmış; ikinci bölümde 'Uşşāknāme hakkında genel bilgi verildikten sonra inceleme ve tercüme kısmı sunulmuştur.

Yapılan bu çalışma ile Faḥruddīn-i 'Irākī'nin 'Uşşāknāme adlı eserinin tercümesi ile onun hakkında daha fazla bilgi sahibi olma şansına sahip olma imkânını elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki etin, “**Bilinmeyen Bir Türkçe Dehnme**”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.3 S.4 (Aralık 2006), s. 91-110.

Adile Yılmaz Anıl, “**şah İsmail**”, DİA, C. 38, İstanbul, 2010, s.256.

Ahmed Ateş – Abdlvehhb Tarzi, **Farsça Grameri (Gramer, Arz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya)**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1962

Ahmed Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.

Ahmed Eflk, **riflerin Menkbeleri** ev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul,2006.

_____, **Manķibu’l-‘rifin**, yay. Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,19776.

Aĥmed-i Ėazzl, **Sevniĥ**, be kuşeş ‘Al Muĥammed şberi, Tehrn, 1391.

‘Ali Ekber Dihhud, **Lugtnme**, Dnişgh-i Tehrn, Tehrn, 1377.

Devletşh-i Semerķand, **Teşkiretu’ř-şu‘r**, tas. ve. muk. Ftime ‘lķe, Pejhişgh-i ‘lm-i İnsn ve Muţl‘t-i Ferheng, Tehrn, 1385 ĥř.

Dilaver Grer, “**Eb Bekir şbl**” DİA, C.39, Ankara, 2010, s.125-126.

Faĥruddn-i ‘Irķ, **Mecm‘-i sr-i Faĥruddn-i ‘Irķ (Kullyt-ı ‘Irķ)**, nşr. ve tsh. Nesrin Muĥteřem, İntişrt-i Zevvr, Tehrn, 1372/1993.

_____, **Kullyt-ı řeyĥ Faĥruddn b. İbrhim Hemedn Muteĥalliř be ‘Irķ** nsz, tsh. ve muk. S‘id-i Nefs, İntişrt-i Ketabhne-yi Seni, Tehrn, 1370 ĥř.

_____, **İstlht-ı Ehl-i Tasavvuf** ev. Nurettin Bayburtlugil, Marmara Üniversitesi İlhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:3, s.345-361, İstanbul, 1985.

_____, **Parltılar**, ev. Saffet Yetkin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1963.

_____, **Lemat Ařķ Metafizigi**, ev. ve not. Ercan Alkan, Hayy Kitap, İstanbul, 2012.

_____, **Lemat Tercüme ve şerhi- Ařķ ve şıklara Dir**, ter. ve şerh Ahmed Avni Konuk, haz. Ercan Alkan, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2011.

Feriduddn ‘tţr-i Nişbr, **Dvn**, tsh. S‘id-i Nefs, İntişrt-i Ketb bn, Tehrn,1389.

Hamid Algar,“**Necmeddn-i Kubr**” DİA, C.32, İstanbul, 2006, s.498-500.

H. Bekir Karlığa “**Ėazzl, Eserleri**”, DİA, C.13, İstanbul, 1996, s. 518-530.

Hesen Enşe, “**Dehnme**” Ferhengnme-i Edeb Frs, C.II, Ketbhne-i Mell-i İrn, Tehrn 1381, s.597-599.

İbrahim Kunt, “**Sadrüddîn-i Konevî’nin Üç Halîfesi: Fahrüddîn-i Irâkî, Mueyyidüddîn-i Cendî ve Saîduddîn-i Fergânî**” Tarihîn Peşinde –Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- Sayı 9, 2013, s.181-205.

İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfu’l-hafâ ve muzîlu’l-ilbâs amme’s-tehere mine’l-eḥâdisi ‘alâ elsineti’n-nâs**, c.I-II, Beyrut, 1408/1988.

Kerîmuddîn Mahmûd-i Aksarâyî, **Musâmeretu’l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarîk Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Lutf Big Âzer-i Bigdilî, , **Âteşkede-yi Âzer**, İntişârât-i Emir Kebir, Tehrân, 1388 hş.

M. Nazif Şahinoğlu, **Farsça Grameri Sarf ve Nahiv**, Kitabevi, İstanbul, 1997.

M. Nazif Şahinoğlu, “**Kûhî-i Şîrâzî**”, DİA, C.26, Ankara, 2002, s. 347-348.

Mecmû‘â-i Âsar-i ‘Irâkî bk: Fahrüddîn-i ‘Irâkî

Mehbube Ḥorâsanî, “**Taṭbîkî Dehnâmeḥâyî Edeb-i Fârsî**”, Pejûhişḥâyî Edebî, S.28, 1389, s. 9-40.

Mehmet Vanlıoğlu, **İran Edebiyatında Dehnâmeler ve Kâtibî’nin Dehbâb’ı**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1987.

_____, “**Dehnâme**” DİA, C.9, İstanbul, 1994, s. 106.

Meliku’s-şu’erâ Behâr, **Sebk Şinâsî**, İntişârât-i Zevvâr, Tehrân,1381.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, **Dîvân-ı Kebîr (Tıpkıbasım)**, Ptt Genel Müdürlüğü, Ankara, 2012.

Mirzâ Mollâ Ahmed, **Meşnevî-yi ‘Uşşâknâme-yi Fahrüddîn-i ‘Irâkî ve Mekâm-i Ân Der Edebiyât-i İrân**, <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/71605> (Erişim Tarihi 30.08.2014).

Mollâ‘ Abdunnebî Fahrüzzemân Kâzvinî, **Tezkire-i Meyḥâne**, taṣḥîḥ Aḥmed Gulçin Me‘ânî, Tehrân, 1340.

Muḥammed Ahter Çime, “**Berresî Şurûḥ-i Lema‘ât-ı ‘Irâkî**” Maarif, c. XIII. sayı:2, 1996, s. 48-79.

_____, “**Nigâhi be ‘Uşşâknâme-i ‘Irâkî**”, Dâniş, İslâmâbâd, 1993, sayı:35, s. 31-43.

_____, “**‘Uşşâknâme-i ‘Irâkî**”, Nâme-i Pârsî, Zemîstân 1375, şomâre 3, s. 122-129.

Muḥammed Mu‘în, **Ferheng-i Fârsî**, İntişârât-i Emir Kebîr, Tehrân, 1360.

Mustafa Çağrııcı, “**Ğazzâlî**”, DİA, C.13, İstanbul, 1996, s. 489-505.

Mütercim, Âsım Efendi, **Burhân-ı Katı**, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2009.

Nazif Hoca, “**Rûzbiḥân Baklî**”, DİA, C. 4, İstanbul, 1991, s.545-547.

Nezām al-Din Terāinī, **Qavā’ed al- Orafā’ Va Ādāb al-Sho’arā’**, düz. Ahmed Mojāhed, Sourush Press, Tehrān, 1995.

Nureddīn ‘Ābdurrahmān Cāmī, **Nefeḥāt’ul-uns Min Ḥāzerāt’ul-ḡuds**, tsh. ve muk. Maḥmud-i ‘Ābidī, İntişārāt-i İṭṭilā’āt, Tehrān, 1375 hş.

Nureddīn el-Heysemī, **Mecma’uz-zevāid**, Ocak Yayınevi, İstanbul, 2012.

Orhan Bilgin, “**Faḥruddīn-i ‘Irākī**” DİA, C. 12, Ankara, 2002, s.84-86

Rehim ‘Afīfī, **Ferhengnāme-i Şi’r**, İntişārāt-i Sirūş, Tehrān, 1372.

Reşat Öngören, “**Mecduddīn el-Baḡdādī**”, DİA, C.28, Ankara, 2003, s.230-231.

Reşid ‘İvazī, **Dehnāme gūyī der edebiyāt-i Fārsī**, Neşriyya-i Dānişkede-i Edebīyāt ve ‘Ulūm-i İnsānī, seri 116, s. 525-544.

Rezā Ḳullī Ḥān Hidāyet, **Tezkire-i Rīyāzu’l-‘arīfin**, Pejūheşgāh-i ‘Ulūm-i İnsānī ve Muṭāl’āt-i Ferhengī, Tehrān, 1388.

Senāi-yi Ġaznevī, **Dīvān-i Senāi-yi Ġaznevī**, muk. Muderris Raževī, İntişārāt-i Nīgāh, Tehrān, 1362.

Seyyid Cafer Seccādī, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü**, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Sīrūs Şemīsā, **Sebk Şīnāsī-i Şi’r**, İntişārāt-i Firdōvs, Tehrān, 1374.

Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Turhan Gencevî, “**Bir edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnāme ‘On Aşk Mektubu’**”, çev. Ayşe Gül Sertkaya, İlmi Araştırmalar, 11, s. 164-174.

Yūsuf Emirî, **Dehnāme**, haz. Kazım Köktekin, Türk dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Veyis Değirmençay, **Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî**, Aktif Yayınevi, Ankara, 2014.

Veyis Değirmençay, **Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü**, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010.

Zebihullāh-i Şafā, **Tārīh-i Edebiyāt der İrān**, İntişārāt-i Firdevs, Tehrān 1373/1994.